

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE İSLAMCILIK DÜŞÜNCESİNDE FİLİSTİN MESELESİ:
DERGİLER ÜZERİNDEN BİR İNCELEME (1940-1990)**

Yüksek Lisans Tezi

ASIYE ŞAHİN

İstanbul, 2019

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE İSLAMCILIK DÜŞÜNCESİNDE FİLİSTİN MESELESİ:
DERGİLER ÜZERİNDEN BİR İNCELEME (1940-1990)**

Yüksek Lisans Tezi

ASIYE ŞAHİN

Danışman: DR. ÖĞR. ÜYESİ HAFİZE ŞULE ALBAYRAK

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 506413010 no'lu Asiye ŞAHİN'nin hazırladığı "Türkiye İslamcılık Düşüncesinde Filistin Meselesi: Dergiler Üzerinden Bir İnceleme (1940 - 1990)" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 27.08.2019 tarihinde saat 12.00'da yapılmış sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin kararlı ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Hafize Şule ALBAYRAK	Olumlu	
Prof. Dr. Nuri TINAZ	Olumlu	
Doç. Dr. Lütfi SUNAR	Olumlu	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 28/08/2019 tarih ve 2019/20-04 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	:Asiye Şahin
Anabilim Dalı	:Orta Doğu Sosyolojisi ve Antropolojisi
Tez Danışmanı	:Dr. Öğr. Üyesi Hafize Şule Albayrak
Tez Türü ve Tarihi	:Yüksek Lisans-Eylül 2019
Anahtar Kelimeler	:İslamcılık, Filistin, Kudüs, İslamcı Dergiler, İsrail, Hareket, Selamet, Sebilürreşad, Hilâl, İslamın İlk Emri Oku, Sebil, Vesika, Tevhid, İslami Hareket.

ÖZET

TÜRKİYE İSLAMCILIK DÜŞÜNCESİNDE FİLİSTİN MESELESİ: DERGİLER ÜZERİNDEN BİR İNCELEME (1940-1990)

Bu çalışma 1940-1990 yılları arasında Türkiye İslamcılık fikriyatı içerisinde Filistin sorununa yaklaşımı İslamcı neşriyat olan dergiler üzerinden incelenmektedir. Filistin'in bir mesele olarak Türkiye Müslümanlarının gündemlerinde hangi düzeyde ve ne şekilde yer bulduğu, hangi söylemlerin ön plana çıktığı ve Filistin tarihi açısından kritik olan siyasi ve sosyal olayların, kurumların ve sembollerin yansımalarının nasıl olduğuna dair geniş bir tarih aralığı temel alınarak büyük bir resim sunulması çalışmayı önemli kılmaktadır. İsrail Devleti, Filistin Devleti, siyasi olay ve hareketler, Kudüs gibi konular çalışmanın temel başlıklarını oluşturmaktadır. Araştırmada dergilerdeki yazılı metinler niteliksel içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve siyasi üslup benimseyen, *Hareket*, *Selamet*, *Sebilürreşad*, *Hilâl*, *İslamın İlk Emri Oku*, *Sebil*, *Vesika*, *Tevhid*, *İslami Hareket* dergileri kullanılmıştır. Türkiye'nin iç ve dış politikada değişen siyasi tavrına göre Müslümanların Filistin meselesine yaklaşımının değişim gösterip göstermediği, varsa bu değişimin nedenleri de bu çalışmanın konusudur.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname :Asiye Şahin
Department :Middle Eastern Sociology and Anthropology
Thesis Advisor :Assist. Prof. Hafize Şule Albayrak
Type of Thesis and Date :MA Thesis-September 2019
Keywords :Islamism, Palestine, Jerusalem, Islamic Magazines, Israel, *Hareket*, *Selamet*, *Sebilürreşad*, *Hilâl*, *İslamın İlk Emri Oku*, *Sebil*, *Vesika*, *Tevhid*, *İslami Hareket*.

ABSTRACT

THE PALESTINE ISSUE IN ISLAMIC THOUGHT IN TURKEY:

AN ANALYSIS OVER MAGAZINES (1940-1990)

This study analyses the approach to the Palestine issue in Islamic thought in Turkey between 1940 and 1990 over Islamic magazines. The study is significant as it offers the big picture over a wide date range with regards to at what level and how Palestine was covered as an issue on the agenda of Muslims in Turkey, what discourses came to the forefront, and how political and social events, institutions, and symbols that have been critical in the history of Palestine were reflected there. The main headings of the study are the State of Israel, the State of Palestine, political events and movements, Jerusalem, and so on. Within the scope of the study, written texts in magazines were analyzed through qualitative content analysis, and the magazines adopting a political tone in their writing and included in the analysis were *Hareket*, *Selamet*, *Sebilürreşad*, *Hilâl*, *İslamın İlk Emri Oku*, *Sebil*, *Vesika*, *Tevhid*, and *İslami Hareket* . The study also investigated whether or not Muslims' approach to the Palestine issue differed depending on the changing political stance of Turkey in domestic and foreign politics and, if differed, what were the reasons for such differing.

ÖNSÖZ

İnsan kendi yolculuğunun başlangıcından itibaren onu sarsan soruların, olayların ona anlam katan hatıraların bıraktığı izlerden teşekkürdür. Çünkü zaman akarken hikâyemiz gidenlerden değil heybemizde kalanlardan ibarettir. İslam coğrafyasına dair duyduğum her sözün, haberin, müziğin, kitabın kalbimde uyandırdığı heyecan beni bu soruların peşinde sürükleyen motivasyonu da beraberinde getirdi. Coğrafyamız ile ilişkili olayların yaşadığımız dönemin siyasi ve sosyal şartlarında da kaynaklı olarak çoğu kez duyarlı her bir bireyde olduğu üzere vicdanımda bir sızı bıraktığı, bu sızı ile beraber bir umuda da kapı araladığımı söylemem gerekir. Kum tanesi kadar işe yarayacak bir iş çıktıysa ortaya bu umudun peşinden gittiğimdendir.

Elbette yalnız değildim. Adımı koyduğu günden bu yana bana bir ideali işaret eden güveni ve desteği ile bana yol gösteren Babama, duası ve sevgisiyle gücünü hep yanımda hissettiğim Anneme, varlıklarıyla her daim şükür sebebim olan ablam Fatma, abilerim Ebubekir, Mahmut, Yahya, sevgili kardeşlerim Zeynep, Muhammed ve Büşra'ya, onların değerli aileleri ve biricik yeğenlerime hikâyeme ortak oldukları için ne kadar teşekkür etsem, varlıklarına ne kadar şükretsem azdır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında desteğiyle ve yönlendirmesiyle beni motive eden, geri bildirimleri ile çalışmayı geliştiren ve her daim nezaketi ve anlayışıyla kendisiyle çalışmaktan son derece mutlu olduğum Tez Danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hafize Şule ALBAYRAK'a emeklerinden ötürü çok teşekkür ederim. Hayatta kendisiyle tanışmayı büyük bir hediye kabul ettiğim, üniversite yaşamımızdan bu yana her daim yol göstericiliği ile yanımızda olan, gerek dersleriyle gerek sohbetiyle bizi yetiştiren jüri üyesi Hocam Doç. Dr. Lütfi SUNAR'a, ve yine çalışmaya yaptığı değerli katkılarla yol gösteren jüri üyesi Prof. Dr. Nuri TINAZ'a çok teşekkür ederim. İslamcı Dergiler Projesi (İDP) olmasaydı bu çalışma ortaya çıkmazdı, projenin fikir aşamasından, nihayete erdirilmesine kadar katkı sağlayan herkese bu önemli hizmet için teşekkür ederim.

Bu tez uzun bir zamanda ve yoğun iş temposunun içerisinde yazıldı. Bu zorlu süreçte akademik hikâyesi benimkine benzeyen, herkesin evine gitmeye başladığı saatlerde İSAM Kütüphanesine beraber gittiğimiz yol arkadaşım, sevgili dostum Meryem ÇAPUN'a, süreç boyunca manevi ve akademik desteğiyle yanımda olan ve benimle beraber yorulan abim Yahya ŞAHİN'e, çalışmanın son düzeltmelerine katkı sağlayan sevgili Esra BEMBEYAZ ve Hafsa Nur

ASLANOĞLU'na, neşesiyle, heyecanıylay, farkında olarak ya da olmayarak bu yolculuğa dâhil olan arkadaşlarıma ve hocalarıma çok teşekkür ederim.

Çalışmada Filistin konusunun Türkiye İslamcılığı nezdindeki konumuna dair ilgili tarih aralığında bir fotoğraf ortaya konulmaya çalışıldı. Bu çalışmaların artarak ve derinleşerek sürdürölmesi temennisıyla.

Asiye şAHİN

Eylöl, 2019

İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	10
Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi, Kapsamı, Soruları ve Sınırlılıkları	10
Literatür İncelemesi	12
Araştırmanın Yöntemi.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM	16
KAVRAMSAL ÇERÇEVE: İSLAMCILIK VE İSLAMCI DERGİLER	16
1.1 İSLAMCILIK.....	16
1.1.1 İslamcılık Nedir?	16
1.1.2 İslamcılığın Tarihçesi	19
1.1.3 İslamcılığın Dönemlendirilmesi	23
1.2 İSLAMCI NEŞRİYAT / İSLAMCI DERGİLER.....	27
1.2.1 İslamcı Dergi İsimlendirmesi	27
1.2.2 II. Meşrutiyetten Çok Partili Hayata İslamcı Dergilerin Hikâyesi (1908-1960)	28
1.2.3 Tercüme Faaliyetleri ve 1960 Sonrası Dergicilik.....	30
1.3 ARAŞTIRMADA KULLANILAN DERGİLER	31
1.3.1 Hareket.....	32
1.3.2 Selamet.....	33
1.3.3 Sebilürreşad.....	35

1.3.4 Hilâl	36
1.3.5 İslamın İlk Emri Oku	38
1.3.6 Vesika	39
1.3.7 Sebil	39
1.3.8 Tevhid	40
1.3.9 İslami Hareket	41
İKİNCİ BÖLÜM	43
İSLAMCI DERGİLERDE FİLİSTİN MESELESİ: ÖNE ÇIKAN TEMALAR	43
2.1 İSLAMCI DERGİLERDE FİLİSTİN HAKKINDA ÇIKAN YAZILARA DAİR GENEL VERİLER	43
2.1.1 Araştırmada Kullanılan Dergilerde Filistin Hakkındaki Yazılara Dair Veriler	44
2.2. İSLAMCI DERGİLERDE FİLİSTİN'İN BİR SORUN (FİLİSTİN MESELESİ), BİR İDEAL (FİLİSTİN DAVASI) VE BİR EYLEM (FİLİSTİN MÜCADELESİ) OLARAK ELE ALINIŞI	46
2.3 FİLİSTİN ÜZERİNE TARİHİ SÖYLEMLER.....	52
2.3.1 Anayurt Söylemi ve Vadedilmiş Topraklar	52
2.3.2 Filistin Meselesinde Sultan II. Abdülhamid ve Hilafet	55
2.3.3 Yahudi Karakteristiği.....	58
2.3.4 Siyonizm ve Hedefleri	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	68
İSLAMCI DERGİLERDE FİLİSTİN MESELESİ: İSRAİL'İN KURULUŞU ÖNCESİ VE SONRASI SİYASİ GELİŞMELER.....	68
3.1 “İSRAİL DEVLETİ”Nİ HAZIRLAYAN SÜREÇ: OSMANLIDAN 1948'E FİLİSTİN BÖLGESİNDEKİ DURUM VE BÖLGEYE YAHUDİ GÖÇLERİ	68
3.2 1948 SAVAŞI VE FİLİSTİN'DE YAHUDİ DEVLETİNİN İLANI.....	73
3.2.1 Ortadoğu'da Gayrı Meşru Bir Devlet: İsrail	76
3.2.2 Türkiye'de İsrail'e Destek Veren Kişi ve Kurumlara Yönelik Tepkiler	80
3.2.3 Türkiye'nin İsrail'i Tanımasına Yönelik Tavırlar: Tenkit, Stratejik Zorunluluk ve Savunmacı Söylem.....	81

3.3 MÜSLÜMANLAR NEDEN YENİLDİ? 1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE BİR YENİLGİNİN ANALİZİ	88
3.4. DAVANIN FİLİSTİNLİLEŞTİRİLMESİ: FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ VE YASER ARAFAT	94
3.4.1 İdeolojik Karşıtlık : “FKÖ Kızıl Çin Uşağıdır”	98
3.4.2 Türkiye ve Filistin Kurtuluş Örgütü	100
3.5 ORTA DOĞU’DA BARIŞ ÇABALARI: CAMP DAVID ANLAŞMASI	102
3.6 KUTSAL ŞEHİR KUDÜS MESELESİ	105
3.7 FİLİSTİN DEVLETİ SÜREÇLER VE YAKLAŞIMLAR	111
3.7.1 Bir Filistin Hükümeti Gerekli Midir?	111
3.7.2 Sivil Bir Başkaldırı: İntifada ve Filistin Devletinin İlanı	113
SONUÇ	119
EKLER	123
KAYNAKÇA	127

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen metin
s.	Sayfa
C.	Cilt
Hızl.	Hazırlayan
Ter.	Tercüme eden
Ed.	Editör
BM	Birleşmiş Milletler
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
HAMAS	Filistin İslami Direniş Hareketi

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi, Kapsamı, Soruları ve Sınırlılıkları

Filistin başta Kudüs olmak üzere barındırdığı kutsal yerler nedeniyle üç semavi din mensupları tarafından dini önem atfedilen bir merkez iken, diğer yandan jeopolitik konumu ve tarih boyunca medeniyet merkezi olması onu siyasi ve kültürel olarak da cazip kılmıştır. Bu durum bölgenin daima çatışmaların ve hesaplaşmaların merkezinde kalmasına da sebebiyet vermiştir. 20. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki hâkimiyetini kaybetmesinden sonra, Filistin toprakları İngiliz mandasına girmiştir. 1948'de ise işgaller neticesinde kurulan ve yıllar geçtikçe sınırlarını genişleten Siyonist bir devlet yapılanması oluşmuştur. İşgal ve mücadele süreci nedeniyle Filistin'de yaşanan gelişmeler diğer Müslüman coğrafyalardaki siyasi ve sosyal hareketlerin de daima temel gündemlerinden biri olmuştur. Filistin meselesi yukarıda belirtilen dini, siyasi ve sembolik anlamlarından ötürü Müslümanların bigâne kalamayacağı ve dolayısıyla düşünsel ve fiili pratiklerinde gündemlerine aldıkları bir meseledir. Bu nedenle Filistin coğrafyasında yaşanan süreçleri ve bu süreçlerin yansımalarını anlama çabası, Ortadoğu'da aktör olan diğer devletlerin ve İslami hareketlerin de anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu çalışmada Türkiye'de yayımlanan ve 'İslamcı dergi' olarak nitelenebilecek neşriyat üzerinden, 1940 yılı başlangıç olarak alınmak suretiyle 1990 yılına kadar her dönemde bir veya iki dergi olacak şekilde dokuz dergi üzerinden Filistin Meselesinin Türkiye Müslümanlarının gündemine yansımaları incelenecektir. Çalışmada İsrail'in kuruluşu ve kuruluşu öncesindeki süreçleri de kapsayarak, birinci intifada ve Filistin Devletinin kuruluşuna kadar olan sosyal ve siyasi olayların Türkiye'deki algısını görmek açısından 1940-1990 tarih aralığı tercih edilmiştir. Araştırma için seçilen dergiler hem tarih, hem de temsil ettiği İslami hareket ve fikir dikkate alınarak çeşitlendirilecek ve mümkün mertebe doğru ve geniş bir resim çizilecektir. Ayrıca çalışmada tercih edilen dergilerin siyasi veya aktüel dergi vasfı taşıması dikkate alınacaktır. Filistin meselesinin dergilerde nasıl yer bulduğu, Filistin tarihi açısından kritik olan bazı siyasi veya sosyal olayların Türkiye'de nasıl bir izdüşümü olduğu, meseleye bakışta günün siyasi ve sosyal ortamının etkisinin olup olmadığı incelenecektir. İç ve dış politikada alınan kararlar ve yapılan hamlelerin dergilere nasıl yansıdığı da araştırmanın göz önünde bulundurulacağı

bir husustur. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de İslami kesim olarak nitelendirilebilecek kişi ve grupların yaptığı dergi yayıncılığı üzerinden Filistin meselesinin izini sürmek olacaktır.

Filistin meselesinde dergiler üzerinden yapılacak bir okuma gerek Ortadoğu’yu ve özelde Filistin meselesini anlama noktasında bize yol gösterecek, gerek İslami topluluk ve grupların meseleye bakışını gerekse süreç içinde Filistin ve İsrail ile ilgili gelişmelerde bu grupların bir tavır değişikliği yaşayıp yaşamadıklarını anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Çalışmada temelde İslamcı dergilerde Filistin meselesinin hangi muhteva ve tavırla ele alındığı, hangi siyasi ve sosyal sorunların yönlerinin ön plana çıkarıldığı sorusunun cevabı aranacaktır. Ayrıca Filistin meselesinde meydana gelen savaşlar, Filistin mücadelesinde rol oynayan silahlı ve silahsız gruplar, işgal süreçleri Türkiye’de nasıl yankı buldu, nasıl bir tavır ortaya kondu ve bu gelişmeler İslamcı dergilere nasıl yansıdı? İslamcı dergilerde ve dolayısıyla İslami grup ve kesimde İsrail devletine, Filistin devletine, Kudüs meselesine yaklaşım ne şekilde oldu, Türkiye’nin bu konudaki dış politikası Müslümanların yaklaşımında bir değişime neden oldu mu gibi sorular da bu çalışmanın cevabını aradığı sorulardır. Filistin meselesinin toplumumuzun gündemine sol tandanslı akımlar neticesinde girdiği şeklindeki yaygın ön kabulün tarihi gerçekler ve pratiklerle uyuşup uyuşmadığı da çalışma boyunca zihinde tutulacaktır.

Araştırmada Nurettin Topçu fikriyatının ve Anadolu Sosyalizminin sözcüsü olan *Hareket* (1939-1982), Ömer Rıza Doğrul tarafından çıkarılan ve Mehmet Akif’in de mirasını sürdürmeyi hedefleyen *Selamet* (1947-1949/1962-1963), Osmanlı döneminde çıkarılmaya başlanan *Sırat-ı Müstakim* dergisinin ve fikriyatının temsilcisi *Sebilürreşad* (1948-1966), Türkiye’de tercüme hareketlerinin ilk ve en etkili yayımlarından *Hilâl* (1958-1993), İmam Hatip ve İlahiyat camiasının dergisi *İslamın İlk Emri Oku* (1961-1979), Kadir Mısıroğlu tarafından çıkarılan *Sebil* (1976-1992), Tercüme faaliyetleri ve İran İslam Devriminin etkisini gördüğümüz, tartıştığı konular itibariyle Türkiye’deki diğer İslamcı fikirlere göre radikal olarak nitelenebilecek *Vesika* (1975-1977), *Tevhid* (1978-1979), *İslami Hareket* (1978-1980) dergileri incelenecektir.

Çalışmamızda sınırlı sayıda derginin incelenmesi Türkiye’deki tüm İslami kesimlere dair bir genel resim çizmeyi zorlaştırmaktadır. Tarih aralığının geniş olması birden fazla gündemi inceleme ve karşılaştırma yapma şansını arttırırken, belli meselelerde derinlikli bir inceleme ve

analiz yapma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Bu durum çalışmamızın bir sınırlılığı olarak akılda tutulmalıdır.

Literatür İncelemesi

İslamcılık meselesi son yıllarda hakkında yapılan çalışmaların arttığı ve çeşitlendiği bir çalışma alanıdır. İslamcılığın konumlandırılması, kavramları, dönemlendirilmesi, tarihsel geçmişi, İslamcılık düşüncesinin gelişimi alanlarında çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca İslamcılık fikri üzerinde etkili olmuş kişiler ve dergiler, İslamcılık fikrinin temel meseleleri ve diğer ideolojilerle olan ilişkisini ele alan çalışmalarda bulunmaktadır. Siyasal İslamcı hareketler ve partiler, İslamcılık fikrinde kadın-erkek meselesi gibi konularda kaleme alınmış çok sayıda kitap, makale ve tez çalışması bulunmaktadır.

Filistin hakkında başta uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve tarih olmak üzere hukuktan edebiyata, iletişimden mimarlığa, sağlıktan eğitime kadar birçok alanda YÖK'ün tez veri tabanında yazılmış 200'den fazla yüksek lisans ve doktora çalışması bulunmaktadır. Filistin tarihi, sosyal yapısı, dini ve siyasi önemi özellikle tarihte ve bugün uluslararası ilişkilerdeki konumu gibi alanlarda yazılmış kitaplar, makaleler, tercümelere literatürde çokça yer almaktadır.

Çalışmamızın da konusunu oluşturan İslamcılık düşüncesinde Filistin sorunu hakkında yazılmış sadece bir adet çalışma bulunmaktadır. Pınar Özden Cankara'nın 2013 yılında "Türkiye'de Sağ Muhafazakâr-İslamcılık Akımının Filistin Sorununa Yaklaşımı" isimli doktora tezi bu konuda yapılmış ilk ve tek çalışma olma özelliğine sahiptir. Bu çalışmada yazar *Sebilürreşad*, *Büyük Doğu*, *Diriliş*, *Hilâl*, *İslam* dergilerinden hareketle Türkiye'de sağ muhafazakâr ve İslamcı olarak tanımladığı kesimlerin Filistin sorunundaki kritik siyasi olaylara verdiği tepkileri Türk dış politikası ile olan ilişkisiyle beraber incelemekte ayrıca bu kesimlerin Filistin sorununda kullandığı temel argümanları ortaya çıkarmaktadır. Bu tez çalışması daha sonra "İslamcıların Filistin Sorununa Yaklaşımı" ismiyle 2018 yılında kitap olarak da yayımlanmıştır.¹

¹ Pınar Özden Cankara, *İslamcıların Filistin Sorununa Yaklaşımı*, İstanbul: İyi Düşün Yayınları, 2018.

Bizim çalışmamız İsrail'in kuruluş aşamasını kapsayacak şekilde 1940 yılını başlangıç olarak, 1. İntifada ve Filistin Devletinin kuruluşunu içerecek şekilde 1990 tarihi ile sonlandırılmıştır. Çalışmada *Hareket, Selamet, Sebilürreşad, Hilâl, İslamın İlk Emri Oku, Sebil, Vesika, Tevhid, İslami Hareket* dergileri üzerinden süreçte Filistin Meselesinin Türkiye İslamcılığındaki yansımalarını ve bunun tarihi ve siyasi arka planı da ele alınarak incelenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada matbuat türlerinden olan dergiler kullanılarak yapılacağı için belirlenen temel yöntem nitel veri analizi türlerinden betimsel analizdir. Betimsel analiz çeşitli veri toplama teknikleri ile malzemenin toplanarak belirlenmiş olan temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasıdır.² Araştırma konusu çerçevesinde ele alınan dergilerdeki malzeme doküman incelemesi tekniği ile kullanılarak incelenmektedir. Doküman inceleme tarihsel olay ve olguları analiz ederken, yine sosyolojik ve psikolojik bazı araştırmalarda, doğrudan öznenin kendisine ulaşmanın mümkün olmadığı durumlarda etkili olarak kullanılabilir bir tekniktir. Büyük ölçekte ve zamana yayılmış örnekleri inceleme imkânı barındırması sebebiyle oldukça işlevseldir. Ayrıca bu teknik tasnif edilmiş dokümanlar incelendiğinde nitelikli veri kaynağına ulaşma imkânı sağladığından nitel çalışmaların güvenilirliği ve geçerliliğini de arttırmaktadır.³ Bu teknik, gazete ve dergi gibi süreli materyaller kullanılarak araştırma problemi hakkında oldukça geniş bir zaman dilimi üzerine veri toplama ve analiz yapma imkânı sağlamaktadır. Bizim bu araştırmada inceleyeceğimiz dokümanlar yalnızca belirlenmiş dokuz İslamcı dergide 1940-1990 yılları arasındaki Filistin konusu hakkında çıkan yazılı metinleri kapsamaktadır.

Betimsel analiz yöntemi kullanılarak verilerin hangi temalar altında verileceğine dair çerçeve belirlendi. Belirlemiş olduğumuz dergilerde araştırmayı yapacağımız tarih aralıkları temel alınmak suretiyle bu tarihler arasında İslamcı Dergiler Projesinin (İDP) Web sitesi kullanılarak doğrudan birincil kaynaklarda "Filistin" ve "İsrail" kelimeleri taratılarak çalışmada kullanacak yazılara ulaşıldı. İkinci aşamada ulaşılan yazılı veriler okunarak belirlenen temalara,

² Murat Özdemir, "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** içinde (C.11, s.323-343), s.336.

³ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 11. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2018, s. 191-192.

başlıklara göre sınıflandırma yapıldı. Bu veriler tarihi ve sosyal arka planları da verilerek ilişkilendirildi, açıklandı ve yorumlandı.

Mevcut malzeme değerlendirilirken söylem analizi yöntemi de kullanılarak yazılı dokümanlar tarihi ve sosyal bağlamları içerisinde anlamlandırılmaya çalışılmış ve ifadenin arkasında yatan inanç ve tutumlar anlaşılmaya çalışılmış, yayınlarda yer alan muhtelif ifade ve kavramların arka planı ve nedenleri irdelenmiştir.⁴

Araştırmada kullanılan diğer bir yöntem sayısal analiz yöntemi olarak ta bilinen bibliyometrik yöntemdir. Bu yöntem daha makro sayılabilecek çalışmalar için standardize edilmiş bir veri tabanı kullanılarak, başlıklar üzerinden yapılan çalışmalarda kullanılmaktadır.⁵ Seçilen tarih aralıkları üzerinden konuya dair makro bir resim ortaya koymak için dergilerin Filistin ve İsrail kelimeleri taratılarak meselenin hangi tarihlerde, ne şekilde dergilere yansıdığı, hangi yazarlar tarafından hangi dergilerde ön plana çıktığı, hangi yazı türlerine konu olduğu incelenmektedir.

Bu araştırmada ele alınan dergilerin bir kısmı (*Sebilürreşad, Hareket, Hilâl*) döneminin önemli yayınları olup söylemsel etkileri güçlü olduğundan tercih edilmiştir. Bir kısmı da Türkiye İslamcılığında belli grupları örneğin; İlahiyat camiasını ve farklı fikirleri örneğin; devlet, laiklik, şeriat, halife gibi temel siyasi tartışmaları yapan grupları temsil ettiğinden (*İslamın İlk Emri Oku, Tevhid, İslami Hareket*) çalışmamıza dâhil edilmiştir.

Çalışmamızın amacı bağlamında ele alınan yayınlarda siyasi içerik ve söyleme sahip aktüel dergilerden seçilmesine dikkat edilmiştir. İçeriğinde Filistin bahsi geçse bile edebiyat, sanat ve ilmi yönü ağır basan dergiler dergiler araştırmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmada siyasi bir mesele üzerine odaklandığımızdan ve içerikte Filistin konusunda ön plana çıkan tarihi ve siyasi olayların yansımalarını incelemeyi amaçladığımızdan dergi seçimi konusunda böyle bir sınırlamaya gitme ihtiyacı duyulmuştur. Dergilerin seçiminde bazen derginin ana akımı temsil etmesi ve uzun süre çıkarılması göz önünde bulundurulurken, bazen de Türkiye’de belli bir grubu veya radikal olarak nitelendirilebilecek bir fikri temsil etmesini dikkate alınmıştır.

⁴Hilal Çelik, Halil Ekşi, “Söylem Analizi”, (<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/%20maruaeabd/article/viewFile/1012001642/1012001372>), erişim tarihi: 20.07.2019

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=qH0W9jXd5U> (erişim tarihi 04.05.2019)

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İslamcılık meselesi, bu fikriyatın ortaya çıkışı ve dönüşümü ile ilgili süreç ve dönemlendirmeler ele alınmakta, ayrıca çalışma ile ilintili olarak İslamcılığın İttihat-ı İslam ve milliyetçilik konularındaki fikirleri tartışılmaktadır. Bu bölümde ayrıca araştırmanın ana bileşeni olan İslamcı Dergi tanımlaması, İslamcı neşriyatın tarihsel süreci ve etkileri tartışılmaktadır. Çalışmada kullanılan dergiler hakkında bilgi ve tartışmalar da bu bölümün bir diğer alt başlığını oluşturmaktadır.

İkinci bölümde İslamcı dergilerde Filistin hakkında çıkan yazılara dair bibliyometrik yöntem kullanılarak genel bir resim ortaya konmaktadır. Bölümün ikinci aşamasında öncelikle bir “mesele” ve “dava” olarak dergilerde Filistin konusu bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılmaktadır. Bölümün son kısmında ise Filistin meselesine dair dergilerde yer alan ‘anayurt’, ‘hilafet’, ‘siyonizm’ gibi tarihi söylemler ana temalar çerçevesinde ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde İsrail devleti, Filistin Devleti, Kudüs, FKÖ ve Filistin tarihi açısından önemli siyasi olayların dergilerde nasıl yer bulduğu ve bu kategoriler üzerinden Türkiye İslamcılığının Filistin meselesine yaklaşımı ve varsa geçirdiği dönüşümler ve sürekliliklerin izi sürülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: İSLAMCILIK VE İSLAMCI DERGİLER

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle araştırmamıza temel teşkil eden İslamcılık ve İslamcı Dergi kavramları incelenecektir. Bir akım olarak İslamcılığın ne olduğu, hangi nedenlerle ortaya çıktığı, tarihi gelişimi, İslamcılarının temel siyasi görüşlerine ve İslamcılığın dönemlendirilmesine yer verilecektir. Sonraki kısımda ise İslamcı dergi isimlendirmesinin gerekliliği ve kapsamı tartışılacak ve II. Meşrutiyet'ten günümüze İslamcı neşriyatın gelişimi, geçirdiği aşamalar, özellikle tercüme faaliyetlerinin etkileri irdelenecektir. Bölümün son kısmında ise Araştırmamızda kullanmış olduğumuz dergilerin tarihçeleri, temel özellikleri, yaklaşımları ve yazar kadroları hakkında bilgilere yer verilecektir.

1.1 İSLAMCILIK

Bu başlık altında İslamcılığın tanımı, ne zaman ve hangi sebeplerle ortaya çıktığı, tarihsel süreçte nasıl değişimlere uğradığı, İslamcılık fikrinde temel siyasi tartışmalar nelerdir olduğu incelenecektir. Ayrıca İslamcılık akımı ile ilgili ne tür tarihsel dönemlendirmeler yapıldığı da bu kısımda ele alınacaktır.

1.1.1 İslamcılık Nedir?

İslamcılık kavramı etrafında çeşitli tanımlamalar mevcuttur. İslamcılık ile ilgili yapılan tanımlamalara bakıldığında onu Müslümanların asli kaynaklara dönüşü olarak tanımlayanlar, moderniteye karşı Müslümanların ortaya koyduğu bir tepki ve cevap arayışı olarak tanımlayanlar ve üçüncü dünya milliyetçiliği ile benzeşen bir fikir olarak tanımlayanlar olduğu görülmektedir.⁶ Ancak İslamcılık ile alakalı üç temel özellik ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birisi modernite ile karşılaşmadan sonra Müslümanların mevcut bilgi birikimlerine yönelik ortaya koymuş oldukları

⁶ Lütfi Sunar, "İslamcılığı Konumlandırmak: Genel Bir Giriş Tahayyülü", Lütfi Sunar (Ed.), "Bir Başka Hayata Karşı": 1980 sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler içinde (C.1, s. 1-14), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019, s. 2-3.

muhasebe ile yeni bir düşünce oluşturma çabasıdır. İkincisi dünyanın mevcut siyasi ve sosyal yapısı içerisinde birliğini kaybetmiş olan Müslümanların kardeşlik fikrine dayalı ümmetçilik anlayışı, üçüncüsü ise dünyayı etki altına alan sömürgecilğe karşı ortaya konan anti-emperyalist tavır ve bağımsızlık fikridir. Bunlar *tecdit, ittihad-ı İslam ve bağımsızlık* kavramları olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷

Sait Halim Paşa'ya göre İslamlaşmak kavramı ki bu kavramın İslamcılık kavramını tarif ettiğini göz önünde bulundurarak İslam dininin inanç, ahlak, yaşayış ve siyasetle ilgili tüm ilkelerini hayata tam olarak geçirmeyi ifade eder. Ona göre İslam dininin kendine münhasır bir inanç anlayışı, bu inanç anlayışından doğan ahlaki bir düzen, bu ahlaki yapının inşa ettiği bir sosyal hayat ve bu bütünlüğün doğal bir sonucu olarak yine kendine has siyaset kaideleri bulunmaktadır. Bu belirtilen bütün alanları teşkil etmesi sebebiyle bu din insanlığın en olgun halini ifade etmektedir.⁸ Sait Halim Paşa'nın İslamlaşmayı "*İslam dininin itikadını, ahlakını, toplumunu ve siyasetini zamanın ve mekânın ihtiyaçlarını göz önüne alarak açıklamak ve buna uygun şekilde hareket etmek*" olarak tanımlaması ve inanç, ahlak, toplum ve siyaset şeklinde bir sıralama yapması İslamcılık fikrinin toplum ve siyaset anlayışını yansıtmaması bakımından da önem arz etmektedir.⁹

Tarik Zafer Tunaya İslamcılık için "*İdeolojiktir çünkü müesseseler kuracak bir fikir ve inanç sistemi olduğunu iddia, gerçekleştirmek için ise bir sosyal hareketi davet etmektedir*" diyerek İslamcılığın fikri ve aksiyoner yönüne vurgu yapmakta, Milliyetçilik, Batıcılık ve Osmanlıcılık fikirlerine nazaran daha etkili bir akım olduğunu belirtmektedir.¹⁰ İsmail Kara ise İslamcılığın eklektik yönlerinin baskın olduğunu vurgulamakta ve şu şekilde tanımlamaktadır. "*İslamcılık XIX-XX. yüzyılda İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim...) 'yeniden' hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslâm dünyasını batı sömürüsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak,*

⁷ Age, s. 2-3.

⁸ M. Ertuğrul Düzdağ (hzl.), **Said Halim Paşa Buhranlarımız ve Son Eserleri**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012, s. 185-186.

⁹ Vahdettin Işık, "Muhafazakâr Yahut Reddiyeci Okuma Arasında İslamcılığı Yeniden Düşünmek", Lütfi Sunar (Ed.), "**Bir Başka Hayata Karşı**": 1980 sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler içinde (C.1, s. 19-35), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019, s. 28.

¹⁰ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Akımı**, İstanbul: Simavi Yayınları, 1991, s. 15.

medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist ve eklektik yönleri baskın siyasî, fikrî ve ilmî çalışmaların arayışların bütününi ihtiva eden bir düşünce ve harekettir."¹¹

İsmail Kara'ya göre İslamcılık modernleşme hikâyesinin bir neticesi olarak ortaya çıkmış, içerisinde hem yenilenme hem de yetersizlik fikrini barındıran bir akımdır. Bu fikrin hem bir takım kavramları içinde yaşanan çağa göre yeniden yorumlayarak bazı ilmi ve fikri direnç kaynakları oluşturduğunu, hem de modernleşme ile birlikte ortaya çıkan kurum ve yapılara uyum sağladığını ifade etmektedir. İslamcılık hareketi hem yeni siyasî ve sosyal akışa katılma noktasında talepkâr hem de dini olanı siyasî ve sosyal bir yapı olarak sunan ve buradan bir kurtuluş fikri de ortaya koyan ikircikli bir karaktere sahiptir. Kara'ya göre İslamcılık; bütüncül bir din yorumu olarak gelenek ile siyasî düşünce ve kurumlar bakımından farklılaşmıştır. İslamcılığın gelenekle arasında dinin kaynakları, ibadetler, hukuk, ahlak, sosyal hayat, eğitim, kadın, aile, gayrimüslimlerle ilişkiler, şehirleşme, mimari, edebiyat ve benzeri meseleler hakkında getirmiş olduğu yeni bakış açıları ve bu bileşenler arasında oluşan hiyerarşiler sebebiyle bir gerilim alanı oluşturmuştur. İslamcılık ile ilgili olarak meselenin içinde yaşanan çağ ile İslam dininin kaynakları arasında ortaya çıkan bir takım zamansal ya da fikrîsel problemlerden kaynaklı olduğunu düşünenler bulunmaktadır. Bu kişiler ihya, ıslah ve tecdit kavramları çerçevesinde kaynaklara dönüşüm ve yeniden yorumlamanın sorunlarımıza çözüm üreteceğini ifade etmektedirler. Dolayısıyla İslamcılığın iç kaynaklı etkilerden doğduğunu ifade etmekte ve onu geleneğin bir devamı olarak nitelenebileceğini belirtmektedirler. Diğer yandan İslamcılık fikrini yeni dünya düzeni içerisinde sömürgeci, Batı düşüncesinin ve Osmanlı'nın askeri mağduriyetlerinin bir sonucu olarak açıklayanlar ise bu fikriyatı dış kaynaklı nedenlere bağlamakta ve sürecin bir gelenekle kırılma ve kopukluk ilişkisi içerisinde olduğunu ifade etmektedirler.¹²

Şerif Mardin'e göre İslamcılık Hindistan'da şekillenen bir düşünce anlayışı olmakla beraber 1870'lerden itibaren Osmanlı'da güçlenmiş bir ideolojidir. İslamcılığın iki temel yönü olduğunu vurgulayan Mardin, bunlardan birisinin İslamcılığı bir yaşama biçimi ve bir dünya görüşü olarak gören aydın diyebileceğimiz kişilerin fikirleri, diğeri de Müslümanların teorik bazı tartışmalardan ziyade İslami nizam arayışlarının bir ifadesidir. Bu minvalde Mısır'dan

¹¹ İsmail Kara, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", İsmail Kara, Asım Öz (Ed.), **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi** içinde (15-43), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s. 17.

¹² Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi**, s. 17-19.

Muhammed Abduh birinci tanımındaki İslamcılığı, Pakistan'daki Mevdudî ise ikinci tanımındaki İslamcılık fikrini karşılayan kişilere örnek olarak verilebilir.¹³

Ahmet Çiğdem Türkiye'de Cumhuriyet İslamcılığı olarak tanımlayabileceğimiz İslamcılık akımının, İslami ilkelere uygun bir toplumsal ve siyasal düzen kurma gayesi bulunmadığını, bu kaygıyı taşıyan bazı küçük grupların ise popüler destek almadığını ifade etmektedir. Bu anlamda Cumhuriyet İslamcılığının “dini olanla dünyevi olan arasındaki ikilemin yarattığı gerilimin reddiyesine dayalı bir kolektif uzlaşma” olarak tanımlanabileceğini söylemektedir.¹⁴

İslam dininin inanç, ahlak, yaşayış ve siyasetle ilgili tüm ilkelerini hayata tam olarak geçirmek olarak ortaya koyan Said Halim Paşa'nın tanımlamasının kanaatimizce kuşatıcı bir tanımdır. Nitekim bu tanımlama hayatın bütün alanlarını tanzim eden bir açıklama biçimine işaret etmektedir.

1.1.2 İslamcılığın Tarihçesi

İslamcılık meselesinin kökenlerine bakıldığında Osmanlı'da 1780'lerin sonlarından itibaren III. Selim dönemindeki askeri ve eğitim alanındaki modernleşme hareketleri ile beraber başlayan tartışmalara kadar uzatılması mümkündür. Bu tarihte mektebin medrese karşısında modern bir kurum olarak ortaya çıkması, yabancı hocaların görev alması, eğitimde modern yöntem ve tekniklerin kullanılması yabancı dil süreçleri gibi meseleler bir takım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Elbette bu tartışmalar sadece yukarıda ifade edilen somut kavramlar üzerinden değil bilginin kaynakları, değeri, metodu ve ortaya çıkarmış olduğu zihniyet değişikliği hususlarında da yapılmaktaydı. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile beraber daha önce eğitim ve askeri alanda kalan tartışmalar baştan ayağa devletin bütün kurumlarını değişikliklere zorlayacak biçimde siyasi, hukuki ve sosyal alana girmiş durumdaydı. Bu tarihte Osmanlı coğrafyası üzerinde yaşayan Müslümanlar ve gayrimüslimlerin eşitliği tartışması elbette ki en önemli alanı oluşturuyordu.¹⁵ İslamcılık fikrini doğuran temel nedenden birisi Osmanlı'da modernleşme ile birlikte başlayan tartışmalar ve batının ilmini, teknolojisini alıp onun inançları ve kültürüyle mücadele etme fikriyatı, bir diğeri ise Osmanlı'da Tanzimat ve Islahat fermanları ile beraber

¹³ Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 9.

¹⁴ Ahmet Çiğdem, “İslamcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık** içinde (C.6, s. 26-33), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 26.

¹⁵ Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi**, s. 22-23.

ortaya çıkan toplumsal ve hukuki süreçler ve Avrupa devletlerinin sömürge politikaları neticesinde İslam coğrafyasında ortaya çıkan siyasi karmaşaya çözüm üretme çabalarıdır.¹⁶

Osmanlı son döneminde ortaya çıkan Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık gibi fikirler savunucuları tarafından bazen çok net birbirinden ayrıştırılmayan ancak dönem dönem bazı fikirlerinin ön plana çıkarıldığı bir şekilde tezahür etmektedir.¹⁷ İslamcılık fikri ve hareketini meydana getiren sebepler ve tartışmalar daha geri bir tarihe gitmek ve II. Abdülhamid tarafından desteklenmiş olmakla beraber müstakil bir hareket olarak ortaya çıkışı 1908'de olmuştur.¹⁸ O tarihler içerisinde İslamcılık fikri içinde kabul edebileceğimiz aydın ve âlimlerin çok önemli bir kısmının Abdülhamid ve onun yönetiminin muhalifi olarak ortaya çıktıkları görülmektedir. Abdülhamid'in bu dönemde eğitimle alakalı yaptığı reformlara ve eğitim müfredatına bakıldığında din ve ahlak gibi hususlarda İslamcılara çok benzer fikirler içerisinde olduğu ancak buna mukabil İslamcılık fikri içerisindeki hürriyete, meşrutiyete dair fikirler nedeniyle bunu aynı zamanda Osmanlı'nın saltanatına da bir tehdit olarak algıladığı söylenebilir. Bu sebeple Abdülhamid'in Osmanlı coğrafyası içerisindeki özellikle taşra olarak nitelendirilebilecek bölgelerdeki İslamcı fikirlere ve aydınlara yakın olmadığı görülmektedir. Ancak İslamcılığa ait diğer temel fikirleri, devlete ait okullar aracılığıyla daha denetimli bir şekilde sürdürdüğü görülmektedir.

II. Meşrutiyet dönemi kısmi bir hürriyet ortamının tanınması ile beraber İslamcılık fikri etrafında tartışılan konuların neşriyata döküldüğü ve vücut bulduğu bir dönem olmuştur. Bu tarihlerde İstanbul merkezli İttihat ve Terakki grubuna mensup kişilerce, medrese ya da tekke mensuplarınca İslamcılık fikri çerçevesinde görülebilecek birçok neşriyat yapılmış, bu neşriyatlar önemli yazar kadrolarınca İslamcılığın tüm yönleriyle tartışılmasına ve yaygınlaştırılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu dönem aynı zamanda Mısır merkezli Menar grubuna ait öncü yazarların yazılarının tercüme edilerek Osmanlı coğrafyasındaki çok çeşitli ve zengin bir fikir havuzunun oluşmasına katkı sağlamıştır.¹⁹

Cumhuriyetin kurulması ve özellikle 1924 yılında hilafetin ilgası, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması, Şeriyye ve Evkaf Vekaleti'nin lağvedilmesi gibi gelişmelerle birlikte tek

¹⁶ Mümtazer Türköne, "İslamcılık (Giriş, Teşekkül Devri)", *DİA*, c. 23, s. 61-2.

¹⁷ Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi*, s. 23-24.

¹⁸ Mardin, s. 24.

¹⁹ Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi*, s. 23-24.

parti dönemi boyunca İslamcılık fikri ve bu fikir etrafında şekillenen yayıncılık ve diğer çalışmalar büyük bir baskıya maruz kalmıştır. Bu fikre öncülük eden kişilerin ise önemli bir kısmı sürgüne gönderilmiş, idam edilmiş ya da kısıtlı bir biçimde kontrol altında tutulmak kaydıyla görevlerini sürdürmüştür. Bu dönemde İslamcılık fikrinin muhafazakârlık ve milliyetçilik şemsiyesi altında varlığını sürdürdüğü görülmektedir.²⁰ İslamcılık düşüncesinin gelişimi önünde laiklik ilkesinin katı uygulamaları en büyük engel olarak göze çarpmaktadır. İkinci Dünya Savaşı ile beraber Türkiye'de tek partili yönetim anlayışının sorgulanması laiklik ilkesi ile ilgili uygulamaların yumuşatılmasına dair taleplerin ortaya çıkmaya başlaması, eş zamanlı olarak İslamcılık fikri etrafında bazı hareketlenmelerin oluşmasına ve bunun neşriyat olarak da sahaya yansımaya vesile olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce erken bir tarihte bu anlamda ön plana çıkan ilk çalışma Nurettin Topçu'nun öncülüğünde çıkarılan *Hareket* dergisidir. Hemen sonraki dönemde Eşref Edip ve onun çevresinde bulunan bazı hocaların 1941'de Türk İslam Ansiklopedisi'ni de çıkarması ve akabinde 1948 yılında ise Sebilürreşad'ın yeniden neşredilmesi bu tarihlerde yaşanan önemli gelişmelerdendir. Yine bu dönemin önemli çalışmalarından biri de Necip Fazıl Kısakürek öncülüğünde 1943 yılında yayın hayatına başlayan *Büyük Doğu* dergisidir.²¹

Türkiye'de 1960 darbesinden sonra ülkede fikir hareketleri içerisinde tercüme hareketliliğinin yaşandığı görülmektedir. Bu noktada İslamcılık fikri içerisinde Seyyid Kutup ve Mevdudî gibi isimlerin kitapları Türkçeye tercüme edilmiş, bu tercüme yeni bir dini hareketlenme ve din anlayışı ortaya çıkarmış ve Türkiye İslamcılarını milliyetçi muhafazakâr anlayıştan önemli bir kopuş yaşamıştır. Diğer taraftan özellikle 1965 ve 1980 yılları arasında bu tercüme yayınlarının çokça okunması sebebiyle radikal, siyasi talepleri kuvvetli, aktivist, ümmetçi, zaman zaman dışlayıcı bir dil kullanan grup ve anlayışlar oluşmuştur. Diğer taraftan dine bakışları ve tasavvufa karşı olmaları bakımından bu gruplara benzer, ancak devlete ve topluma olan yaklaşımları nedeni ile muhafazakâr milliyetçi çizgiye yakın *Yeniden Milli Mücadele* gibi bazı gruplar da var olmuştur. 1970'lerin sonlarında İran Devrimi'nin de etkisiyle Ali Şeriatî gibi önceki isimlere (Mevdudî ve Seyyid Kutup) benzer tercüme, diğer yandan gelenekçi anlayışa sahip Seyyid Hüseyin Nasr gibi isimler tercüme edilmiştir. İsmail Kara'ya göre Türkiye'nin kültürü ve hafızasıyla uyuma noktasındaki yetersizlikleri nedeniyle tercüme

²⁰ Age, s. 27-29.

²¹ Age, s. 27-29.

hareketleri, bu topraklara yabancı bir din anlayışı ortaya çıkarmış, bu durum Türkiye İslamcılığının 1960-1924 öncesi İslamcı hafıza ile irtibat kurmasını zorlaştırmıştır.²² 1960'lı yıllar aynı zamanda hilafetin kaldırılmasından sonra ilk defa Türkiye'deki Müslümanların diğer Müslüman toplumlarla yoğun şekilde irtibat kurduğu bir dönem olmuştur.²³

İslamcılık açısından çok önemli siyasi bir gelişme 1960'ların sonlarında Adalet Partisi içerisinde milliyetçi muhafazakâr denilebilecek bir çizgiden gelen kişiler tarafından kurulmuş olan Milli Nizam Partisi'dir. Bu parti kadroları itibariyle milliyetçi muhafazakâr bir çizgi görünümü verse de ahlak ve maneviyata yapılan vurgular, İslam dünyası için ortak bir pazar söylemi, Siyonizm ve Masonluk karşıtlığı, faizsiz düzen gibi yaklaşımları onu açık bir biçimde İslamcılık ile irtibatlandırmaktadır. Bu gelişme Türkiye'deki İslamcı hareketlerin marjinalleşmesini engelleyip, onları sisteme taşıırken diğer yandan da onların faaliyetlerini sürdürebilmesi için gereken imkânları oluşturmuştur.²⁴

Türkiye İslamcılığında önemli bir dönüm noktası 12 Eylül 1980 askeri darbesi olmuştur ki, bu darbede de önceki askeri darbelerde ön plana çıkan irtica kavramı gündeme getirilmiştir. Bu darbe İslamcı gruplar üzerinde olduğu kadar sağ ve sol düşüncede bulunan birçok kişi, grup ve hareket üzerinde de ciddi baskıların oluşmasına, yayınların sonlandırılmasına neden olmuştur. Bu dönemde İslamcı grupları ve muhalif yapıları tasfiye etmekte kullanılan ve terör, radikalizm, laiklik karşıtlığı gibi kavramlarla ilişkilendirilen *siyasal İslam* kavramı ön plana çıkarılmıştır. Bu kavramın olumsuz muhteva ile ilişkilendirilmesi üzerinden *ılımlı İslam* kavramı buna karşıt olarak üretilmiştir.²⁵ *Kültürel İslam* olarak da kullanılan bu kavram, toplumda büyük bir karşılık bulmuştur. İsmail Kara'ya göre bu aşamadan sonra Müslüman çevrelerde Medine Sözleşmesi, bir arada yaşama, çok hukukluluk, dinler arası diyalog, medeniyetler İttifakı gibi bıraktığı etki itibariyle kuvvetli ancak tartışmaların içeriği itibariyle son derece zayıf tartışmalar dini gruplar arasında, ilahiyat fakültelerinde ve Diyanet çevresinde fazlaca karşılık bulmuştur. Daha sonraki süreçte kültürel İslam şeklinde tezahür eden bu yaklaşım küreselleşme, demokrasi, Avrupa Birliği

²² Age, s. 31-32.

²³ Çiğdem, s. 28.

²⁴ Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi*, s. 33-34.

²⁵ Age, s. 35-36.

gibi süreçlere de rahatlıkla eklenmiş, bu değişim sonrasında muhalif alandaki az sayıdaki İslamcı grup marjinalleşmek suretiyle gayrimeşru ve etkisiz bir duruma gelmiştir.²⁶

1.1.3 İslamcılığın Dönemlendirilmesi

İslamcılığın serüveni ile ilgili çeşitli dönemlendirmeler yapılmaktadır. Dönemlendirmeler yapılırken kimi zaman İslamcı düşünürlere göre, kimi zaman ise tarihi ve siyasi olaylara göre yapılmakta ve yapılan her dönemlendirme içerisinde İslamcılık fikriyatının anlaşılması için imkânlar ve bittabi kısıtlar barındırmaktadır. Çalışmanın bu kısmında İslamcılığın anlaşılmasına katkı sağlaması ve zemin oluşturması için birkaç farklı İslamcılık dönemlendirmesi paylaşılacaktır.

İslamcılık üzerine pek çok çalışma yapan İsmail Kara ortaya çıktığından bugüne İslamcılık hikâyesini beş tarihi dönem içerisinde incelemektedir. Birinci dönem *İttihad-ı İslam Politikaları Dönemi* olarak adlandırdığı 1780-1908 yıllarıdır. Bu İttihad-ı İslam kavramının ifade edilmeye başlandığı ve bunun sonraki aşamalarda ideolojik bir siyasi araca dönüştüğü süreci kapsamaktadır. Kara; ikinci olarak II. Meşrutiyet ile başlatıp, halifeliğin kaldırıldığı 3 Mart 1924 tarihine kadar getirdiği döneme *İslamcılık Dönemi* demektedir. Bu dönem İslamcılığın kurumsallaştığı, yazarları medya organlarının oluştuğu, siyasetten toplumsal hayata birçok alanı etkilediği bir dönemdir. Üçüncü dönem 1924-1960 yıllarını kapsayan *Muhafazakârlık-Milliyetçilik Dönemi* olarak isimlendirilen dönemdir. Dönemin belirgin özellikleri olarak dini kurum ve kişilerin yasaklarla karşılaşması, din eğitiminin en alt seviyeye indirilmesi, dini yayınların neredeyse tamamen kalkması ve İslam dünyası ile irtibatların kopması söylenebilir. Bu yasaklı dönemde İslamcılık kendisine milliyetçilik gibi başka alanlarda yer bulmaya çalışarak varlığını sürdürmüştür. Dördüncü dönem 1960 ve 1980 arasını kapsayan, *Radikal ve Entelektüel İslamcılık Dönemi* olarak isimlendirilen bir dönemdir. Bu dönem bir yandan askeri darbenin neticesinde başta din alanı olmak üzere ortaya çıkan baskıları barındırırken diğer yandan tercüme faaliyetleri, İslam dünyasıyla yakınlaşma gibi imkânları da içeriyordu. Tercüme neticesinde oluşan yeni bir dini üslup, tartışma alanına giren yeni konular, İran Devriminin oluşturduğu etkiler ve dini söylemleriyle dikkat çeken Milli Selamet Partisi'nin ortaya çıkışı da bu dönemin öne çıkan hususlarıdır. Kara; beşinci ve son dönem olarak *Uyum ve Entegrasyon Dönemi* olarak

²⁶ Age, s. 35-36.

isimlendirdiği 1980 sonrası işaret etmektedir. Bu dönemde 12 Eylül darbesinin tüm alanlarda oluşturduğu etkiler neticesinde siyasi sahada varlık göstermek isteyen Müslümanların uyum süreci içerisine girmesiyle kendisini göstermektedir. Küresel dilin söylemlerinin ve iddialarının daha fazla karşılık bulduğu bu dönemde, Medine sözleşmesi, bir arada yaşama, çok kültürlülük, dinler arası diyalog, sivil toplum gibi tartışmalar ön plana çıkmaktadır.²⁷

İslamcılık üzerine çalışmalar yapan Ali Bulaç, İslamcılığın ortaya çıkışından bugüne kadarki sürecini üç döneme ayırmakta ve bunu “*üç İslamcı nesil*” olarak adlandırmaktadır. Buradaki nesil kavramının her dönemin kendine has algı, davranış ve siyaset tarzını ifade ettiğini belirtmektedir. Bulaç’ın dönemlendirme çalışması Türkiye İslamcılığına has değil, genel itibarıyla İslam coğrafyasının diğer bölgelerindeki İslamcı fikirleri de kapsamaktadır. İlk nesil İslamcılarını 1856 -1924 tarihleri arasındaki nesildir ve bu dönemin başlangıcı Müslümanların toplumsal ve hukuki konumları ile ilgili önemli değişiklikler ortaya koyan İslahat Fermanı ile olmuştur. Bu dönemdeki İslamcılık fikrinde ön plana çıkan hususlar ana kaynaklara dönüş, İslamlaşma ve kurtarıcı misyon yüklenmedir. İkinci nesil İslamcılarını 1950 ile 2000 yılları arasındaki dönemde varlık göstermiştir. Bu dönemin başlangıç yıllarında Türkiye, Mısır, Pakistan, İran’da önemli bir takım politik gelişmeler yaşanmış bu durum İslamcı fikriyat üzerinde son derece etkili olmuştur. Bu nesil İslamcılarda temel kavramlar kurucu misyon, yeni bir devlet ve toplum inşası ve İslamileştirme kavramlarıdır. Üçüncü nesil İslamcılar ise 2000 ve sonrasındaki dönemi kapsar, bu döneme ait temel tablo kentleşme sürecinin tamamlanması ve politik merkezîyetçilikten ziyade bireysel tercihlerin, çoğulcu kimliklerin ön plana çıkmasıdır. Bu döneme ait temel argümanlar ise aşmacı ve dönüştürücü misyon olarak ifade edilmekte, sivil inisiyatif, birey ve çoğulcu toplum öne çıkan kavramlar ve yapılar olmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, Bulaç bu tanımlamaları yaparken bu üç dönemi tamamen birbirinden ayırmamakta, her dönemin kendinden sonraki dönemlere önemli bir miras devrettiğini ve İslamcılık fikriyatının tarihi bir süreklilik arz ettiğini ifade etmektedir.²⁸

Diğer bir dönemlendirme Vahdettin Işık tarafından yine tüm İslam coğrafyasındaki İslamcı fikirleri kapsayacak şekilde dört dönem olarak ele alınmaktadır. Işık, aynı şekilde her dönemi farklı sosyolojik ve tarihi gündemlerle birbirinden ayırsa da, dönemler arasındaki fikrin

²⁷ Kara, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi**, s. 17-19.

²⁸ Ali Bulaç, “İslamın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcılarının Üç Nesli”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık** içinde (48-67), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 48-49.

esasına dair bir sürekliliğin bulunduğunu vurgulamaktadır. Birinci aşama olarak ulus-devlet öncesi dönem tanımlaması yapılmakta ve bu dönemin temel kavramlarının ve fikrinin antiemperyalist söylem, ittihadı İslam siyaseti, tecvit ve ihya olduğunu belirlemektedir. Dönemin sosyal ve siyasal şartları içerisinde işgale ve Avrupa modernleşmesine karşı bir meydan okuma ve cevap üretmenin bu kavramları ve fikri ön plana çıkardığı söylenebilir. İkinci aşama olarak hilafet kurumunun kaldırılması, ulus devletin kurulması ve sonrasındaki dönem gösterilmektedir. Bu aşamada tüm İslam coğrafyasında yıkılan bir devletin ve tüm coğrafya üzerinde önderlik yapabilecek ulemanın yokluğu yeniden İslam Devleti'nin inşa edilmesi üzerine bir düşünce oluşturmuştur. Üçüncü aşama 1950'li ve 1960'lı yıllarda ulus içi bir muhalefet dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönem hem Arap dünyasında hem de Türkiye'de birtakım bağımsızlık hareketlerinin ve siyasi muhalif yapılanmaların, sivil toplum kurumlarının toplumda ve siyasette etkili olduğu bir dönemdir. Dördüncü aşama ise post modern ya da Türkiye için post Kemalist dönem olarak tanımlanabilecek bir evredir. Bu evre gittikçe kurumların ve cemaatlerin etkisini yitirdiği, kişilerin bireysel birikim ve ahlakları ile var olmaya çalıştıkları bir dönem olarak görülmektedir. Bu dönemin dini anlayışı ve din ile ilgili kurulan dili ve üslubu İslamcı hareketlerin önünde üzerinde düşünülmesi gereken alanlar olarak durmaktadır.²⁹

Uzun tarihsel sürecin anlaşılması bağlamında Türkiye İslamcılığı üzerinde Lütfi Sunar, kişiler, siyasi olaylar ya da tarihler üzerinden birtakım dönemlendirmelerin yapıldığını ancak konunun iyi anlaşılması için kısmen daha derinlikli ve dönemin sosyal, kültürel ve politik şartlarının göz önüne alındığı dönemlendirmelere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Sunar İslamcılığı altı farklı döneme ayırmaktadır: “Başlangıç: Kurtarıcı Bir Proje” olarak isimlendirdiği birinci dönem 1924 öncesini kapsamaktadır. Bu dönem daha sonra *Sebilürreşad* dergisi ismini alacak olan *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde bulunan Mehmet Akif, Eşref Edip, Babanzade Ahmet Naim gibi iddialarını İslamcı âlim Afgani'nin görüşlerine dayayan, temel olarak ilerleme fikrine odaklanan, İslam âlemindeki suçlamalara cevap veren bir tutum ortaya koyan kişiler üzerinden şekillenmiştir ki bu tutum kendinden sonraki kişileri de görüşlerine temel oluşturmuştur.

“Sükût: Geri Çekilme ve Dağılma” olarak isimlendirilen ikinci dönem 1920-1945 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönem Cumhuriyet ideolojisinin kendi modernleşmesi çerçevesinde fikir ve politikalarını hâkim kılmak için her türlü farklılığı bastırdığı bir dönemdir. İslamcı birkaç

²⁹ Işık, “Bir Başka Hayata Karşı”: 1980 sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler, s. 30-31.

isim – Said Nursi, Süleyman Hilmi Tunahan- son derece gizli bir şekilde bazı metinler üretmişse de bunun haricindeki üretim devletin kontrolünde, Diyanet İşleri Reisliğinin denetiminde olmuştur.

“Toparlanma: Milli ve Manevi Sentez” olarak isimlendirilen üçüncü dönem ise 1945-1960 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönem çok partili hayata geçiş ile birlikte kısmi bir rahatlama getirmiş, bu da alanda yapılan neşriyatları arttırmıştır. Dönemin baskın anlayışı Müslüman bireyler için İslami bir kimliğin inşası çabaları olarak ön plana çıkmaktadır.

“Kamusallaşma: Çeşitlenme ve Politikleşme” olarak nitelendirilen dördüncü dönem, 1950-1980 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem çeşitlenmenin ve farklı İslamcı entelektüel tipolojilerin geliştiği bir dönem olmuştur. Dönemin en temel unsurlarından birisi siyasallaşmadır. Dönemin ön planda olan temel aktörleri muhafazakâr, maneviyatçı, milliyetçi bir Türk İslam sentezi içerisinde olan Necip Fazıl, temelde Türk İslamcılarının duygularını, Türk toplumunun değerleri ile batılı değerlerin bir sentezini yapmaya çalışan maneviyatçı Nurettin Topçu ve Türk İslamcılarının fikirlerini, siyasal alanda partileşme ile beraber hareket alanına taşıyan Necmettin Erbakan olmuştur denilebilir. Dönemin belirgin özelliklerinden birisi toplumun değerlerinden ve geçmişinden bir kopuş olarak iddia edilen çeviri faaliyetleri ve diğer İslam toplumları ile irtibat olmuştur. Sunar, bu durumu sömürge sonrası toplumların problemlerinin ortaklaşması neticesinde varılan bir nokta olduğunu ifade etmekte, bu durumun aktörlerle ve şartlarla ilgisi olduğunu altını çizmektedir.

“Farklılaşma- Yeni Girişim ve Örgütlenme Biçimleri” olarak nitelendirilen beşinci dönem 1980-2000 yıllarını kapsamaktadır. Sunar’a göre bu dönem iktisadi, siyasi ve sosyal bakımdan açılma ve küresel entegrasyon dönemidir. Dönemin ilk yıllarında bir dağınıklık ve parçalanma gözlemlenmekte, sonrasında ise İslamcı söylemin belli bir kısmı radikalleşirken bir kısmı da toplumun diğer bileşenleriyle iletişim içerisinde geçmektedir. Bu yıllarda Müslüman olanlar ile Müslüman olmayan unsurların bir arada yaşamasına yönelik bir sözleşme olan Medine Vesikası önemli bir tartışmadır. Siyasal İslamcılığı temsil niyetinde olan Refah Partisi ise bu dönemde yükselmekte ve kitleselleşmektedir.

“Muhafazakârlaşma: Devletle Uyum ve Düzenle Bütünleşme” olarak nitelendirilen altıncı dönem ise 2000 sonrasını kapsamaktadır. Bu dönemde en fazla ön plana çıkan kavramlar sivil

toplum, katılımcı demokrasi, iktisadi liberalizm ve insan hakları gibi meselelerdir. Bu dönem kökü daha eskilere dayanan bazı tartışmaların belirginleştiği ve çözülmenin yaşandığı bir süreç olmuştur. Sürecin ilk onlu yılında liberal küreselleşmecî dil hâkimken 2010 yılı itibariyle muhafazakâr bir dil ve üslup baskın hale gelmiştir.³⁰

Dergiler üzerinden yapılacak çalışmada dönemlendirmeler belli tarihlerde verilen tepkileri anlamlandırma ve açıklamada ışık tutacaktır. Biz çalışmamızda daha dar bir alanı ele alarak daha derinlikli bir anlamayı mümkün kılan Sunar'ın dönemlendirmesini temel alarak ilgili dönemlerin karakteristik özelliklerinin konumuz bağlamında dergilere yansımalarının da etkilerini de tartışacağız.

1.2 İSLAMCI NEŞRİYAT / İSLAMCI DERGİLER

Çalışmamızın bu bölümünde tezde ele alınacak İslamcı dergi tanımlaması tetkik edilecek, bu bağlamda İslamcı Dergi ifadesinin bir kavram olarak kapsamı belirlendikten sonra Türkiye’de İslamcı neşriyatın genel tarihi sürecine ve dönemlerine dair hususlar aktarılacaktır.

1.2.1 İslamcı Dergi İsimlendirmesi

“İslamcı dergi” kavramı farklı düşünce yapılarından beslenen, farklı toplumsal dinamiklerden etkilenen ya da farklı gündemleri tartışan grupların neşriyatlarını genel bir tabir ile ifade etmek üzere kullanılabilecek bir kavramsallaştırma olarak önümüzde durmaktadır. Kavramın içeriğine ve sınırlarına dair belirgin ilkeler ortaya konulmamış olmakla beraber dergilerde tartışılan ana konular, yazılarıyla dergilere katkı veren kişiler, çıkarıldığı dönemlerde durdukları siyasi ve sosyal konuları itibariyle bazı zeminlerde ortaklaşabilecekleri göz önüne alınarak bu kavram kullanılmaya devam edilecektir. Bu çalışma boyunca İslamcı dergi kavramı genelleyici bir ifade olarak kullanılacaktır. Ancak bu kavramın birbirinden farklı görüş ve anlayışları zihinlerde tek bir kategoriye koyma, bu yayınların arasında bulunan birçok ihtilafı göz ardı etme riskini de taşıdığını unutmamak gerekmektedir.

İslamcı dergi tanımlamasının içeriği ve sınırları ile ilgili bir dergiyi bu kümenin içinde ya da dışında bırakacak özelliklerin kendisinin de tanımlamaya muhtaç olduğunu belirtmekte fayda

³⁰ Sunar, s. 8-12.

vardır. Çünkü böyle bir tanımlama aynı zamanda neşriyatlara bir kimlik kazandırma anlamına gelmektedir. Bu tanımlama altına yerleştirilecek olan dergilerin geçmişine bakıldığında bu şekilde ortak bir kümeye dâhil edilemeyeceği soru işareti olarak durmaktadır. Nitekim dergilerin çıkarıldığı dönemlerdeki tartışmalar incelendiğinde İslami grup ya da hareketlerin 1960 ve 1970’lerde belirgin bir şekilde birbirlerine rekabetçi tutumlar sergiledikleri, İslam’ı daha doğru anlama ve temsil etme hususunda gruplar arasında dolayısıyla bu grupların çıkardığı yayınlar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin; kendisi hakkında milliyetçi ve mukaddesatçı tanımlaması yapılan *Büyük Doğu* dergisi bugünden bakıldığında İslamcı dergiciliğin merkezinde bulunan neşriyatlardan birisi olarak kabul görmektedir. Diğer yandan dergideki ana ya da ikincil yazılar incelendiğinde İslami Devlet talebinin peşinden gidecek bir ilke olmadığı, hatta böyle bir tartışmanın dine zarar vereceğine dair fikirleri gördüğümüz *Hareket* dergisinin İslamcı dergi tanımlaması içerisine dâhil edilemeyeceği de bir tartışma alanı olarak önümüzde durmaktadır. İslamcılık fikrinin kendisinin de siyasal alanla alakalı talepler barındırdığı göz önüne alınırsa İslamcı dergi tanımlamasının da benzer şekilde siyasal zeminle irtibatı kurulabilir. Kapsayıcı ve genel bir tanımlama yapmak açısından İslamcı dergi tanımlaması kurtarıcı bir ifade olsa da tek tek dergiler bazında ele alındığında yeni kavram ve tanımlamalara ihtiyaç olduğu görülebilmektedir.³¹ Ancak bu tartışma çalışmamızın ana temasını oluşturmadığından çalışma boyunca yukarıda bahsedilen riskler de zihinde tutularak İslamcılık fikrine siyasi alana dair talepler olmaksızın bile olsa katkı vermiş, dini konuları kültürel, siyasi, edebi, ilmi vb. alanlar üzerinden tartışmış dergilere genel ve kapsayıcı olan *İslamcı Dergi* tabiri kullanılacaktır.

1.2.2 II. Meşrutiyetten Çok Partili Hayata İslamcı Dergilerin Hikâyesi (1908-1960)

Dünya üzerinde İslamcı dergiciliğin ortaya çıkışının 1800’lerden sonra neşredilmeye başlanan *Urvetü’l Vuska* olduğu ve bu derginin daha sonra Osmanlı coğrafyasında çıkarılan *Sırat-ı Müstakim* dergisinin de etkilendiği bir yayın olduğu iddia edilmektedir.³² Osmanlı’nın son dönemlerinde diğer fikir akımlarında olduğu gibi İslamcılık fikri de onu savunan fikir ve aksiyon adamlarının dergiler üzerinden tartışmalarını ortaya koymaları ile beraber görünür olmaya

³¹ Asım Öz, “Kenetlenmenin İmkânsızlığı: 1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme”, Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin (Ed.), **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme** içinde (s. 73-160), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 83-85.

³² Age, s. 77.

başladı. Bu minvalde İslamcılık fikrinin etkili bir biçimde tartışıldığı dergi daha sonra ismi *Sebilürreşad* olarak değişen *Sıratı Müstakim* dergisi olmuştur. Yine bu tarihlerde İslamcılık fikriyatını farklı perspektiflerden de izleyebildiğimiz *Beyanu'l Hak*, *İslam Mecmuası*, *Mahfil*, *Volkan Gazetesi* ve *Mihrap* gibi yayınlar etkili olmuştur.³³

Cumhuriyetin kurulmasından sonra yönetimi elinde bulunduran hükümetler kendileri dışındaki söylemleri kesmeye dönük kanunlar ve baskılar oluşturmaya başlamış, hilafetle ilgili tartışmalar ve özellikle dini destekli bir isyan olarak nitelenen Şeyh Sait İsyanından sonra baskılar artmış, 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile dergi ve yayıncılık sonlandırılmıştır, bu dergileri çıkaran yayın yönetmenleri de İstiklal Mahkemeleri tarafından yargılanmıştır. Bu manada Osmanlı döneminde çıkarılan ve cumhuriyete intikal eden en önemli yayınlarında biri olan *Sebilürreşad* da yayın hayatına son verilen dergilerdendir.³⁴

Gerek birinci meclis döneminde gerek milli mücadele yıllarında etkin bir şekilde sahada olan İslamcı isimler cumhuriyetin kurulması ile birlikte yeni rejimin ideolojisi ve reform maksadıyla çıkarmış olduğu yasalar sebebiyle sahadan çekilmiş ve yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde özellikle 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Yasası İslamcı neşriyata da neşter vurmış ve sessizlik dönemi başlamıştır.³⁵ II. Dünya Savaşı sonrasında dünyanın yeniden şekillenmesi, Türkiye'de yaşanan siyasi atmosferin değişmesi ve 1945 sonrası çok partili hayata geçilmesi gibi bazı nedenlerle dini yayıncılık üzerindeki baskılar azalmış ve bu süreçte İslamcı olarak nitelenebilecek dergiler yeniden yayın hayatına başlamıştır. *Hareket*, *Büyük Doğu*, *Serdengeçti*, *Sebilürreşad* gibi dergiler bunlardan bazılarıdır. Bu dönemde *Sebilürreşad* gibi dergiler vasıtasıyla Cevat Rifat Atilhan, Raif Ogan gibi isimlerin masonluk, Siyonizm ve antikomünizm üzerine oldukça yoğun bir biçimde tenkitlerde bulunduğu görülmektedir.³⁶ Bu dönemdeki dergi isimlerinde dini vurgular yoğun olmakla beraber alt başlıklar ve içerik olarak dine ait daha temel diyebileceğimiz ahlaki vurguların öne çıkarıldığı yani dergiciliğin daha tedbirli bir şekilde yol aldığı söylenebilir. Bununla beraber siyasi içerikli yayınlar yapan dergiler

³³ Ahmet Köroğlu, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak", Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin (Ed.), **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme** içinde (s. 5-40), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 7-9.

³⁴ Mehmet Erken, "1923-1960 Yılları Arasında Türkiye'de İslami Yayıncılık", Lütfi Sunar (Ed.), **"İslam'ı Uyandırmak": Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler** içinde (C.1, s. 29-50), Ankara: İlem Yayınları, 2018, s. 34.

³⁵ Köroğlu, s. 10.

³⁶ Erken, s. 34.

de bulunmaktaydı, özellikle bu yıllardan itibaren Siyonizm, komünizm gibi dış etkenlere karşı bir tavır ortaya konularak muhafazakâr ve milliyetçi söylemlerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir.³⁷ Çok partili rejime geçişin ortaya çıkarmış olduğu kısmi rahatlama ile 1945-1960 yılları arasında İslamcı neşriyat önceki İslamcı kökeninden farklı olarak genişleyen açılım ve farklılaşan odaklanma alanlarıyla birlikte kendi çizgilerini oturtmaya başlamış ancak stratejilerini ve politik taleplerini 1960'lardan sonra netleştirmeye başlamışlardır.³⁸

1.2.3 Tercüme Faaliyetleri ve 1960 Sonrası Dergicilik

1960 darbesinin sonrasında yeni anayasanın yapılması, bir takım hak ve özgürlüklerin genişletilmesi gibi nedenlerden ötürü diğer gruplarda olduğu gibi İslamcılık akımı içinde de birtakım imkânları barındıran bir zemin oluşmuş, bu dönemde İslamcı dergilerdeki tartışmaların çeşitlendiği ve derinleştiği görülmüştür. Bunun nedenleri arasında Türkiye'deki 1960 askeri darbe sonrası yaşanan siyasi gelişmeler, köyden kente göç gibi sosyolojik nedenler, İslamcı grupların etkisi ve İslam dünyasındaki diğer İslami hareketlerin yayınlarının Türkçe'ye tercüme edilmesinin yaratmış olduğu etki hesaba katılmalıdır. Bu yıllarda Türkiye'de siyasi olarak farklı kimliklerin partiler aracılığıyla temsil edildiği gibi İslamcılık fikri etrafında da farklı grup ve düşüncelerin dergiler aracılığıyla temsil edildiklerini, İslamcı neşriyatta önemli bir çeşitlenmenin meydana geldiğini söylemek mümkündür. Ayrıca tüm bu gelişmelerin doğurmuş olduğu ortamda İslamcı fikriyatın bundan önceki dönemlere kıyasla taleplerinin belirginleştiği, farklılaştığı ve kendi öz mecrasında aktığı bir dönem olduğu söylenebilir.³⁹

1960 sonrası sadece İslamcılar için değil ülke genelinde genel bir tercüme faaliyetlerinde yoğunluk oluştu. Bundan dolayı bu dönem kendinden önceki dönemlerin kültürel kollarından farklılaşan bir çeşitliliğe büründü. Tercüme faaliyetlerinin sadece dergilerle sınırlı kalmaması, çoğunlukla bu dergilerle bağlantılı kurulan yayınevlerinde kitap olarak da basılması neticesinde bu fikirlerin etki alanı genişledi. Tercüme çalışmalarının daha gelenekçi olarak nitelenebilecek çevrelerde ciddi bir tehlike olarak algılandığını da söylemek gerekir. Tercüme çalışmalarının gerek dinin

³⁷ Köroğlu, s. 11.

³⁸ Necdet Subaşı, "1960 Öncesi Neşriyat: Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür", Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin (Ed.), **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme** içinde (s. 43-69), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 60.

³⁹ Köroğlu, , s. 14-15.

nasıl anlaşılması gerektiği ile alakalı yarattığı tartışmalar gerekse siyasi dile kazandırdığı *cihat*, *kardeşlik*, *ümme*t, *İslam âlemi* gibi kavramlar dünyanın Müslüman olan diğer bölgeleri ile alakalı farklı bir hissiyat ortaya çıkarmış, ayrıca *devlet*, *vatan*, *millet* ile ilgili fikir ve tutumları da dönüştürmüştür. Nitekim bu durum dergilerde Türkiye dışındaki Müslüman coğrafya ya da Müslüman olmayan coğrafya ile alakalı da başkaca bir perspektifin oluşmasına zemin hazırlamıştır.⁴⁰

1960'lı yıllardaki bu fikirlerden ve hareketlerden beslenen, ancak 1970'lerin genç Müslüman aydınları olarak nitelenebilecek kişiler bu dilin yerine ümmetçi olarak tarif edilebilecek yeni bir dil kurmakta, bunun tek başına yeterli olduğunu ifade etmekte ve farklı sentezlere ihtiyaç bulunmadığını belirtmektedirler. Mesela 1970'lerden sonra çıkan *Tevhid*, *Şura*, *Hicret* gibi dergiler bu dili daha net görebileceğimiz yayınlardır.⁴¹ Devlet, vatan, demokrasi, ümmet, İslam ülkesi gibi pek çok tartışma bu dergilerde daha radikal denilebilecek bir üslupla tartışılmıştır.

Genel anlamda 1960-1980 arasındaki döneme bakıldığında dergilere de yansıdığı üzere İslami gruplarda kimin daha ahlaklı ve daha İslami olduğu üzerine bazı çekişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bu dönemin ilk yarısında kendi dergilerinin de kurucu babaları ve fikir adamlarının ön plana çıktığı, ancak 1970 sonrasında eski nesil ile kısmen hesaplaşmaya çalışan farklı fikirleri ile dikkat çeken genç Müslüman aydınların ortaya çıktığı görülmektedir.⁴²

1.3 ARAŞTIRMADA KULLANILAN DERGİLER

Bu çalışmada 2013 yılında İlmi Etüdler Derneği (İLEM) tarafından başlatılan İslamcı Dergiler Projesi'nin (İDP) web sayfası⁴³ kullanılmak suretiyle ilgili tarihler arasında çıkarılan dokuz adet dergiden tarama yapılmıştır. İslamcı Dergiler Projesi 1908-2010 yılları arasında yayımlanan yaklaşık 600 dergiyi kataloglayıp dijitalleştirmek suretiyle İslamcılık düşüncesinin gelişiminde ki en önemli bileşenlerden olan dergileri ve dolayısıyla İslamcılık fikrinin seyrini gün yüzüne çıkarmayı hedeflemekte ve bu alanda yapılacak çalışmalara öncülük etmektedir. Bu

⁴⁰ Öz, s. 113-114.

⁴¹ Age, s. 141.

⁴² Age, s. 112.

⁴³ <https://idp.org.tr/>

kısımda araştırmada kullanılan dergiler, bu dergilerin çıkarıldığı tarihler, dergilerin genel eğilimleri, yazar kadroları vb. hakkında temel bilgilere yer verilecektir. Her bir derginin de kendi içerisinde yıllara, dergide yazan yazarlara, ülkede gelişen siyasi olaylara karşı çizgisini süreç içerisinde değiştirebildiğini, dolayısıyla derginin kuruluşuyla yayın süreci arasında bazen önemli değişimler ve dönüşümler geçirmiş olabileceği unutulmamalıdır.

1.3.1 Hareket

Dergi ilk olarak şubat 1939 yılından Nurettin topçu tarafından çıkarılmaya başlanmış, adını Topçu'nun Fransa'daki hocasının benimsemiş olduğu “hareket (action) felsefesi”nden almıştır. 1939- 1982 yılları arasında 187 sayı olarak İstanbul’da çıkarılan derginin sahipleri Ezel Erverdi, Sedat elikdoğan, Ercüment Konukman ve Turgut Evren’dir. Süreç içerisinde "Fikir-Sanat, Fikir-Ahlak-Sanat, Fikir ve San'atta Hareket" ibarelerini kullanmış ve aylık siyasi dergi olarak çıkarılmıştır. Hareket dergisi dönemin yönetimine çok sert olmamakla beraber ılımlı bir muhalefet yapmış milliyetçilik, din, toplumsal düzen gibi kavramlara dönemin ideolojisinin dışında bazı anlamlar yüklemiştir. Dergide Anadolu milliyetçiliği olarak tanımlanabilecek bir milliyetçilik vurgusu yer almaktadır.⁴⁴

Nurettin Topçu'nun Hareket dergisinde ve onun diğer kitaplarında da Yahudi karşıtlığı önemli bir fikir olarak görülmektedir. Dergide Yahudiler başta olmak üzere diğer gayrimüslim unsurlar ve ayrıca Müslüman olmakla birlikte Türk olmayan diğer unsurlar da öteki kapsamına dâhil edilmiştir. Bu neşriyatta milli bir tarih anlatısı ön plana çıkmakta ve muhafazakâr milliyetçi bir çizgi takip edildiği ifade edilmekte, saltanat karşıtı yazılar ve cumhuriyet rejimi hakkında övgü ifadeleri içeren yazılar bulunmaktadır. Aynı zamanda derginin Cumhuriyet rejimi ile ilgili olumlu veya haricinde Cumhuriyet’in ilk yıllarından başlayıp çok partili hayata geçişe kadar devam eden rejim ile alakalı eleştiriler bulunmakta, çok partili hayata geçiş tarihin diğer bazı dönemlerinde olduğu gibi hürriyetin tekrar kazanılması olarak ifade edilmektedir.⁴⁵

⁴⁴ Kaynak İDP- <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/73/hareket> - erişim tarihi 20.04.2019

⁴⁵ Yasin zdemir, “1939-1953 Dönemi Hareket Mecmuasında Milliyetçi-İslam Düşünce”, Lütfi Sunar (Ed.), “İslam’ı Uyandırmak”: Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslam Düşünce ve Dergiler içinde (C.2, s. 189-204), Ankara: İlem Yayınları, 2018, s. 200.

Topçu'nun *Hareket* dergisi esas itibariyle milliyetçi olmakla beraber Türkiye'de Cumhuriyetin ilanı ile beraber ülkeye yabancı yapıların girdiğini düşünmekte dini bu duruma karşı bir savunma ve koruma aracı olarak kodlamaktadır. Esasen Hareket çevresi ve dergisi kısmen şeriatla tasavvufun bir sentezi olarak okunabilir.⁴⁶

Mehmet Kaplan, Ahmet Kabaklı, Ali Fuat Başgil, Hilmi Ziya Ülken, İsmail Kara, Beşir Ayvazoğlu, Süleyman Uludağ, Yaşar Nuri Öztürk, Halit Refiğ, Cemil Meriç, Hüseyin Hatemi, Ali Bulaç gibi isimler dergide yazıları yayımlanan yazarlardandır.⁴⁷ Ayrıca Stefan Zweig, Oscar Wilde, Paul Valery, René Wellek, Jacques Prévert, Edgar Allen Poe, Charles Péguy, Frederick Mayer, André Maurois, Charles Baudelaire, Raymond Aron, Mahatma Gandi, André Gide gibi birçok yabancı yazarın tercüme metinleri de dergide yer bulmuştur.⁴⁸

Hareket dergisi 1966 yılından sonra hareket yayınları olarak kitap basımı da yapmış daha sonra bu yayınevi 1977 yılı itibariyle Dergâh yayınları olarak yayıncılık faaliyetlerine devam etmiştir.⁴⁹

1.3.2 Selamet

İlk dönemi 1947 -1949 yılları arasında 105 sayı olarak Ömer Rıza Doğrul tarafından yayımlanan derginin ikinci aşaması 1962-1963 yılları arasında 16 sayı olarak Halim Baki Kunter tarafından çıkarılmıştır. Aylık manevi değerler ve milli kültür dergisi, dini, ilmi, ahlaki, siyasi, haftalık mecmua olarak tanımlanan *Selamet* dergisi Mehmet Akif Ersoy'un mirasını devam ettirme gayesi de gütmüştür.⁵⁰ *Selamet* dergisi amacını “İslam davalarını büyük bir hassasiyetle incelemek ve bütün tarih boyunca İslamiyet'in beşeriyete olan hizmet ve faydalarını belirtmek maksat ve gayeleri” olarak ifade etmektedir. Derginin sahibi ve başyazarı Mehmet Akif'in damadı Ömer Rıza Doğrul'dur. Doğrul hem yoğun bir biçimde yazmış olduğu yazılarıyla hem de

⁴⁶ Mardin, s. 32.

⁴⁷ Kaynak İDP- <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/73/hareket> - erişim tarihi 20.04.2019

⁴⁸ Özdemir, s. 191.

⁴⁹ Kaynak İDP, <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/73/hareket> - erişim tarihi 20.04.2019

⁵⁰ Kaynak İDP, <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/79/selamet>- erişim tarihi 15.04.2019

derginin sahibi olması itibariyle *Selamet* dergisi onun şahsı etrafında şekillenen tek sesli bir yayın olmuştur.⁵¹

Dergide dinle devlet meseleleri hakkında daha yumuşak tartışmalar yapılmış, Türk milliyetçiliğinin kökleşmesi sürecinde manevi değerlerin terk edilmesinin toplum içerisinde ahlak seviyesinin düşmesine ve manevi değerlere karşı olumsuz bir tutumun gelişmene neden olduğu belirtilmektedir. Laiklik kavramının Türkiye'de yanlış anlaşıldığı, bu nedenle de olumsuz algılandığı; ama aslında laikliğin Türkiye'de mezhep ayrışmalarını yok ederek Türk milletinin birliğini sağladığı şeklinde tartışmalar dergide yer almaktadır.⁵² Mine Alpay Gün dergideki din ve laiklik tartışmalarının çok partili hayata geçiş esnasında din ve siyaset arasındaki ilişkinin sağlıklı bir zeminde kalmasına katkı sağladığını ifade etmektedir.⁵³

Ömer Rıza Doğrul'un Ortadoğu coğrafyasında yapmış olduğu ziyaretler neticesinde bu bölgelerdeki birtakım siyasi ve ilmi önderler ile görüşmeler yapması ve bu coğrafyalara dair izlenimler edinmesi dergide İslam dünyasının gelişmelerinin de aktarılmasına vesile olmuştur. *Selamet* dergisinde Kur'anı Kerim'den, siyerden, İslam tarihinden, İslam dünyasındaki din tartışmalarından, okurlardan gelen dini sorulara verilen cevaplar ve şark edebiyatından kesitler ön plana çıkan konulardır. Özellikle dergide "İslam Âleminin Davaları" başlığı altında neşredilen yazılar başta Filistin, Pakistan, Mısır olmak üzere İslam dünyasının problemlerini ve siyasi gelişmelerini ele alan önemli bir bölüm olmuştur.⁵⁴

Dergi fikri açıdan önemli bir derinliğe sahipken diğer yandan da son derece yapıcı ve ılımlı bir dil kullanması onun hem daha geniş toplumsal ve siyasal alanda kabul görmesine hem de politikaları etkilemesine vesile olmuştur.⁵⁵ Dergide Ömer Rıza Doğrul, Ahmet Hamdi Akseki, Süheyl Ünver, Asım Köksal, Celal Saraç, Ahmet Himmet Berk ön plana çıkan isimlerdir.⁵⁶

⁵¹ Asım Öz, "Hassas Bir Muhalefet Politikası: Geçiş Sürecinde Dindar-Milliyetçi Dergiler", Lütfi Sunar (Ed.), "**İslam'ı Uyandırmak**": **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler** içinde (C.2, s. 5-98), Ankara: İlem Yayınları, 2018, s. 29.

⁵² Öz, "**İslam'ı Uyandırmak**": **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler**, s. 34.

⁵³ Mine Alpay Gün, "Ömer Rıza Doğrul ve *Selamet* Mecmuası", Lütfi Sunar (Ed.), "**İslam'ı Uyandırmak**": **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler** içinde (C.2, s. 269-285), Ankara: İlem Yayınları, 2018, s. 269.

⁵⁴ Gün, s. 275-276.

⁵⁵ Gün, s. 275-279.

⁵⁶ <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/79/selamet-15.04.2019>.

1.3.3 Sebilürreşad

Bu çalışmada 1948 yılında Eşref Edip tarafından çıkarılmaya başlanan *Sebilürreşad* dergisinin ikinci aşaması konu edinilecektir. Derginin İkinci aşaması yayım hayatına son verdiği 1966 yılına kadar 362 sayı olarak çıkarılmış ve dergi; siyasi, dini, ilmi, edebi, ahlaki mecmua olarak tanımlanmıştır.⁵⁷

Sebillüreşad dergisi Meşrutiyet'in ilanından sonra Sırât-ı Müstakîm ismi ile yayım hayatına başlamış ve dergi 1912 yılından sonra *Sebilürreşad* ismi ile yoluna devam etmiştir. Dergi 1908'den 1925 yılına kadar 641 sayı yayınlamış, ancak Takrir-i Sükûn yasasının çıkarılması ile beraber diğer yayınlar gibi kapatılmıştır. Derginin bu ilk döneminde editörlüğünü Eşref Edip yapmış, başyazar olarak Mehmet Akif yazılar yayımlamıştır. Derginin yazar kadrosunda İzmirli İsmail Hakkı, Said Nursi, Sait Halim Paşa, Babanzade Ahmet Naim gibi dönemin önemli fikir adamları yer almıştır. Dergi 1948 yılında aynı isimle yeniden yayım hayatına başlamış 1966 yılına kadar 362 sayı çıkarmıştır. Bu dönemde de ilk döneminde olduğu gibi dönemin İslamcı fikriyatını taşıyan ve savunan önemli yazar kadrosuyla dikkat çekmektedir. Derginin 1948-1966 yıllarındaki safhasında ise Ahmet Hamdi Akseki, Cevat Rifat Atilhan, Ali Fuat Başgil, Ömer Nasuhi Bilmen, Yusuf Ziya Çağlı, Kamil Miras, Ömer Rıza Doğrul, Hasan Basri Çantay, Mehmet Raif Ogan, Tahir Harimi Balcıoğlu ve Kemal Kuşçu gibi yazarlar yer almıştır.⁵⁸

1. ve 2. dönemi ile beraber toplam 1000 sayıyı bulan ve yaklaşık yarım asırlık bir süreci kapsayan döneminin İslamcı bilim adamı ve yazarlarını entelektüel bir zeminde bir araya getiren en etkili yayın olmuştur. Derginin Müslümanların istikametini ve konumunu belirlemek gibi bir hedefi gaye edildiği nitekim yolu ve istikameti vurgulayan isimleri kullanmasının da bununla ilgili olduğu söylenebilir. *Sebilürreşad* dergisinde İttihad-ı İslam siyasetine ve ümmet bilincinin inşa edilmesine dair önemli bir çaba görülmektedir. Derginin çıkarıldığı tarihte Türkiye'de tartışılması gereken konuların ve sorunların yanı sıra İslam coğrafyasından mektupları ve haberleri yayımlaması, buradaki siyasi meselelere dair yazıları gündeme alması, onun bu amacının belirgin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dergi Müslüman coğrafyadaki gelişmeleri takip etmek üzere gerek Müslümanların yoğun yaşadığı yerlere gerek azınlık olarak

⁵⁷ <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/97/sebilurresad-erişim tarihi 18.04.2018>

⁵⁸ Köroğlu, s. 8.

yaşadığı bölgelere farklı kişileri göndermiş buradaki gözlemlere dair yazılara ve buradan gelen mektuplara dergide yer vermiştir. Ahmet Hamdi Akseki, Ferit Kam gibi kişiler Hindistan, Filistin, Balkanlar ve Avrupa'dan Müslümanların mevcut durumunu resmeden mektuplar göndermişlerdir.⁵⁹ Dergide dikkat çeken diğer bir önemli söylem de Mason teşkilatlarının ve Siyonizm meselesinin mücadele edilmesi gereken önemli bir tehlike olduğuna dair yapılan vurgulardır.⁶⁰

1.3.4 Hilâl

"Dinî İlmî Siyasî Aylık Mecmua" tanımlaması ile 1958 yılında yayım hayatına başlayan dergi, arada bir takım kesintilerle beraber 1993 yılına kadar toplam 367 sayı olarak çıkarılmıştır. Sahibi Türkiye'de Nurculuk hareketinin önde gelen isimlerinden Salih Özcan olan derginin, yazı işleri müdürlüğünü farklı dönemlerde Osman Yüksel Serdengeçti, Mustafa Egemen, Mehmet Akif İnan, İsmail Kazdal isimleri yapmıştır.⁶¹ Dergide yazılarıyla ön plana çıkan isimler Salih Özcan, İsmail Kazdal, M. Hamidullah, Zekai Konrapa, M. Tanci, H. Basri Çantay'dır.⁶²

1956 yılında Kemalettin Şenocak'ın Salih Özcan ve Ali Kemal Belviranlı ile birlikte çıkarmış olduğu İslam mecmuası daha sonra kurulacak olan *Hilâl* dergisinin çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Aynı şekilde 1957 yılında tercüme faaliyetleri ile çalışmalarına başlayan *Hilâl* Yayınları da dergiye zemin hazırlayan ve etki eden unsurlardan biridir.⁶³

Hilâl dergisi 1960'lı yıllar itibariyle İslam dünyasının farklı bölgelerindeki İslami hareket öncülerinden yapmış olduğu tercüme ile dikkat çekmektedir. Derginin ilk yıllarında muhafazakâr bir etki görülürken 1965 yılında çizgisinin İslamcı denebilecek bir noktaya kaydığı

⁵⁹ Mehmet Birekul, "Bir Dönemin Hafızası: Sirât-ı Müstakîm-Sebilürreşad Dergileri ve İslamcılık Düşüncesi Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme", Lütfi Sunar (Ed.), "İslam'ı Uyandırmak": Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler içinde (C.1, s. 341-369), Ankara: İlem Yayınları, 2018, s. 360.

⁶⁰ Birekul, s. 324.

⁶¹ <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/77/hilal> (erişim tarihi: 19.04.2019.)

⁶² <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/77/hilal> (erişim tarihi: 19.04.2019.)

⁶³ Alperen Gençosmanoğlu, "Hilâl Dergisi ve Hilâl Yayınları: Yerli Bir Neşriyat Harekâtı Olarak Çeviri Faaliyetleri", Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin (Ed.), 1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme içinde (s. 292-313), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 298-299.

görülmektedir.⁶⁴ *Hilâl* dergisi yapmış olduğu çeviri faaliyetleri ile Cumhuriyet döneminde ümmet fikrinin somut bir biçimde şekillenmesine öncülük yapmıştır. Çevirilerin yaratmış olduğu İslam coğrafyasına açılma hususundaki etkilerin yanı sıra, dergisinin en önemli özelliklerinden birisi ilk sayısı itibariyle İslam dünyasının çeşitli bölgelerinden haberlere ve gelişmelere yer vermesidir. Bu ülkelerdeki tarihi, iktisadi durumlar ve uluslararası ilişkilere dair gelişmeler, İslami hareketlerin buralardaki pozisyonları ve haklarındaki gelişmelerle alakalı yayınlar yapılmaktaydı.⁶⁵

Derginin sahibi Salih Özcan'ın Dünya İslam Birliği'nin Türkiye temsilcisi olarak belirlenmesi, Dünya İslam Kongresi'ne Türkiye'yi temsilen katılması, yurtdışına sık sık yaptığı ziyaretler, bu ziyaretler esnasında görüşmüş olduğu siyasi şahsiyetler, İslami hareket önderleri ile alakalı ve aynı zamanda gidilen ülkenin siyasi ve sosyal durumuna dair gözlemlerini paylaşması derginin Türkiye sınırlarının dışına taşan bu perspektifinin oluşmasında çok önemli etkiler yaratmıştır. Ayrıca bu durum derginin yurt dışında da kayda değer bir abone kitlesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.⁶⁶

Dergide çeviri yazılarının yanında ahlaki değerler, gelenek ve tasavvuf gibi alanlarda da yazılar yazılmış, dergiye katkı veren isimlerin içinden gelmiş olduğu gelenek ve sosyal yapı dergide geniş bir anlayış ve perspektifin oluşmasına katkı sağlamıştır. Örneğin Urfa müftüsü Halil Gönenç, Şazeli tarikatından Muhammed Zafir Efendi'nin torunu Halil Zafir, medresede yetişmiş, geleneksel eğitimden geçmiş olan Sadrettin Yüksel, Sait Nursi'nin yazıları ve diğer yandan Mevdudî'nin çevirileri bu perspektifi göstermesi açısından önemlidir.⁶⁷

Hilâl dergisi her ne kadar 1990'ların başlarına kadar yayım hayatını sürdürmüş olsa da kuruluşu itibariyle kazanmış olduğu dinamizm sürekli hale getirilmemiş, bu da derginin sahibi ve kurucusu Salih Özcan'ın 1960 darbesinden sonra birçok davaya konu olması ve mahkûmiyet alması, sonrasında önce Lübnan'a iltica etmesi daha sonrasında ise ülkeye dönerek Milli Selamet

⁶⁴ Köroğlu, s. 19-21.

⁶⁵ Gençosmanoğlu, s. 301.

⁶⁶ Age, s. 302-303.

⁶⁷ Age, s. 309.

Partisi'nde milletvekili olarak görev yapması sebebiyle neşriyat hususuna gereken mesai ayıramamasından kaynaklanmaktadır.⁶⁸

1.3.5 İslamın İlk Emri Oku

Sahibi Mustafa Tektut, yazı işleri müdürü Halit Güler olan dergi imam Hatip Okulu Mezunları Cemiyeti tarafından 1961 yılında Konya'da çıkarılmıştır. 1979 yılına kadar yayım hayatına devam eden dergi 209 sayı çıkarılmıştır.⁶⁹

1960'lı yıllarda İmam Hatip okullarının sayıca artması, ayrıca bir müddettir bu okullardan ve Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olan, Türkiye'de din adına neler yapılabileceğine dair düşünen bir kitlenin oluştuğu görülmektedir.⁷⁰ Milli Türk Talebe Birliği, Ülkücüler ya da Akıncılar gibi gruplar daha aksiyoner bir duruş sergilerken Diyanet, imam hatip okulları, yüksek İslam enstitüsü gibi çevrelerin ve dolayısıyla bu çevrelerce çıkarılan yayınlarda kısmen daha içe kapalı ve daha durgun bir tavrın sergilendiği görülmektedir.⁷¹ *İslamın İlk Emri Oku* dergisi imam hatip mensupları tarafından çıkarılan, uzun soluklu bir dergi olmuştur. Konya merkezli olarak çıkarılmaya başlanan dergi sonraki yıllarda imam hatip ve ilahiyat camiasının önemli bir yayını haline gelmiş, bu camianın önemli isimleri dergide yazı kaleme almıştır. Dergide Hayrettin Karaman, Kadir Mısırlıoğlu, Mustafa Öcal, Sait Şimşek, Sait Çekmegil, Mustafa Varlı, İsmail Lütfi Çakan, Ali Ulvi Kurucu, Ahmet Ağırakça gibi isimler yazmıştır. Dergi büyük oranda ilmi ve akademik çalışmalar ile ön plana çıkmakta, edebiyatla ilgili yazılara yer vermekte; ancak dönemin siyasi meselelerine nadiren yer vermektedir. Derginin diğer önemli bir özelliği ise İslam dünyasındaki önde gelen bazı isimlerin yazılarını tercüme etmek suretiyle dergide yoğun bir şekilde yer vermiş olmasıdır.⁷² Bu isimler arasında Muhammed Esed, Mevdudi, Abdurrahman Azzam gibi kişiler yer almaktadır. Dergide Türkiye'deki Müslümanların yaşadığı sıkıntıların yanı sıra Pakistan, Endonezya gibi ülkelerde yaşanan sıkıntılar da yer bulmuştur.

⁶⁸ Age, s. 293.

⁶⁹ <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/92/islam-39-in-ilk-emri-oku> (erişim tarihi: 21.04.2019)

⁷⁰ Köroğlu, s. 27-28.

⁷¹ Öz, **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme**, s. 139.

⁷² Köroğlu, s. 27-28.

1.3.6 Vesika

1975 ve 1977 yılları arasında Ankara'da 31 sayı olarak çıkarılan derginin sahibi Ahmet Hamdi Tan'dır. Dergi içerik olarak çoğunlukla siyasi ve sosyal olaylara yer vermektedir. İsmail Müftüoğlu tarafından çıkarılan *Vesika* dergisinin içeriğinde “Olaylar”, “Gazetelerden”, “Dergiler-Kitaplar”, “Bizden Size” bölümlerine “Az Öz”, “Vesika”, “Nizamdan Selamete”, “Günün İçinden”, “İslam Âlemi”, “Makale”, “Dış Olaylar” gibi bölümler bulunmaktadır.⁷³

Dergi hem yazar kadrosu hem de içerikte paylaştığı siyasi haber ve yorumlarla Milli Selamet Partisi'ne ve Milli Görüş Hareketi ne oldukça yakın bir dergidir. Yazar kadrosu arasında Şevket Kazan, İsmail Müftüoğlu, Yasin Hatipoğlu, Zeki Ceyhan, Süleyman Karagülle gibi parti içerisinde yer almış isimler; bunun yanında Hüsnü Aktaş, Şule Yüksel Şenler gibi İslamcı Mücadele'nin önde gelen isimlerin de yazı yazdığı bir dergi olmuştur.⁷⁴ Cemil Meriç, Necip Fazıl Kısakürek, Seyyid Kutub'dan sıklıkla alıntı yazılar dergide yer bulmuştur.

1.3.7 Sebil

Başyazarı Kadir Mısırlıoğlu olan dergi 1976-1982 ve 1988-1992 tarihleri arasında toplam 269 sayı çıkarılmıştır. “Haftalık, Tarafsız, Siyasî, Edebî, Tarihi, İlmî Gazete” tanımlamasıyla çıkarılan dergi daha sonra aylık olarak yayım hayatını sürdürmüştür. Derginin çıkarıldığı ikinci periyotta sloganı “Her Şey Hak İçin” olmuştur.⁷⁵ Sebil Dergisi içerik itibarıyla siyasi ve tarihi vurguları ön plana çıkan, üslup olarak sert muhalif bir üslup kullanmış bir dergidir. Siyaseten ilk dönemlerinde CHP karşıtı bir bloğa destek verileceğini ifade ederken sonraki dönemlerde bir dava partisi olarak da gördüğü Milli Selamet Partisini tek alternatif olarak ifade etmiş ve önermiştir. Mısırlıoğlu'nun aynı zamanda tarihçi olması sebebiyle dergide siyasi yazılar kadar resmi tarih yazımını ağır biçimde eleştiren tarihi yazılar da çokça yer bulmuştur. Dergideki bu çaba İslamcı fikrin kendisine tarihi bir zemin arayışı olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda dergide Cumhuriyet tarihini yani resmi tarihi reddiyeci, Osmanlı tarihini ise yüceltici bir dil kullanılmış olduğu görülmektedir. Derginin diğer önemli bir özelliği Pakistan, Afganistan, Suriye, Mısır gibi birçok İslam ülkesinden gelişmelere dergide genişçe yer vermiş olmasıdır.

⁷³ <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/57/vesika> (erişim tarihi: 23.04.2019)

⁷⁴ Koroğlu, , s. 33.

⁷⁵ <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/100/sebil> (erişim tarihi: 23.04.2019)

İslam dünyasındaki sorunların kaynağı olarak Amerika ve Rusya gibi dış güçlerin yanı sıra özellikle Yahudiler ve Siyonizm gösterilmiş, kurtuluş için bunlarla güçlü bir mücadele vurgusu yapılarak ümmetçi bir vurgu ön plana çıkarılmıştır.⁷⁶

Sebil dergisinde Necip Fazıl Kısakürek'in etkisi ve üslubu görülmektedir. Siyasi çizgi olarak Milli Selamet Partisi'ne yakın olan dergi MHP ve Adalet Partisi'nin kitlesine de ulaşmayı hedeflemiştir. Dergide Cemil Meriç, Mustafa Yazgan, İsmail Hami Danişmend gibi isimlerin yazıları ön plana çıkmaktadır.⁷⁷

1.3.8 Tevhid

1978-79 yılları arasında 32 sayı haftalık siyasi gazete olarak çıkarılan derginin sahibi Abdulkadir Vural'dır.⁷⁸ *Tevhid* dergisinin öncesinde ve sonrasında yayımlanan *Şura* ve *Hicret* dergileriyle beraber Türkiye'deki İslami tartışmalara bazı yeni kavram ve özellikleri getirdiği ifade edilmelidir. Dergiler hicret, tevhit, devrim, tağut, darü-l harp, darü-l İslam gibi kavramları ayrıca İslami devlet, İslami yönetim, İslami ekonomi gibi bazı tartışmaları İslamcı tartışmaların gündemine almış, bu duruşuyla inşa edici bir konumda olmuştur. Elbette derginin diğer dikkat çekici bir kısmı ise bu kavramları oldukça sert ve keskin bir dille kullanmasıdır ki bu durum radikal bir söylem olarak tanımlanmasına sebebiyet vermiştir. Dergiler bu tarzlarıyla İslam dünyasındaki gelişmeleri de yoğun bir şekilde gündemlerine almışlardır.⁷⁹

Bu siyasi gazete olarak tanımlanabilecek olan dergilerde yazan yazar kadrosu Türkiye'de ana akım İslamcı damar olan Necip Fazıl veya Nur hareketinden farklı olarak Hilâl Yayınları'nın yapmış olduğu tercüme faaliyetleri ile beslenen ve belli konuları gündeme taşıma hususunda önceki ana akım düşünceden farklılaşan genç aydın olarak niteleyebileceğimiz kişilerden oluşmaktadır. İslamcı tartışmaya yeni kavramları dâhil eden bu akım kendini milliyetçi, mukaddesatçı ya da gelenekçi olarak tanımlamaz. Tercüme faaliyetleri neticesinde İslam coğrafyasının başka bölgelerinde tartışılan konuları Türkiye'ye taşıyan bu kişilerin üzerinde

⁷⁶ Köroğlu, s. 33-35.

⁷⁷ <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/100/sebil> (erişim tarihi: 23.04.2019)

⁷⁸ <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/62/tevhid> (erişim tarihi: 24.04.2019)

⁷⁹ Köroğlu, s. 35-37.

Türkiye İslamcılığı içerisinde Malatya Grubu olarak tanımlanan M. Sait Çekmegil ve Sait Ertürk'ün de önemli etkileri olmuştur.⁸⁰

Tevhid dergisi grubu belli platformlarda kısık tonlarda yapılan demokrasi, milliyetçilik, Kemalizm, laik sistem gibi bir takım meseleleri tartışmaya açarak kendinden önceki grupların sosyalizm, kapitalizm, CHP gibi ideolojilere karşı yürütmüş olduğu tartışmalara milliyetçilik, ulusalcılık, liberalizmi de eklemiş bu manada hem yeni tartışmalar üretmiş hem de birtakım kavramları yeniden tanımlamışlardır. Retçi bir dili imanî bir tavırla birleştiren bu yapı sert bir dil kullanmış ancak; alternatif olarak önerdiği sistemin içerisini doldurmamıştır. Bu grupların İran İslam Devrimi, Pakistan'daki siyasi gelişmelerden de fazlasıyla etkilendiğini söylemek yararlı olacaktır.⁸¹

Derginin ömrü çok uzun olmamakla beraber *Şura*, *Tevhid* ve *Hicret* gibi ortak bir takım bir fikirdeki yazar kadroları tarafından çıkarılan, Türkiye'de bir dönem bazı radikal olarak tanımlanabilecek tartışmaları gündeme alan önemli bir fikri temsil etmektedir. Bu fikrin temsilcileri arasında Hüsnü Aktaş, Selahattin Eş Çakırgil, Beşir Eryarsoy, Ali Bulaç, Mehmet Yenigün, Fatih Selim, Sami Adil, Mengüç Yenigün, Ali Ünal gibi isimler bulunmaktadır.

1.3.9 İslami Hareket

Sedat Yenigün ve İstanbul Kültür Ocağı Merkezli olarak faaliyet gösteren *İslami Hareket* dergisi Şubat 1978 yılında yayım hayatına başlamıştır. İstanbul'da aylık periyodlar halinde çıkarılan dergi isminden de hareketle İslam'ı pratik hayata uygulama hedefini gütmüş ve dergide buna uygun bir dil kullanmıştır. "Din Yalnızca Allah'ın Oluncaya ve Fitne Yeryüzünden Kalkıncaya Kadar" sloganını kullanan dergi İslami hareketin ne olduğu ve neyi hedeflediğini dergide ortaya koymuştur. İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde siyasi ve sosyal olayları takip ederek okuyucusuyla paylaşan *İslami Hareket*, ümmete dair bir algı inşa etmeyi hedeflemiştir.⁸² İslam dünyasındaki farklı bölgelerden haberleri, görselliği de etkili bir biçimde kullanarak paylaşmış ve okuyucusunda farkındalık oluşturmaya çalışmıştır. Üslup ve tarz olarak *Şura*,

⁸⁰ Kamil Yeşil, "Şûrâ-Tevhid-Hicret Gazeteleri ve İslami Düşüncede Radikal Tavrı", Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin (Ed.), **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme** içinde (s. 418-438), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 421.

⁸¹ Yeşil, s. 422.

⁸² <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/48/islami-hareket> (erişim tarihi: 15.04.2018)

Tevhid ve *Hicret* dergileri ile benzerlik göstermiş ve aynı yazar kadrolarının yazıları zaman zaman dergilerde yer bulmuştur.⁸³

Sedat Yenigün'ün 5 Temmuz 1980 yılında faili meçhul bir cinayet sonucu hayatını kaybetmesi üzerine dergi sürecinde aksamalar olmuş, 30. sayısını çıkardığı Eylül 1980 yılında yayım hayatı sona ermiştir. Yayın işleri müdürlüğünü Hasan Güneş, Yusuf Balcı'nın yaptığı dergide Selahaddin Eş, Beşir Eryarsoy, Cemil Meriç, Mehmed Güneş gibi isimler yazmıştır.⁸⁴

⁸³ Köroğlu, s. 37.

⁸⁴ <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/48/islami-hareket> (erişim tarihi: 15.04.2018)

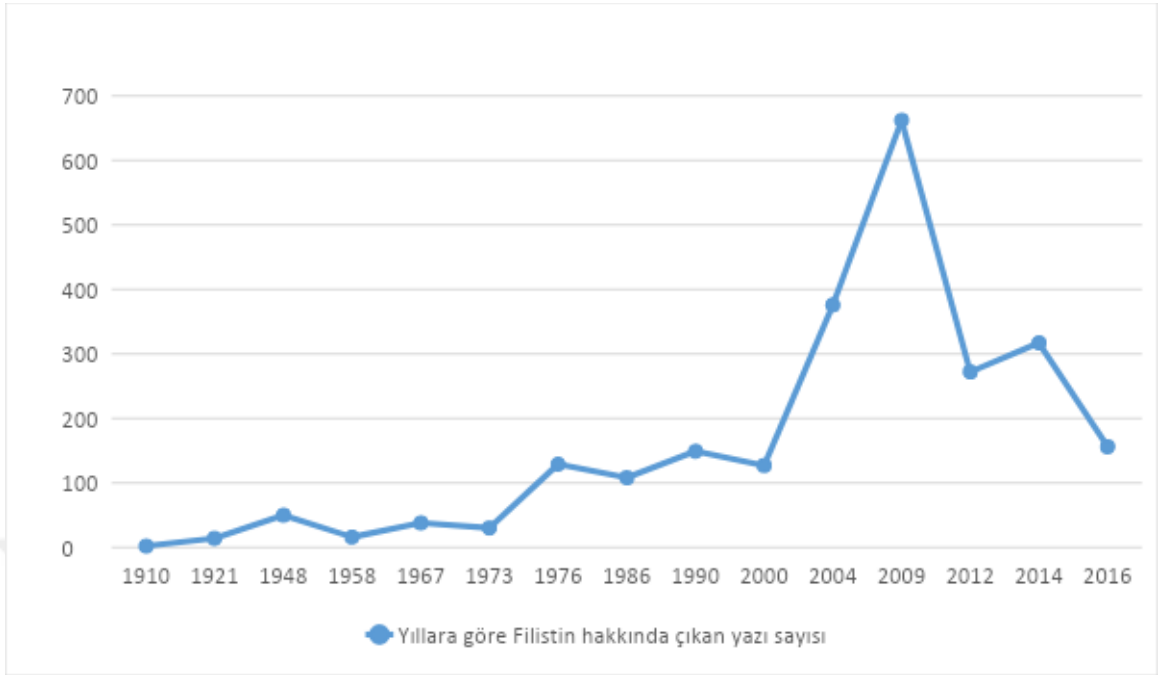
İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMCI DERGİLERDE FİLİSTİN MESELESİ: ÖNE ÇIKAN TEMALAR

Çalışmanın bu kısmında öncelikle İslamcı Dergiler içinde Filistin konusunda çıkan yazılar ile ilgili genel verilere yer verilecek, araştırmada kullanılan dergilerdeki verilerin sayısı, yazı türlerine göre dağılımları paylaşılacaktır. Bölümün ikinci kısmında bir mesele olarak Filistin'in dergilerde bir dava, sorun ve mücadele biçimi olarak ele alınışı incelenecektir. Bölümün son kısmında ise dergilerde Filistin meselesi üzerinden tartışılan bir takım tarihi söylemlere yer verilecektir.

2.1 İSLAMCI DERGİLERDE FİLİSTİN HAKKINDA ÇIKAN YAZILARA DAİR GENEL VERİLER

Araştırmamız boyunca kullanmış olduğumuz İslamcı Dergiler Projesinin Web sayfasında (<http://katalog.idp.org.tr>) en son erişim tarihi olan 28.07.2019 tarihindeki verilerden hareketle “Filistin” ve “İsrail” kelimeleri ile tarama yapıldığında 230 farklı dergide 9541 adet yazıya ulaşılmaktadır. Yazıların yıllara göre dağılımına bakıldığında iletişim araçlarının ve dergi sayısının artışına bağlı olarak Filistin hakkındaki müktesebatta da paralel bir artış görülmektedir. Bunun dışında tarihi süreç içerisinde Filistin meselesinde kritik sayılabilecek İsrail devletinin ortaya çıkışı, 1967 savaşı gibi dönemlerde konuya olan ilginin arttığı görülmektedir.

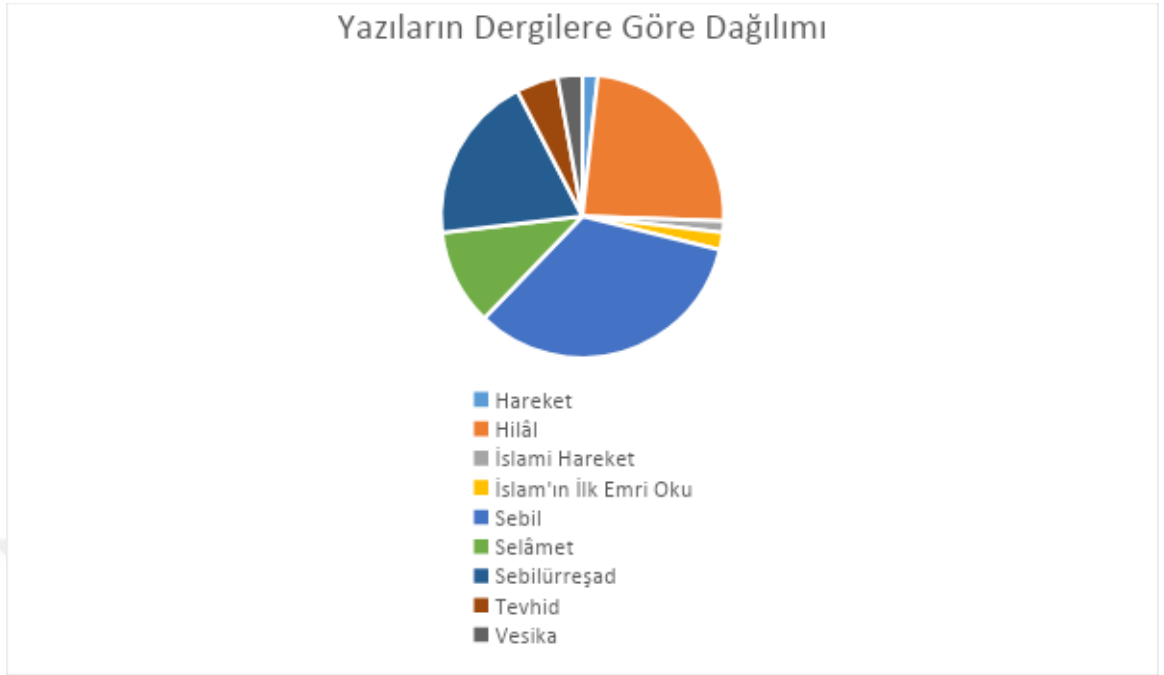

Şekil 1: İslamcı dergilerde Filistin hakkında çıkan yazıların yıllara göre dağılımı

Filistin meselesini gündemine en fazla taşıyan dergilere bakıldığında *Baran* dergisinin 1137 adet sayı ile ilk sırada olduğu, bunu 1055 yazı ile *İktibas*, 729 yazı ile *Haksöz*, 650 yazı ile *Yörünge* ve 5559 yazı ile *Anlayış* dergilerinin takip ettiği görülmektedir. Ayrıca Filistin hakkında çıkan yazıların türleri incelendiğinde 3086 haber ve 448 haber-yorum ile en fazla yazının haber türünde olduğu, bunu 1335 adet düz yazı, 862 yorum yazısı ve 417 adet yazıyla röportaj türünün takip ettiği görülmektedir.

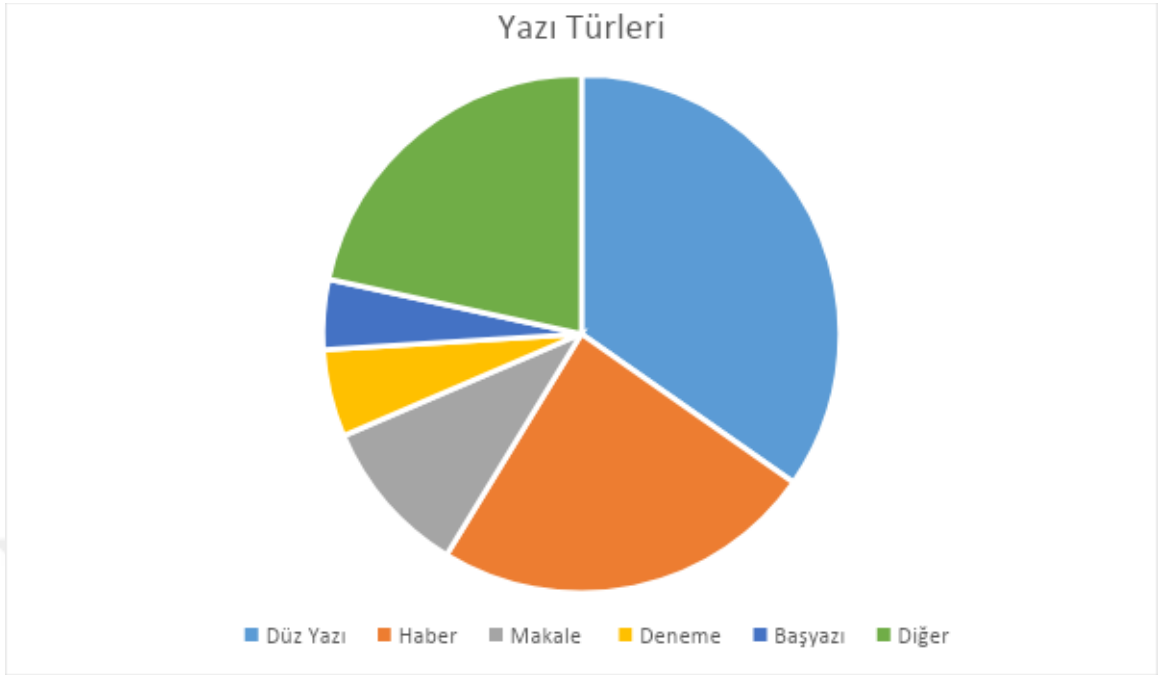
2.1.1 Araştırmada Kullanılan Dergilerde Filistin Hakkındaki Yazılara Dair Veriler

Bu çalışmada İslamcı Dergiler içerisinde 1940-1990 yılları arasında yayımlanan dokuz farklı dergi üzerinden inceleme yapılmıştır. *Hareket*, *Selamet*, *Sebilürreşad*, *Hilâl*, *İslamın İlk Emri Oku*, *Sebil*, *Vesika*, *Tevhid*, *İslami Hareket* dergileri içerisinde “Filistin” ve “İsrail” kelimeleri ile yapılan taramada 458 adet yazıya ulaşılmıştır.

Şekil 2: Dergilerdeki Filistin konulu yazıların dergilere göre dağılımı

Sebil dergisi 153 yazı ile en fazla yazıyı barındıran dergi olurken, onu 109 yazı ile *Hilâl*, 88 yazı ile *Sebilürreşad*, 50 yazı ile *Selâmet*, 22 yazı ile *Tevhid*, 13 yazı ile *Vesika*, 9 yazı ile *İslamın İlk emri Oku*, 8 yazı ile *Hareket* ve 6 yazı ile *İslami Hareket* dergileri takip etmektedir.

Şekil 3: Dergilerde Filistin hakkında çıkan yazıların türlerine göre dağılımı

Yazıların türlerine göre dağılımına bakıldığında çoğunluğu düz yazı (159) ve haber (110) oluşturduğu bunu makale, deneme ve başyazıların takip ettiği görülmektedir.

2.2. İSLAMCI DERGİLERDE FİLİSTİN'İN BİR SORUN (FİLİSTİN MESELESİ), BİR İDEAL (FİLİSTİN DAVASI) VE BİR EYLEM (FİLİSTİN MÜCADELESİ) OLARAK ELE ALINIŞI

Filistin, tüm Müslüman coğrafya için merkezi bir konum teşkil eden bir mesele olduğu gibi Türkiye'de kendisini Müslüman olarak tanımlayan, hatta tanımlamayan bazı kişiler ve gruplar için de benzer bir önem taşımaktadır. Bu mesele onu kendisine bir gündem olarak tayin edenlerin zihinlerinde, ideallerinde, üretmiş oldukları teorik ve pratik siyaset alanlarında, sanatlarında, akademik ve aktüel çalışmalarında daima yer bulmuştur. Merkeziliği ve görünürlüğü olan her meselede olduğu gibi Filistin meselesi de bazen gerçekliğinden bağımsız bir şekilde siyasi bir çekişmenin ya da gruplar arası çatışmaların kullanışlı malzemesi olabildiği gibi bazen de kişi, grup ve kurumların idealize ettikleri bir ülkeye dönüşebilmektedir. Filistin

meselesinin tarihi, sosyolojik, dini ve siyasi yönleriyle Türkiye Müslümanlarının gündemine yansımaya çalışmanın sonraki bölümlerinde yer verilecektir; bu kısımda ise İslamcı dergilerde bulunan yazılar üzerinden Filistin'in bir sorun, bir dava ve bir mücadele olarak bazen kendi gerçekliğinden bağımsız kendi gerçekliğimize yansıyan yönü incelenecektir.

Filistin toprakları içerisinde varlıkları milattan öncesine uzanan Sami Arap ırkı yaşamaktaydı. Bu halk tarih boyunca kısa dönemlerde savaşlar, işgaller geçirse de varlığını sürdürmeye devam etmiştir. İkinci Halife Hz. Ömer dönemi itibariyle bölgenin Müslümanlarca alınmasıyla başlayan süreç, uzun süren Osmanlı dönemi hâkimiyetinden sonra I. Dünya Savaşının sonuna kadar gelmektedir. O günün dünya konjonktürüne göre nüfusun % 90'lara varan oranda Filistinli Araplardan oluşması gerçekliğinden hareketle bölgede bir Arap Devleti kurulması gereklilik arz eden ve beklenen bir durumken XIX. yüzyıl sonlarında başlayan ve II. Dünya Savaşı sonrasında bölgede İsrail devletinin kurulması ile sonuçlanan ve adına *Filistin Sorunu* denen bir bölgesel meseleye dönüşmüştür.⁸⁵ Bu mesele bütün yönleriyle hem Müslümanların hem de dünyanın gündeminde yer bulmaya devam etmektedir. Filistin hususunda araştırma konumuz kapsamındaki dergilerde ön plana çıkan temel meselelerden birisinin onun bir Araplık davası olmadığı tarihi, dini ve insani yönüyle tüm Müslümanların davası olduğu şeklindeki yaklaşımlardır. Ali Mehmedoğlu imzası ve “Emperyalizmin Son Katliamı” başlığıyla *İslami Hareket* dergisinde çıkan yazıda Filistin halkına uygulanan katliamlar karşısında sessiz kalan Arap ve diğer İslâm ülkeleri liderleri, din adamları ve askerleri “emperyalizm uşaklığı” yapmakla itham edilmekte ve onların suni yapılar olduğuna dikkat çekilmektedir. Filistin meselesinde yol alınamamasının sebebinin milliyetçilik hastalığının pençesinde bulunan bu liderlerden kaynaklandığını belirten yazar, Filistin davasının bir Arap davası olmadığını ve bu davayı üstlenecek kişilerin her türlü ideolojik esaretten kurtulmuş ve yalnızca Allah'ın düzenine boyun eğmiş Müslümanlar olmaları gerektiğini ifade etmekte ve aslında Müslüman yönetimlere, halklara, askeri ve dini yapılara bir ideal çizmektedir.⁸⁶ *Hareket* dergisinden Hüseyin Perviz Hatemi'nin yazısında Arapların Filistin meselesi üzerinden İsrail'le yaptığı savaşları kimi Arapların bir Araplık davası olarak nitelediği, ancak bu durumun tüm coğrafyada İslam'ın

⁸⁵ Muhammed Lütfullah Karaman, “Filistin'den Filistin Sorunu'na: Yahudi Göçü ve Siyonist Hareketin Rolü”, İDSB Arge Birimi, *Uluslararası Yaşayan Filistin Sempozyumu* içinde (184-196), İstanbul, 2013, s. 184

⁸⁶ Ali Mehmedoğlu, “Emperyalizmin Son Katliamı Üzerine” *İslami Hareket*, Sayı: 1/3, 01.04.1978, s. 13.

uyanişına karşı yapılan saldırılar olduğu ve her bir Müslümanın bu şuurla meseleye bakması gerektiği belirtilmektedir.⁸⁷

Tevhid dergisinde Ali Bulaç Müslümanlar olarak Ortadoğu meselesine yaklaşımımızın sorunlu olduğu, dolayısıyla üretmiş olduğumuz çözümlerin de İslami yaklaşımdan uzak kaldığına dikkat çekmektedir. Bulaç; “Filistin davasının bir Arap davası mı yoksa bir Filistin davası olarak mı ele alındığı?” sorusunu sorarak ikisinin birbirinden farklı olduğu, ancak her iki yaklaşımın da İslami olmadığını vurgulamaktadır. Bu bölgedeki meseleyi Arap ya da Filistin davası olarak tanımlamanın bizleri dünyanın herhangi bir yerindeki bir meseleye örneğin; Vietnam meselesine yaklaşımımızdan farklı olmayacağına dikkatleri çekmektedir.⁸⁸

Eylül 1947 yılı *Selamet* dergisinde Cenevre Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Zeki Ali, “Arap Âleminin Milli İslam Âleminin Dini Bir Davası: Filistin” başlıklı yazısında Filistin meselesinde 1917 Balfour Beyannamesi'nden bu yana yaşananları tarihi süreçleri ile anlatmakta ve Müslümanlara mukaddes ideallerini hatırlattığı şu ifadelerle yazıyı bitirmektedir:

“Yahudiler Filistin'de milli bir yurt kurmayı akıllarına öyle yerleştirmiştir ki bundan bir türlü vazgeçmek istemiyor ve onun için meşru ve bilhassa gayri meşru vasıtalarla Filistin'i istilaya uğraşüyor ve bu yüzden ortaya bütün Orta Şarkın huzurunu bozan ve sulhu tehdit eden bir mesele çıkıyor. Siyonistlerin bu planı halis muhlis tecavüzdür ve bütün Arap âlemi ile bütün İslam âlemi bu tecavüze karşı koymayı mukaddes bir vazife saymaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Filistin meselesi için adalet ve insafa dayanan bir hal çaresi bulmayarak, Yahudileri Arapların başına musallat edecek olursa bu yüzden çok büyük bir gailenin baş göstereceği şüphe götürmez. Çünkü Filistin bütün Arap âleminin en belli başlı milli davası olduğu gibi bütün İslam âleminin en belli başlı dini davasıdır. Ve bütün Arap âlemi ile bütün İslam âleminin müteceviz Siyonizm karşısında baş eğceğini zannetmek çok yanlış olur.”⁸⁹

Filistin Meselesinin tarihi yönüne işaret ederek Müslümanlara olabilecekleri ve yapılması gerekenleri hatırlatan Cevat Refik Atılhan, *Sebilürreşad* dergisindeki “Filistin İçin Cihadı Mukaddes” başlıklı yazısında şu andaki durumda Filistin'den yerli Arap halkın Siyonistlerle ve dünyanın her tarafından oraya yığılmış olan emperyalistler ile çarpıştığını ve bu şekilde bir cihat yürüttüğünü ifade ederek, bu yangının belki de başka yerlere de sirayet edeceğini, ancak buna karşılık Pakistan, Endonezya ve Türkiye Müslümanlarının tek saf halinde bu mukaddes cihada katılacağını ve seve seve öleceklerini ancak Yahudilere buralarda bir yurt vermeyeceklerini ifade

⁸⁷ Hüseyin Perviz Hatemi, “Düşünelim ve Doğrulalım”, **Hareket**, Sayı: 5/19, Temmuz 1967, s. 8.

⁸⁸ *Tevhid*, “Carter'in Dolarlarına Topraklarımızı Satmayacağız”, **Tevhid**, Sayı: 15, 2 Nisan 1979, s. 10.

⁸⁹ Zeki Ali, “Arap Âleminin Milli İslam Âleminin Dini Bir Davası Filistin” **Selâmet**, Sayı:1\16, 5 Eylül 1947, s. 6.

etmektedir. Atılhan, bunun aksi olduğu takdirde Siyonizm'in diğer kapital teşkilatları ve komünizm ile el ele vererek tüm coğrafyayı alacağına ve Türkiye'yi de arkadan vuracaklarına dair tehlikeye işaret etmektedir. Bu nedenle hiç kimsenin siyasi ve iktisadi olarak bu kadar güçlü olan ve hudutlarımızın yakınına yerleşen bu toplulukla alakalı "Filistin hadisesinden bize ne?" deme lüksüne sahip olmadığını belirterek, Filistin meselesinin coğrafi olarak o bölgeyle sınırlı olmadığını, gelecekte tüm coğrafyayı etkileyecek olan bir sorunun sinyali olduğunun altını çizmektedir. Atılhan'a göre Filistin meselesi bugün ortaya çıkmış bir mesele değil, kökü maziye dayanan ve ülkemizin tarihiyle de oldukça bağlantılı olan bir meseledir. Bu gerçeklik şu şekilde ifade edilmektedir:

"İşte bunun içindir ki Filistin davası tarihte Araplardan evvel Türkiye'yi ilgilendirmiş ve onun parçalanmasına sebep olmuş bir dava olduğu kadar bugün de bizim için bir hayat memet meselesi ve bu sebeple cümlemiz için bir cihadı mukaddestir. Bu cihad-ı mukaddesi de bütün Müslümanlar kardeş olarak, bütün Müslüman ve Hristiyan Araplar hem fikir olarak bir siperde, bir safta mevzi alacaklardır."⁹⁰

Bu coğrafyada din temeli haricinde, İsrail tehlikesine karşı Hıristiyan Araplarla beraber saf tutmayı işaret eden yaklaşım sorunlarımız karşısında siyasi bir idare biçimine de işaret etmektedir.

Selamet dergisinin 1947 Aralık sayısında Ömer Rıza Doğrul "İslam Milletlerinin Birliğini Belirten Muhteşem Bir Manzara" başlıklı bir yazı kaleme almış bu yazıda Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Filistin topraklarının Yahudiler ve Filistin arasında bölünmesine yönelik bir kararın oyladığını bu oylama esnasında normalde çıkarları uyuşmayan Amerika ve Rusya'nın bile birlik olup oylamaya lehte oy verdiğini belirtmektedir. Diğer yandan bu oylama esnasında tüm Arap ülkelerinin aynı zamanda İran, Afganistan, Pakistan ve Türkiye'nin de aleyhte oy kullanmak suretiyle uzun bir aradan sonra ilk defa İslam dünyasının bir noktada iş birliği yaptığını belirten Doğrul, bunun ilerleyen aşamalarda yeni birlikteliklere kapı aralayacağını ifade etmektedir. Doğrul'a göre bu birlik Filistin meselesinde Müslümanları başarıya götürecek umut verici bir gelişmedir.⁹¹ Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından bu yana belki de ilk kez bir konu üzerinde, Filistin Meselesi üzerinde ortaklık sağlayan İslam ülkeleri için birlikte hareket etmek, ümmet olmanın imkânını ifade etmektedir. Yazar kendi idealine bakan yönüyle Filistin'i İslam ümmetini birleştirebilecek bir umut ve imkân olarak açıklamaktadır. Yine Doğrul, bir

⁹⁰ Cevat Refik Atılhan, "Filistin İçin Cihad-ı Mukaddes" *Sebilürreşad*, Sayı:1, Mayıs 1948, s:7.

⁹¹ Ömer Rıza Doğrul, "İslam Milletlerinin Birliğini Belirten Muhteşem Bir Manzara" *Selâmet*, Sayı:2\29, 5 Aralık 1947, s. 2.

başka yazısında yakın geçmişe kadar İslam âleminin olumsuz herhangi bir gelişme karşısında mukadderata boyun eğme şeklinde bir tavır gösterdiğini, ancak bugün artık kendisi hakkında verilen kararlara itiraz eden ve birlikte hareket ederek savaşmayı göze alan bir İslam âlemi ile karşı karşıya olduğumuzu ifade etmektedir. Filistin davası için Arap ve İslam âleminin kan dökme pahasına bile olsa mücadele ettiğini ve edeceğini, mücadele hususunda Arap âleminin yalnız olmadığını nitekim Pakistan'ın da destek vereceğine dair açıklama yaptığını, diğer İslam ülkelerinin de bu hususta gereken adımları atacağına inandığını belirtmektedir. Doğrul; dünyada üç büyük kuvvetten bir tanesinin İslam dünyası olduğunu ancak bu aşamada tekevvün sürecinin yaşandığını, bilhassa Filistin'in mücadelesi ile beraber bu önemli kuvvetin olgunlaşacağını ve dünya siyasetinde hak ettiği yeri alacağına inandığını ifade etmekte ve Filistin için başlatılan mukaddes cihadın tüm Müslümanlar tarafından bu şekilde anlaşılması ve iştirak edilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁹² Filistin Davası Müslüman dünyası için yeni dünya düzeninde yaşamayı ve ayakta kalmayı öğreneceği bir yol ve sınavdır.

Filistin davasında neden başarısızlığa uğranıldığını sorgulayan *Hilâl* dergisi 1982 yılı S. Deniz imzasıyla yayımlanan bir yazıda Filistin sorunu üzerinden Müslüman coğrafyadaki ve dolayısıyla Türkiye'deki yönetim ideolojilerini ve politik yaklaşımları sorgulanmaktadır. Yazara göre; Filistin davası ve direnişinde başarısızlığın iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra bölgede kurulan devletlerin genel itibariyle laik bir ideoloji ile beslenmesi, dolayısıyla bu devletlerin Filistin ve Kudüs meselesinde göstermiş oldukları tavrın Kudüs'ün kutsal bir şehir olmasından ziyade, onun yerinden yurdundan edilmiş bir halkın başkenti olması meselesi olarak görülmesidir. Yazar bu yaklaşım biçiminin bu ülkelerin siyasal olarak bu konuda ortak bir strateji geliştirmesine engel olduğunu belirtmektedir. İkinci neden olarak ise Filistin halkının çok önemli bir kısmının, neredeyse yarısından fazlasının kamplarda, bir kısmının başka ülkelerde sürgünde, bir kısmının İsrail'in yönetimi altındaki bölgede yaşaması olduğu ifade edilmektedir. Bu durumun Filistin halkının bu konuda birlik olup bir ortak mücadele yürütmesine engel oluşturduğuna dikkat çekilmektedir. Filistin mücadelesinin temsilcisi olarak kabul gören Filistin Kurtuluş Örgütü'nün dahi başka ülkelerin liderleri

⁹² Ömer Rıza Doğrul, "Mukaddes Bir Cihad" *Selâmet*, Sayı:2\30, 12 Aralık 1947, s. 2.

tarafından kurulması, ancak bu örgütün yönetiminin 5. kongreden sonra Filistinlilerin eline geçmesinin bu tabloya önemli bir örnek teşkil ettiği belirtilmektedir.⁹³

Nurettin Topçu ise Filistin Davasının her Müslümanın günlük hayatında tezahür eden konularda dahi tekabül eden bir tarafının bulunduğu dikkat çektiği Hareket dergisi 1967 yılı “İslam Davası” başlıklı yazıda kendi toplumumuza da ciddi eleştiriler getirerek Müslümanların Filistin konusundaki bilinçsiz tavırlarını ve ahlaki duruşlarını eleştirmektedir. İnsanların kendilerini Müslüman olarak addettiklerini, sözde İslami davet görevlerini yaptıklarını lakin bir taraftan da gerek işçisi, gerek patronu, gerek devlet adamı olsun birçok kişinin Yahudilerle ticari ilişkiler geliştirmeyi, onların sermayesi ile ülkemizde iş yapmayı ve onlara hayranlık beslemeyi terk etmediklerine dikkatleri çekmektedir. Topçu, bu kişileri sözde Müslüman olarak tanımlamaktadır. Yahudilerin planlarının Filistin toprakları ile sınırlı kalmayacağını, Fırat kıyılarına kadar uzanacaklarını, dolayısıyla istemesek ve kabul etmesek de yangının kendi evimizde çıktığına vurgu yapan Topçu; bu işgal ve istilanın sadece Araplar tarafından durdurulamayacağını da bir gerçeklik olduğunu ve görülmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu sebepten ötürü yediden yetmiş herkesin harekete geçip Topçu’nun ifadesi ile insanlık davası olarak nitelendirilen ideal uğruna kendi dünyasından başlayarak davaya omuz vermesinin gerekli olduğunu hatırlatmaktadır. Topçu grupların, derneklerin, cemiyetlerin oturup insanlık davası için bir yol haritası çıkarması gerektiğini ve ilk adımın da içimizdeki Yahudilerle işbirliği yapan ve onların sermayesini kullanan kişilerle mücadele etmekle atılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu meselenin artık İsrail’in ve İslam ve Türk dünyasının varlık ve yokluk savaşına döndüğünü bu şuur ve bilinç ile mücadele etmek gerektiğini belirtmektedir.⁹⁴ Topçu’nun işaret ettiği Filistin sorunu; konumu ne olursa olsun her Müslümanın hayatının merkezine oturan, ona ayna tutan bir kaçınılmaz gerçekliktir. Ve yine onun işaret ettiği Filistin davası Filistin’den bağımsız bir insanlık, bir varlık-yokluk davasıdır ki hiçbir Müslümanın bu mücadeleye müstağni kalması mümkün olmamalıdır.

Filistin meselesi, davası ya da mücadelesi konuları çerçevesinde yazılmış yazılara ya da yürütülen tartışmalara bakıldığında sorunun kendi gerçekliğinden daha çok İslam dünyasının genel problemleri üzerinden tartışıldığı görülmektedir. O nedenle problemin küresel sorunlardan,

⁹³ S. Deniz, “Filistin sorunsalı”, **Hilâl**, sayı:20\232, Mayıs 1982, s. 4.

⁹⁴ Nurettin Topçu, “İslam Davası”, **Hareket**, Sayı: 5/19, Temmuz 1967, s. 3-5.

kişisel hayatımızdaki küçük meselelere kadar hemen her alanda tartışmaların etrafında döndüğü bir mesele olduğu görülmektedir. Filistin sorununun çözülmesi halinde İslam dünyasındaki yönetim sorunlarının, ırkçılık ve emperyalizmin ortaya çıkardığı problemlerin ve hatta günlük hayatlarımızdaki ahlaki çöküntülerin de çözüme kavuşacağı şeklindeki yaklaşım bir mesele olarak Filistin'in idealize edilmesinin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Filistin aynı zamanda değişen dünya düzeni sonrasında parçalanmış İslam dünyasının birleşmesi, ayağa kalkması ve meydan okuması ümidinin de bir yansıması olarak görülmektedir.

2.3 FİLİSTİN ÜZERİNE TARİHİ SÖYLEMLER

İslamcı dergilerde Filistin meselesi ele alınırken ön plana çıkan bir takım tarihi söylemler çalışmamızın bu kısmında ortaya konacaktır. İlgili dergilerdeki yazılar incelendiğinde Filistin bölgesinin tarihi bir hak olarak Yahudilere ait olduğu şeklindeki iddialara verilen cevaplar, Abdulhamid'in bölge üzerindeki tasarrufları etrafında gelişen söylemler, Yahudilerin tarihten beri karakter olarak bozguncu ve fitneci oldukları şeklindeki iddialar ve Siyonizm'in ortaya çıktığından bu yana gerçekleştirmeye çalıştığı gizli hedefler şeklinde dört ana konunun ön plana çıktığı görülmektedir.

2.3.1 Anayurt Söylemi ve Vadedilmiş Topraklar

Filistin bölgesinin ismini milattan önce 12. yüzyılda Kavimler Göçü sırasında bölgeye gelen Filistler'den aldığı ifade edilmektedir. Bölge tarih öncesi dönemden bu yana çeşitli kavimlerin bölgeye yerleşmeleri, askeri anlamda daha güçlü kavimlerin bunlara karşı istila ve fetihleri ile sürekli çatışmalara maruz kalmış, hareketli bir bölge olmuştur. Bunun temel nedenlerinden bazıları bulunduğu coğrafi konum ve üç büyük ilahi dinin tam olarak bu bölgede doğmuş ve gelişmiş olmaları ve bu dinlere ait kutsal kabul edilen mekânların bölgedeki varlığı olmuştur.⁹⁵ Filistin bölgesinde yapılan kazılara göre 14.000 yıl öncesine varan tarihlerde insanoğlunun bölgede yaşadığına dair kanıtlara rastlanmaktadır. Milattan önce 5000 yıllarında Arapların atası olarak da kabul edilen ve dünyanın en eski kavimlerinden olduğu ifade edilen Amalika'luların güneye taşındığı ifade edilmektedir. Yine milattan önce 3.000'lerde Sami

⁹⁵ M. Lutfullah Karaman, "Filistin ", **DİA**, c. 13, s. 89.

kavminden olduğu bilinen Kenanlılar buraya geldi. Filistin'in bazı bölgelerinde Fenikeliler ve Aramilerin yaşadığına dair kanıtlar da bulunmaktadır. Milattan önce 1200 yılları civarında ise bölgeye ismini de veren ve hangi ırka mensup oldukları bilinmeyen Filistler burada beş şehir kurarak, Filistin'i yurt edinmişlerdir. Bundan yaklaşık yarım yüzyıl sonrasında Mısır'daki zulümden kaçan İsrailoğulları bölgeye gelip, bölge halkı ile savaşarak ve bir müddet sonra bölgenin çok önemli bir kısmını ele geçirerek M.Ö. XI yüzyılda bilinen ilk İsrail Devletini kurmuşlardır. İsrail'in ilk kralı Talut'un ölümünden sonra Davut Peygamber, onun ölümünden sonra da krallığın altın çağı olarak da kabul edilen Süleyman Peygamber dönemi yaşanmıştır. Süleyman Peygamber'in ölümünden sonraki süreçte devlet ikiye ayrılmış bu devletlerden birisi M.Ö 721 tarihinde Asurlular tarafından diğeri 586 tarihinde Babilliler tarafından yıkılmıştır. Bundan sonra sırasıyla Pers İmparatorluğu'ndan, Mısır ve Suriye'de yaşayan çeşitli kavimlere ve en son M.Ö 63 tarihinde Romalıların eline geçmiştir.⁹⁶

İslami döneme gelindiğinde Hz. Muhammed hayattayken bölgenin çevresinde başlayan fetihler onun vefatından sonra da devam ederek buradaki çeşitli yerler Müslümanların hâkimiyetine geçti. En son Kudüs şehri de dâhil olmak üzere Hz Ömer döneminde Müslümanların hâkimiyetine girdi ve bu dönemde Arap kabilelerinin bölgeye yerleşmeleri teşvik edildi. Özellikle Emeviler döneminde bu konuya ayrı bir hassasiyet gösterilerek birçok Arap kabilesi Filistin'e yerleştirildi. Kudüs bütün bu dönemler boyunca merkezi bir konum teşkil ederek buraya ayrı bir önem atfedildi. Uzunca bir süre Müslümanların elinde bulunan Kudüs, uzun bir aradan sonra 1099 tarihinde Haçlılar tarafından işgal edilerek, Selahattin Eyyubi'nin 1187 yılında Kudüs'ü fethine kadar haçlı hâkimiyetinde kaldı. Bu tarihten sonra 1229 da yapılan bir anlaşma ile on beş yıl kadar Kudüs bölgesi Müslüman hâkimiyetinden çıksa da, kısa bir süre sonra tekrar hâkimiyet elde edildi. Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılındaki Mercidabık zaferinden sonra Osmanlı yönetimine giren bu bölge I. Dünya Savaşı'nın bittiği tarihe kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmış ve bu dönemler boyunca bölgede mimari, ilmi, ticari birçok faaliyet yürütülmüştür.⁹⁷

Siyonizm'in Filistin topraklarıyla ilgili temel iddialarından birisi Filistin topraklarının tarihte kendi anayurtları olduğu dolayısıyla bugün bu topraklar üzerinde hak iddia

⁹⁶ Age, s. 89-90.

⁹⁷ Age, s. 92.

edebileceklerine dair söylemleridir ki, bu söyleme dair dergilerde pek çok eleştiri bulunmaktadır. İsrail'in Filistin toprakları üzerinde tarihi bir hak iddia etmesi ile alakalı olarak *Sebilürreşad* dergisinde 1957 yılında bir yazı kaleme alan Cevat Rifat Atilhan, yazının başında İsrail'in Filistin toprakları üzerinde bir devlet peyda etmesinin üzerinden dokuz senenin geçtiğini bu süreç içerisinde devletin varlığını dünyaya ispat etmek için tarihte bu toprakların kendilerine ait olduğuna dair söylemleri kullandıklarını ifade etmektedir. Bu toprakların kendi anavatanları olduğundan dem vurduklarını, bu söylemlerden hareketle bölgeyi zorla istila ettiklerini ve halkını zalimce vatanlarından sürdüklerini belirtmektedir. Yazar bazı yabancı tarihi kaynaklardan da yararlanarak Ben-i İsrail'in çölde göçebe bir şekilde yaşayan bir halk olduğunu ve tarihin bir aşamasında üzerinde Fenikeliler, Filistin Halkı ve Kenanlıların yaşamış olduğu bugünkü Filistin topraklarına saldırmak suretiyle bir müddet buralara hâkim olduğunu ancak tarihi bir zamanlama üzerinden hesaplandığında buranın asıl yerlileri sayılamayacaklarını ifade etmektedir. Ayrıca yazısında Atilhan; tarihin bir döneminde bir toprağa sahip olmanın bugün hak iddia etmek için saçma ve gülünç bir gerekçe olacağını ve her millet bunu yaptığında dünyanın karmakarışık bir yere dönüşeceğini belirterek, Siyonizm'in bu iddialarla toprakları istila etmesinin kabul edilebilir olmadığını vurgulamaktadır.⁹⁸

Yahudilik meselesinin tarihi olarak sürekli bir “fitne ve fesat tarihi” olduğunun ifade edildiği *Selamet* dergisi 1947 yılındaki yazısında Ömer Rıza Doğrul, İsrail devletinin kuruluşu ile alakalı olarak Yahudilerin tarihte Filistin toprakları üzerindeki varlıklarını gerekçe göstererek bugün aynı toprakları işgal ettiğini, bunun akıl ve mantıkla bağdaşmayacak bir gerekçe olduğunu ifade etmektedir. Nasıl ki Yunanlılar Anadolu üzerinde bir zamanlar yaşadıklarını gerekçe göstererek buranın kendilerine ait olduğunu söyleyemeyeceklerse, aynı şekilde Yahudilerin de Filistin toprakları üzerinde hak iddia etmesinin aynı mantıksızlık ile karşılanması gerektiği belirtilmektedir. Yazar 2.000 yıl gibi çok uzun bir zamanın geçmiş olmasının böyle bir hak iddia etme hususunda engel teşkil ettiğini düşünmektedir. Yazar Kızılderililerin Amerika'da üzerinden geçen zamanın kısa olması sebebiyle kendi vatanları olarak hak iddia edebileceğini ancak bunun Yahudiler için geçerli olmayacağı şeklinde bir kıyaslama da yapmaktadır.⁹⁹ Ayrıca bir başka yazıda tarih üzerinden bir kıyaslama yapılacaksa Yahudilerin azami beş asır bu topraklarda

⁹⁸ Cevat Rifat Atilhan, “İsrail Oğullarının Haksız İddiaları” *Sebilürreşad*, sayı: 10\240, Mart 1957, s. 236.

⁹⁹ *Hilâl*, “Ortaşark Harbi Münasebetiyle”, sayı:6\71, Haziran 1967, s. 2-3.

hükümlerlik sürdüğü, Filistin halkının ise on dört asırdır o topraklar üzerinde varlık sürdüğü belirtilmekte ve böyle bir gerekçenin kabul edilemez olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁰

Vadedilmiş topraklar inancı şeklinde ortaya çıkan Siyonist söyleme göre, Tevrat'ın halkı olarak Yahudiler, kutsal kitap Tevrat'ta kendilerine vadedilen topraklara sahip olmaları gerektiğine inanmaktadırlar.¹⁰¹ Ancak dini açıdan İsrailoğullarına Filistin bölgesini de kapsayan toprakların vadedildiği şeklindeki İnanç doğru kabul edilse bile Hz. İbrahim'e yapılan bu vadin İbrahim'in diğer çocuğu olan İsmail'in soyu için de geçerli olacağı ve dolayısıyla onun soyundan gelen Arapların da aynı hakkı talep etmesinin mümkün olduğu sonucunu doğurmaktadır.¹⁰² *Hilâl* dergisi Reha Erdem imzalı 1982 yılında yayımladığı "Siyonist Kin" başlıklı yazıda vadedilmiş topraklar inancını bir yazıda gündeme almakta ve Filistin'in Yahudiler tarafından "Vadedilmiş Ülke" olarak görüldüğünü, bu anlayışın uzak bir geçmişe dayandığını ve hatta bu hususta haritaların hazırlandığını ifade etmektedir. Yazar "İsrail faşizmi" olarak nitelendiği bu anlayışın yalnızca Filistin bölgesi ile sınırlı kalmadığını, Güneydoğu Anadolu'yu ve Arap Yarımadası'nı da kapsayan geniş bir coğrafyaya tekabül ettiğini belirtmekte ve bu yayımlacı anlayışın Siyonizm'in bizzat kendisi olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰³

Filistin toprakları üzerindeki Yahudilerin tarihi ve dini hak taleplerinin mantıklı bir tutum olmadığı, ancak meseleye bu iki gerekçeyle yaklaşılsa bile tarihi ve dini gerçeklere göre Filistin toprakları üzerinde Yahudilerin bir hak iddia etmelerinin mümkün olmayacağı öne çıkan bir vurgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.2 Filistin Meselesinde Sultan II. Abdülhamid ve Hilafet

Filistin meselesi söz konusu olduğunda karşımıza çıkan önemli konulardan biri Osmanlı'nın son dönemlerinde Siyonist liderler ve Sultan II. Abdülhamid arasında yapılan görüşmelerdir. Sultan II. Abdülhamid'in Panislamizm siyaseti, Siyonistlerle yapılan görüşmeler, Osmanlı'nın Musevi vatandaşlarıyla ilişkileri ve Batıda yükselen antisemitizm, Filistin konusundaki pazarlıklar temelde tartışmalara konu olan başlıklardır. Elbette bu başlıkların en önemlisi Theodor Herzl ile II. Abdülhamid arasında yapılan bu görüşmelerdir. Siyonist lider

¹⁰⁰ Ömer Rıza Doğrul, "İslam Milletlerinin Birliğini Belirten Muhteşem Bir Manzara" *Selâmet*, Sayı:2\29, 5 Aralık 1947, s. 2.

¹⁰¹ Roger Garaudy, *İsrail, Mitler ve Terör*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2008, s. 32.

¹⁰² Mohsen Mohd Saleh, *Filistin Meselesi Tarihi Arkaplan ve Güncel Gelişmeler*, Hakan Demirhan (Çev.), İstanbul: Yurtdışı Filistinli Âlimler Derneği Yayını, 2016, s. 30.

¹⁰³ Reha Erdem, "Siyonist Kin", *Hilâl*, sayı:20\234, Temmuz 1982, s. 8.

Theodor Herzl Osmanlı Devleti'nin ekonomik birtakım zorluklar içinde olduğunu bilerek ve Yahudi bankerlerin de kendisini destekleyeceğinden emin olarak Yahudilere bir yurt arayışı amacıyla Sultan II. Abdülhamit ile görüşmek ve Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçlarına ve çıkarlarına uygun tekliflerde bulunmak niyetindeydi. Nihayet 19 Mayıs 1901 tarihinde İstanbul Yıldız Sarayı'nda padişahın huzuruna alındı. Bu görüşmede öncelikle batıda Yahudilerin uğramış olduğu zulümleri ve ayrımcılığı aktararak, buna karşın Osmanlı topraklarında yaşayan Musevilere gösterilen adalet ve hoşgörüden dolayı padişaha teşekkürlerini ilettiler. Sonrasında ise Osmanlı'nın borçlarının tasfiye edilmesi karşılığında toprak talebinde bulundu. Sonraki süreçte görüşmeler devam ettiyse de bir sonuç alınamadı; çünkü Osmanlı Devleti Filistin'i herhangi bir şekilde pazarlık konusu yapmıyor, Herzl ise Filistin'i herhangi bir imtiyazı kabul etmek istemiyordu.¹⁰⁴

Siyonistlerin Basel programındaki kararları üzerinden Filistin'in Osmanlı toprakları içerisinde bulunması nedeniyle Theodor Herzl tarafından Sultan Abdülhamid nezdinde iki kez Filistin'de toprak satın alınması ve çeşitli ülkelerdeki zulümlerden kaçan Yahudilere yurt olarak tahsis edilmesi fikri gündeme getirilmişse de teklifler Abdülhamit tarafından kesin bir şekilde reddedilmiştir. Ancak Siyonistlerin zulümden kaçan Yahudilere yönelik yurt teklifi ise Filistin dışında başka bir bölge olması kaydıyla gündeme alınmıştır. Abdülhamit yönetiminin sonrasında Osmanlı yönetiminin İttihat ve Terakki kadrolarına geçmesi ile beraber Filistin'den toprak satın alma bir müddet serbest bırakılmış olmakla beraber imparatorluğun genelinde azınlıkların imparatorluktan ayrılma ve devlet kurma politikalarından sonraki süreçte kısıtlamaya gidilmiştir.¹⁰⁵

Filistin ve Abdülhamid'in konuya yaklaşımı söz konusu olduğunda Sultan'ın rolüne vurgu yapan söylemlerle karşılaşmak mümkündür. Mesela, “Numune-İ İmtisal Şahsiyetler Ulu Hakan Abdülhamid Han” başlıklı ve Halil Zafir imzalı *Hilâl* dergisi Ekim 1967 sayısındaki yazıda Abdülhamid'in genel siyaseti ile alakalı bazı bilgiler verildikten sonra Filistin hususundaki tavrına yönelik olarak kendisine Osmanlı'nın borçları karşılığında oldukça yüksek miktarlarda paraların teklif edildiği, ancak II. Abdülhamid'in beynelmilel Siyonizm'e karşı durarak Filistin davası hususunda çok hassas ve önemli bir politika izlediği belirtilmektedir. Sultan II.

¹⁰⁴ Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1982, s. 53.

¹⁰⁵ Karaman, *Uluslararası Yaşayan Filistin Sempozyumu*, s. 187.

Abdülhamid'in Filistin politikasının ne derece hassas olduğunu ifade etmek için ise şöyle denmektedir:¹⁰⁶

“Yahudilerin Filistin üzerindeki emellerini yakından takip ettirdi, tehlikeye karşı zeki tedbirler aldı. Onun zamanında hiçbir Yahudi Filistin'e dini ziyaret haricinde gidemezdi, gidenlere ancak izin kâğıdı ile müsaade edilirdi. On beş günden fazla kalamazlardı. İslam'a ait mukaddes yerlerin tamiri için bazı mütehassis Yahudi ustalara ihtiyaç hâsıl olduğunda bu ustalar o yerlere hamal sırtında sokulur ve yere ayak basmalarına müsamaha gösterilmezdi. Bu hal onlara mukaddes yerlere ayak bastırmamak için ne kadar titizlikle davranıldığını ispat etmekte idi.”

Yazıda Sultana yönelik bir tazim ve yüceltme görülmektedir. Yazının devamında II. Abdülhamid'in Filistin toprakları ile alakalı aldığı bir tedbir anlatılmakta, buna göre bir kişiyi görevlendirdiği ve ona yüklü miktarda para vererek Filistin'e gönderdiği ve arazi satın almaya çalışan Yahudilere karşı gerekirse araziyi değerinin üzerinde bir para ile bu şahsın satın almasını ve arazilerin Yahudilerin eline geçmesinin engellenmesine dönük tedbirler aldığı ifade edilmektedir. Bu paranın ise devletin kasasından değil II. Abdülhamid'in kendi şahsi mal varlığından sarf edildiği belirtilmekte ve bunun bir cihat olarak görüldüğü ifade edilmektedir.¹⁰⁷

Sultan II. Abdulhamid ve Siyonist lider Herzl arasındaki pazarlık görüşmelerindeki anekdotlar da dergilerde karşımıza çıkan bir diğer anlatıdır. Bu görüşme *Hareket* dergisinde Ercüment Konukman tarafından kaleme alınan yazıda "Sultan Abdülhamit devrinde Filistin'e göz diken dünyanın bu en açığöz, maddi; fakat birbirine en bağlı milleti (Yahudiler kastedilmektedir) bir Türk Hakan'dan para karşılığı "vatan" satın almayı teklif edecek kadar cüretkârlık göstermişlerdir"¹⁰⁸ şeklinde yer bulmuştur. Hatibzâde imzası ile “Miraç Kandilinin Düşündürdükleri” başlığı ile *Sebil* dergisinde 1979 tarihinde çıkan yazıda ise kandil vesilesiyle Filistin meselesinin tarihi sürecine de dikkat çekilen yazıda Theodore Herzl ile II. Abdülhamid arasında geçen konuşmaya şu şekilde yer verilmiştir:¹⁰⁹

“Theodore Herzl İstanbul'a gelmiş ve cennetmekân Sultan Abdülhamid Han Sani (ikinci) ile görüşmek istemiş “bütün Osmanlı borçları mukabilinde Filistin'de bir yer” teklifinde bulunmak cüretini göstermişti. Sultan Abdülhamid Han “bu topraklar bana değil milletime aittir, bu yerlerin her karış toprağı için şehit verilmiştir... Ben canlı vücut üzerinde taksimat yapamam Filistin'e ancak cesetlerimiz üzerinden girilebilir. Böyle bir teklif yapan adam bir adım daha atmasın ve derhal memleketi terk etsin” cevabını vermişti.”

¹⁰⁶ Halil Zafir, “Numune-İ İmtisal Şahsiyetler: Ulu Hakan Abdülhamid Han”, *Hilâl*, sayı:7\75, Ekim 1967, s. 25.

¹⁰⁷ Agm, s. 25.

¹⁰⁸ Ercüment Konukman, “Arap-İsrail Harbi Acı Gerçekler”, *Hareket*, Sayı: 5/19, Temmuz 1967, s. 6.

¹⁰⁹ Hatibzâde, “Miraç Kandilinin Düşündürdükleri”, *Sebil*, Sayı: 4\181, 22.06.1979, s. 11.

Sultan II. Abdülhamid'in Filistin meselesiyle ilişkisi üzerine yazılan *Hilâl* dergisi 1979 tarihli ve Cabir Rızk imzalı bir yazıda onun diğer bütün icraatları bir yana sadece bu konuda göstermiş olduğu ferasetin dahi onun siyasi kabiliyetinin çok önemli bir ispatı olduğuna işaret edilmektedir. Yazıya göre II. Abdülhamid kendisine yapılan talebe şu şekilde karşılık vermiştir: "Eğer Asaf unsurunun üstün bir seviyede kalmasını istiyorsak, Yahudi muhacirlerinin Filistin'e yerleşmeleri fikrinden vazgeçmeliyiz. Çünkü Yahudiler bir yere yerleşirler sonra orasını kısa zamanda kendilerine mal ederler. Bunun için din kardeşlerimiz olan Filistinlilere ölümü kendi elimizde hazırlamış oluruz." Yazıya göre İttihatçılar Abdülhamid'den Yahudiler için Filistin'de bir vatan kurmasını talep ettiler, bunun için ısrarcı olup aynı zamanda 150 milyon İngiliz altını da teklif ettiler. Ancak Abdülhamid" gözyaşları ile elde edilen vatan toprağı satılamaz ancak alındığı değerle satılabilir" diyerek bu teklifleri reddetti. Yine yazıya göre Abdülhamid'in tahttan indirilmesinde bu kararın da önemli bir etkisi oldu; çünkü Abdülhamid'e tahttan indirilmesi kararının bildirildiği toplantıda İspanya Yahudilerinden Emanuel Karasu'da vardı.¹¹⁰

Abdulhamid'in gerek Panislamist siyaseti nedeniyle gerekse bir Müslüman lider olması hasebiyle Filistin konusunda son derece duyarlı davrandığı şeklinde bir söylemin yaygın olduğunu görmekteyiz. Bu konuda yazıların sadece tarihi bir bilgiyi aktarmak amacıyla değil Osmanlının ve Türklerin/Türkiye'nin meseleye hassasiyetle yaklaştığı ve sorumluluğunu tarihten beri yerine getirdiğine dair bir anlatı olduğu da söylenebilir. Ayrıca Müslüman bir liderin konuya nasıl yaklaşması gerektiği şeklindeki bir beklentiye de işaret edildiğini de söylemek mümkündür.

2.3.3 Yahudi Karakteristiği

Filistin meselesinde bugünkü çatışma ve siyasi sorunlar dergilere konu olurken dikkat çeken bir husus bu tartışmanın birçok kez Yahudilerin karakterleri ile alakalı olduğuna dair yapılan vurgulardır. Ayrıca bu tartışma çoğu kez Hz Muhammed döneminde Medine'de yaşayan Yahudi kabilelerden de örnekler aktararak ve hatta tartışmanın tarihi Hz İsa'nın yaşadıklarına kadar uzatılarak yapılmaktadır. Yahudilerin karakter olarak tarihten beri nankör olduğu, Peygamberlere bile ihanet ettiği, anlaşmalara uymadığı, toplumsal kargaşalara neden olduğu şeklindeki argümanlar tarihten ve bugünden örneklerle temellendirilmeye çalışılmaktadır. *Hilâl*

¹¹⁰ Cabir Rızk, "Sultan Abdulhamid Filistin'in Yahudilere Satılmasına Neden Karşı Çıktı", *Hilâl*, sayı:16\194, Mart 1979, s. 4.

dergisi 1967 yılında “Ortaşark Harbi Münasebetiyle” başlığıyla okuyucu ile paylaştığı yazısında Yahudilerin tarihi süreç içerisinde Hz Musa'ya, Hz. İsa'ya yaptıkları ihanetlere işaret edilmekte ayrıca İslam peygamberi Hz Muhammed zamanında Yahudi topluluklarının yapmış olduğu zulümleri ve ihanetleri sıralamaktadır. Yazıda Yahudilerin tarih boyunca sürekli toplumlar arasında fitne ve fesadın çıkmasına sebep oldukları, dolayısıyla bugünkü meselenin de bu minvalde anlaşılması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Yahudilerin bir kavim olarak varlıklarını, dinlerini ve kültürlerini koruyabilmesindeki nedenlerden birisinin de sürekli fitne çıkarmaları sebebiyle diğer toplumlar tarafından dışlanmaları ve bunun da onların farklı kültürler içerisinde erimesine engel olduğu ifade edilmektedir. Yazıda Yahudi kavmi için “dünyanın huzurunu bozmaya gelmiş insanlar” ibaresi kullanılmaktadır.¹¹¹

İslamın İlk Emri Oku dergisinde Afif Abdulfettah Tabbara'nın kaleme aldığı yazıda Kuranı Kerim'de İsrailoğulları olarak tanımlanan Yahudilerin tarihten beri yaşadıkları toplumlarda kötülüğün yaygın olduğu, bu nedenle de Kuranı Kerim'de Yahudilere hitap eden ayetlerde insanın değeri, kötülüğün yanlışlığı gibi hususlara değinildiği belirtilmektedir. Yazının sonunda bugün Filistin topraklarında kendi hâkimiyetlerini kurmak için Arapların kanlarını dini bir takım gerekçelerle kendilerine helal kılan¹¹² Siyonistler eleştirilmekte ve bu tavırlarının her ne kadar kendileri tarafından dini açıklamalar getirilse de, dini olmadığı tamamen siyasi bir tavır olduğu vurgulanmaktadır.¹¹³

“Beni Nadr'dan Sina'yı Terke” başlıklı 1980 yılı *Hilâl* dergisindeki yazıda Ubeydullah Fehmi, Hz. Muhammed'in dönemindeki Medine Yahudi kabileleri ile bugünkü Yahudilerin Sina'yı işgali üzerine bir karşılaştırmaya gitmektedir. Yahudilerin tarihten beri buldukları toplumlarda para faiz ve ticaret gibi hususları ellerinde bulundurdukları, bu durumun da onları diğer topluluklara karşı güçlü kıldığını ifade etmektedir. Yazar tarihten beri Yahudilerin gerek

¹¹¹ **Hilâl**, “Ortaşark Harbi Münasebetiyle”, Sayı:6\71, Haziran 1967, s. 2-3.

¹¹² Aynı konuda Müslüman lider Raşid El Gannuşi de *Filistin Sorunu ve FKÖ* isimli eserinde bugün Araplar ve Yahudiler arasında görmüş olduğumuz bu çatışmanın yeni bir olgu olmadığını, İslam'ın ortaya bir medeniyet iddiasıyla çıktığı zamandan beri yaşanan bir durum olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu çatışmanın nedeni aynı zamanda bu iki topluluk arasındaki değer yargılarının çatışmasıdır. Yahudiler şiddeti, çatışmayı, ahlaksızlığı, yağmacılığı ve ırkçılığı temsil eden değer yargılarıyla kuşanmış durumdayken Müslümanlar tevhide, adaleti, tüm insanlığı kuşatan İslami değerlerin temsilcileridir. Nitekim Filistin meselesinde Yahudilerin silahsız insanlar üzerinde uyguladıkları saldırılar bu durumu örnekler niteliktedir.

¹¹³ Afif Abdulfettah Tabbara, “İsrail Oğullarına Kuran-ı Kerim'in Tavsiyeleri”, **İslamın İlk Emri Oku**, Sayı: 10\111, Haziran 1971, s. 15.

buldukları toplumlarda gücü elinde bulundurma ve toplumu yönetme, gerekse de anlaşma ve savaşlarda aldıkları tavırların birbirine benzediğini ifade etmektedir. Hz Muhammed'in Medine toplumunda yaşayan farklı dindeki kabilelerle olduğu gibi Yahudilerle de birtakım anlaşmalar imzaladığı; ama örneğin Beni Nadr kabilesi denen Yahudi kabilenin bu anlaşmayı bozduğu ifade edilmektedir. Anlaşmanın bozulması neticesinde savaş kararı çıkarılsa da, arabulucular üzerinden yapılan görüşmelerde anlaşmayı bozan Yahudi kabilesinin şehri terk etmesi kararı verilir. Ancak Yahudilerin Medine şehrini terk ederken bütün evleri ve mahalleleri yakıp yıkarak gittikleri ifade edilmekte ve bu eylemleri bugün İsrail'in İşgal ettiği Sina'yı terk etme biçimine benzetilmektedir. Yazar Yahudilerin Sina'dan çekilirken aynı şekilde yerleşim yerlerini yıkarak çıktığını ve bunun bir Yahudi karakteri olduğunu ifade etmektedir. Hatalarıyla benzer karakter gösteren Yahudi milletinin güçlü bir ittifakla durdurulmaması halinde bu işgalin Filistin ile sınırlı kalmayacağı önce Şam ardından ise Fırat bölgesinin de Yahudiler tarafından ele geçirileceğine dair tehlikeye işaret edilmektedir.¹¹⁴

Yahudilerin ıslah edilmez karakterlerine bir işaret olarak da bu topluluğa çok Peygamber gelmiş olması delil gösterilmektedir. *İslami Hareket* dergisinin 1980 yılında yayımladığı "Gündemdeki Mesele: Kudüs" başlıklı konuyla ilgili bir yazıda Kur'anı Kerim'de Yahudilerin birçok özelliğinin anlatılarak onların Allah tarafından lanetlenmiş bir kavim olduğu belirtilmektedir. Bu durumun temel delilinin ise Yahudilere çok fazla peygamber gönderilmiş olması gösterilmiştir. Yazıda Yahudilerin karakterinin emperyalizm karakteri olduğu belirtilmekte, vatansız olmaları sebebiyle birçok ülkeye dağıldıkları ve yaşadıkları toplumlarda devletin önemli mevkilerine yerleştikleri ifade edilmektedir. Son yüzyıllarda etkin olan Marksizm, Darwinizm, kapitalizm gibi birçok ideolojinin de Yahudiler tarafından kurulduğu iddia edilmektedir.¹¹⁵

Sebil dergisinde "Yahudinin Cüretkârlığı!" başlığıyla 1980 yılında çıkan yazıda Yahudilerin XIX. Yüzyıla gelinceye kadar vatansız ve korkak olarak tanındıklarını ancak geri planda yapmış oldukları çalışmalar neticesinde birçok ülkede görünmeyen siyasi ve iktisadi uluslararası bir güce dönüştükleri ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler ve buna benzer uluslararası bazı yapılanmaların aslında Yahudi programının tezgâhlandığı yerler olduğunun

¹¹⁴ Ubeydullah Sehmi, "Beni Nadr'dan Sina'yı Terke", **Hilâl**, sayı:20\236, Eylül 1980, s. 11.

¹¹⁵ İslami Hareket, "Gündemdeki Mesele: Kudüs", **İslami Hareket**, Sayı: 3/30, 1980, s. 10.

vurgulandığı yazıda onların bankalara, borsaya, sendikalara, gazetelere ve bunun gibi birçok yapıya hüküm ettiklerini, bu nedenle de 1948 yılında İsrail Devleti'nin kuruluşunun kolaylaştığı belirtilmektedir. Diğer yandan o güne kadar geri planda gizlice çalışan bu yapının görünür bir hale gelmesinin aslında eski imtiyaz ve imkânlarını azaltacağını nitekim İslam dünyasına karşı onların başlatmış olduğu savaşın Hristiyan âlemine karşıda bir savaşa dönüştüğüne dikkat çekilmektedir. Mesela İsrail'in asırlardan beri Hristiyanlık için de önemli bir merkez olan Kudüs'ü başkent ilan etmesinin Hristiyan-Yahudi çatışmasını doğuracağı ifade edilmektedir. Tarihte olduğu gibi bugünde anlaşmaları çiğneyen Yahudilerin Birleşmiş Milletlerin İşgal ettikleri Arap topraklarından çekilmeleri hususundaki kararlarına da uymadığına işaret edilmektedir. Yazar bu pervasızlığın aslında onların cesur olmasının bir alameti olmadığını fakat birçok siyasi ve iktisadi gücü elinde bulundurmalarıyla ilgili olduğunu belirtmektedir.¹¹⁶

Cevat Rifat Atilhan *Sebilürreşad* dergisindeki 1949 yılı “İslam Dünyasında Uyanan Şuur-2” başlıklı yazısında Siyonizm’i Akif’in ifadesiyle tek dışı kalmış canavar olarak tanımlamakta ve tüm ümmeti bir arada toplayan Türklerin öteden beri Yahudileri kolladığı halde nankör bir tavırla karşılaşmak suretiyle Siyonizm’in hedefi haline geldiği belirtilmektedir.¹¹⁷

Tüm bu yayınlar göz önünde bulundurulduğunda Yahudilerin karakteristik yapıları üzerinden yürütülen tarihi ve dini tartışmaların kendi gerçekliği dışında aynı zamanda çözümsüz bir soruna dönüşen Filistin-İsrail meselesini bir açıklama biçimi olarak da tezahür ettiğini söylemek mümkündür. Bölgede sağlanamayan barışın, bitmeyen karmaşanın, sonu gelmeyen siyasi ve sosyal sorunların kendi dönemlerindeki reel siyasi, iktisadi ve dini sebeplerinin ve açıklamalarının dışında Yahudilerin tarihten beri aktarılan karakteristik özelliklerinden de kaynaklandığına dair tartışmalar karmaşık ve çözümsüz gibi görünen bir süreci psikolojik olarak anlama çabasının bir tezahürü olarak görünmektedir.

2.3.4 Siyonizm ve Hedefleri

Kelime kökenini Ahd-i Atık’te geçen ve Kudüs’ü tanımlamak için kullanılan Siyon ifadesinden alan Siyonizm siyasi bir gaye olarak Filistin topraklarında Yahudi Devleti kurmayı

¹¹⁶ Sebil, “Yahudinin Cüretkârlığı!”, *Sebil*, Sayı: 5\237-238, 11.08.1980, s. 16.

¹¹⁷ Cevat Rifat Atilhan, “İslam Dünyasında Uyanan Şuur-2” *Sebilürreşad*, Sayı:3/5, Ağustos 1949, s:73.

amaçlayan bir harekettir. Bu hareket, 1880 yıllarında tarih sahnesine çıkan Theodore Herzl tarafından teşkilatlandırılmış ve teorisi oluşturmuştur. Ancak Siyonizm hareketinin siyasi söylemleri bu tarihten önce çeşitli ülkelerde Yahudiler tarafından oluşturulan bir takım gruplarda dillendirilmekteydi.¹¹⁸ Ilan Pappé'ye göre Siyonizm'de sömürgecilik gibi Avrupa'da bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktaydı ve tıpkı sömürgeciliğin yaptığı gibi bulunduğu bölgelerde yerel halkı göz ardı eden bir tavırla hareket etmekteydi. Avrupa'daki Yahudilerin buldukları ülkelerdeki haklarını temin gibi bazı gerekçeler de olmak üzere milliyetçi bir akım olarak Siyonizm ortaya çıktı. Ancak Filistin'de bir Yahudi yurdu kurma idealinden sonra kolonyalist bir veçhe de kazanmış oldu.¹¹⁹

Siyonizm'in ayrıca dini ve siyasi Siyonizm olarak tanımlandığını ifade etmek gerekir. Siyasi Siyonizm yukarıda ifade edildiği üzere Yahudiliği bir din olarak tanımlamaya bile karşı olan ve devlet kurmayı amaçlayan bir yapı arz ederken, dini Siyonizm ise İsrail mistikleri tarafından savunulan ve dünyaya gelecek bir mehdinin tüm ırkları tek bir gerçeklik etrafında toplayarak Allah'ın saltanatını başlatacağına inanılan bir düşüncedir.¹²⁰ Siyonizm fikrinin hem Filistin meselesinin temelini oluşturması hem de Türkiye de içinde kökü geçmişe dayanan siyasi bir tehlike olması bakımından dergilerde çokça yer bulduğunu ifade etmek mümkündür. Özellikle *Sebilürreşad* bu konuyu en fazla gündeme alan dergi olarak ön plana çıkmaktadır. Dergide 1955 yılında çıkan "Beynelmilel Siyonizm" başlıklı yazı ile Siyonizm'in kimi odaklarca insanların zihinlerinden uydurmuş oldukları bir hayal ürünü olduğu iddiasının bulunduğu, aslında bu iddianın ortaya çıkışının Siyonizm'in gizli planlarını ve emellerini gizlemek amacıyla Sion Protoktoryası tarafından verilmiş gizli bir emirle ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Yazıda Siyonizm'in bir gerçeklik olarak var olduğunu ve temel hedeflerinin dünyada Yahudiliğin varlığını ve devamlılığını sağlamak ve İsrail Oğullarının çıkış yeri olarak kabul ettikleri Arz-ı Mev'ud'da bir Yahudi Devleti kurmak olduğu ifade edilmektedir.¹²¹

Yahudilerin kutsal kitaplarında geçen ve Yahudi dışındaki insanların öldürülmesi ya da bazen kötü durumlara maruz bırakılması ile alakalı bir takım dini emirleri *Hilâl* dergisinde 1959 yılında paylaşan Ali Haydar Öztürk Siyonizm'in kutsal kitapta geçen bu emirleri tatbik

¹¹⁸ M Lütfullah Karaman, "Siyonizm", *DİA*, s. 329.

¹¹⁹ Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, Nuri Plümer (Çev.), Ankara: Phoneix Yayınevi, 2007, s. 35.

¹²⁰ Roger Garaudy, *Siyonizm Dosyası*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1983, s. 16.

¹²¹ *Sebilürreşad*, "Beynelmilel Siyonizm", sayı: 9\211, Aralık 1955, s. 175.

edebilmek için çok uzun süre boyunca sinsi bir şekilde çalıştığını, kendisine ilah olarak ise parayı seçtiğini ve bu korkunç tehlikenin Ortadoğu'ya ilk tohumunu da 1948'de attığını belirtmektedir. Yazara göre meseleyi Yahudilik üzerinden okumak tek başına doğru bir anlama biçimi olmayacağından, Siyonizm tehlikesinin görülmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Yazar okuyucularına Siyonizm'in ne derece tehlikeli ve sinsi bir yapılanma olduğunu anlatmak üzere Siyonist bazı liderlerin çeşitli toplantılarda ifade etmiş oldukları bazı yaklaşımları okuyucu ile paylaşmaktadır. Örneğin; 1948'de İsrail'in kuruluşu esnasında konuşan İsrail Başkanı Ben Gurion'un “bu giriştiğimiz mücadelenin sonu değildir, bugün başlamış bulunuyoruz. Nil'den Fırat'a kadar uzanan sahaları içine alan büyük İsrail davasının gerçekleşmesi için bu mücadeleye devam etmeliyiz.” şeklindeki konuşmasının Siyonist hedeflere işaret ettiği vurgulanmaktadır. Yazının devamında ülkemizde bazı medya kuruluşlarının, bazı basın mensuplarının bütün bu hakikatlere rağmen İsrail'i öven ifadelerde bulunması talihsizlik olarak nitelenmekte ve hakikate karşı bir körlük olarak aktarılmaktadır.¹²²

Siyonizm ile ilgili çıkan yazılardan meselenin tarihimize bakan tarafları, geçmişte Osmanlı devleti için bugün ise Türkiye için barındırdığı tehlike hakkında olanları dikkat çekici bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Cevat Rifat Atilhan'ın *Sebilürreşad* dergisi 1948 yılı “Asri Ehli Salip: Siyonizm” başlıklı yazısında dünyanın her yerinden kabile kabile Siyonist taraftarlarının Filistin'e akın ettiğini Türkiye'den de İstanbul, İzmir ve Ankara'da bulunan Yahudi gençlerin bu akıma katıldıklarını belirtmektedir. Yazısında Siyonizm davasının tarihte her şeyden evvel bir Türklere karşı bir dava olduğunu vurgulamakta, yapmış olduğu planları neticesinde Türk Devletinin parçalandığını, casusluk faaliyetleri sebebiyle on binlerce Anadolu Türk'ünün hayatını kaybettiğini ve bu çalışmaların İngiltere ve Amerika'da çıkan Siyonist gazetelerde aleni bir şekilde yazıldığını ifade etmektedir. Filistin topraklarında çok sayıda Türk milletinden kişilerin de mezarının bulunduğu, o nedenle bu toprakların ve bu topraklardaki meselenin bizden bağımsız olmadığını ifade etmiştir. Atilhan, Arap milletlerinin bu davaya gösterdikleri ilginin yabana atılmayacak düzeyde olduğunu; ancak bu meselenin her türlü yerel, fikri, dini ve siyasi farklılıktan bağımsız olarak tüm Müslümanların ve Türklerin davası olduğunu vurgulamaktadır. Yazısında Türkiye'nin dış politikasının temel akışı ile ilgili bir itirazlarının olmadığını vurgulayarak hükümetin akın akın Filistin'e giden Siyonistlere göstermiş olduğu tarafsızlığı diğer vatandaşlara da göstermesi ile alakalı beklentide olduklarını ifade ederek Türklere de aynı şekilde

¹²² Ali Haydar Öztürk, “Orta Doğu'nun Nifak Merkezi”, *Hilâl*, sayı:1\5, Mart 1959, s. 5.

bu topraklara sahip çıkmak üzere bir çağrıda bulunmaktadır.¹²³ Yazının yazıldığı tarih dikkate alındığında yazarın Siyonizmin bölgedeki ve ülkemizdeki faaliyetleri eleştirirken Ülkenin Filistin ile ilgili dış siyasetinin genel akışına dair bir itirazının bulunmadığını vurgulaması dikkat çekicidir. Bu durumun dönemin Türkiye İslamcılığında kısmi bir rahatlama olsa bile tedbirli bir dilin kullanılması ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Sebil dergisinde 1976 yılı 48. sayısında Kadir Mısırlıoğlu imzalı “Hangisi Daha Tehlikeli” başlığı ile yayımlanan, yazıda İslam Türk dünyası için iki büyük tehlikenin bulunduğu bunlardan birinin Siyonizm diğzerinin ise komünizm olduğu ifade edilmektedir. Mısırlıoğlu Siyonizm ile alakalı şunları söylemektedir:

“Siyonizm’in Filistin topraklarına sahip olma ve 2000 yıldan beri devam eden bir ütopyayı gerçekleştirerek İsrail devletini kurma emeli peşinde koşan Yahudilerin kendi zati güç ve iktidarlarına muavin kuvvetler sağlamak maksadıyla ihdas edilmiş bir fitne şebekesi halinde cihanı ağ gibi ördüğü malumdur. Ortadoğu'daki İslam Türk hakimiyetine son vererek bu bölgenin başsız kalıp parçalanmasından istifade suretiyle İsrail'e ulaşmaktan ibaret olan Yahudi emelinin asıl hedefi Osmanlı Devleti idi...”¹²⁴

Mısırlıoğlu'na göre Yahudiler uluslararası güç ve menfaat ilişkilerini de kullanarak asıl hedef olarak kendilerine “İslam dünyasının şuurulu beyni” olan Türkiye’yi seçmişlerdir. Bugün bu iki akımın belli siyasi partiler üzerinden hedeflerini ülkemiz içerisinde de gerçekleştirmeye çalıştıklarını ifade eden Mısırlıoğlu; Siyonizm’in çalışmalarını yaparken kendini belli etmeden sinsi bir şekilde yaptığını, Komünizmin ise bunu daha açıktan gösterdiğini ve dolayısıyla halkımızın hangisinin daha tehlikeli olduğu noktasında kararını verip mücadelesini buna göre yürütmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.¹²⁵ Siyonizm’in Türkiye üzerindeki hedeflerine dikkat çeken *İslamın İlk Emri Oku Dergisi* Ahmet Ağırbaşı imzalı 1969 yılı “Mukaddesatımıza Uzanan Eller” başlığıyla çıkan bir yazıda ise dünyaya hâkim olma ve Büyük İsrail Devleti kurmak amacıyla hareket eden Yahudilerin Türkiye’de bu amaçları doğrultusunda çalışma yapmak için masonları bir vasıta olarak kullandıklarını, özellikle üniversiteler üzerinden genç nesillerin din ile irtibat kurmalarına engel olmakta oldukları ifade edilmiştir.¹²⁶

¹²³ Cevat Rifat Atilhan, “Asrî Ehli Salıp: Siyonizm” *Sebilürreşad*, sayı: 18, Ekim 1948, s. 283-284.

¹²⁴ Kadir Mısırlıoğlu, “Hangisi Daha Tehlikeli”, *Sebil*, Sayı: 2\48, 26.11.1976, s. 3.

¹²⁵ Agm, s. 3.

¹²⁶ Ahmet Ağırbaşı, “Mukaddesatımıza Uzanan Eller”, *İslamın İlk Emri Oku*, Sayı: 9\93, Kasım 1969, s. 3.

Siyonistler hakkında karşımıza çıkan diğer bir konu ise Türkiye’de Siyonizm’in bayraktarlığını yapan bir takım kuruluşların ve medyanın sert bir biçimde eleştirildiği yazılardır. Örneğin; Ömer Rıza Doğrul Haziran 1948 *Selâmet* dergisindeki “Siyonist Propagandasının Memleketimizde İş Ne?” başlıklı yazısında Türkiye’de Siyonizm ile alakalı bir propagandanın yapıldığını, bunun mutlak surette hatalı bir durum olduğunu ve engellenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Doğrul’a göre Türkiye’deki insanlar Yahudi karşıtı değillerdir, Yahudi düşmanlığı da yapmazlar; ancak Siyonizm propagandasına muhalif olduklarını ve bunun kesinlikle kabul edemeyecekleri bir gerçektir. Türkiye’nin bu mesele ile alakalı tavrının baştan beri belli olduğunu ifade eden Doğrul, Türkiye milletiyle devletiyle Siyonizm’e karşıdır. Nitekim Filistin’i taksim projesine Türk devleti karşı çıkmış, Birleşmiş Milletlerde bu tavrını ortaya koymuş, ayrıca Filistin’de kurulan ve Araplara karşı tecavüzlerde bulunan Siyonist devleti tanımamıştır (O tarihte henüz Türkiye İsrail’i resmi olarak tanımamıştır). Türk hükümetinin tavrı bu şekilde ortadayken ülkedeki Yahudi vatandaşların Siyonizm propagandası yapmasına karşı çıkmak ve men etmek gerektiğini vurgulamaktadır. “Siyonizm mütecaviz, tahripkâr ve fesatçı bir harekettir Siyonist propagandasının da memleketimizde yeri yoktur ve olmamalıdır.” diyerek Siyonist propaganda karşısındaki tavrın net olması gerektiğine işaret etmektedir.¹²⁷

Cevat Rifat Atilhan ise kendisinin Siyonistlerin suikastları hakkında yazdığı bir yazısına İstanbul’da çıkarılan bir Yahudi gazetesinden karşı bir eleştiri yazısı neşr edilmesine karşın, Yahudi yazara “bezirgân” diye hitap ederek bu cüreti nereden bulduğunu sormakta “Bu İzmir bezirgânına bu cüretkârlığı veren nedir? Filistin’deki Siyonist eşkiyası mı? Bu nankör Yahudi şunu zihinden çıkarmasın ki burası Filistin değil Türkiye’dir” diyerek bu topraklar içerisinde Siyonizm’in sözcülüğünün yapılmasının kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir.¹²⁸ *Selâmet* dergisinde 1948 yılında Ömer Rıza Doğrul tarafından yayımlanan bir yazıda ise bu propaganda vatan hainliğine eşdeğer olarak görülmektedir. Herhangi bir ülkede yaşayan Yahudilerin kendi ülkelerinin Siyonizm politikasına rağmen içerde bir örgütlenme yapması ya da bireysel olarak Siyonizm’e destek vermesinin vatan hainliği anlamına geleceğini ve cezalandırılması gerektiğini belirtmektedir. Bugün Türkiye’nin Yahudilerin bu bölgedeki varlığından rahatsız olduğunu, Filistin topraklarının taksim edilmesine ve Filistin’de bir Siyonist devletin varlığına muhalefet

¹²⁷ Ömer Rıza Doğrul, “ Siyonist Propagandasının Memleketimizde İş Ne?” *Selâmet*, Sayı:3\56, 25 Haziran 1948, s. 2.

¹²⁸ Cevat Rifat Atilhan, “Yahudi Küstahlığı”, *Sebilürreşad*, Sayı: 1/10, Ağustos 1948, s. 159-160. Sayfa

ettiğini belirtmekte ve devletin bu politikasına rağmen ülkede yaşayan Yahudilerin Siyonistlere destek amacıyla birtakım taşkınlıklar çıkardığını, sinagoglarda Siyonistlere dualar edildiğini, Siyonizm karşıtı yazılar kaleme alanların tehdit edildiğini belirterek bunun kabul edilemez bir nankörlük olduğunu ifade etmektedir. “Nasıl ki ülkede yaşayan bir Rum vatandaş Yunancılık yaparsa yaptığı vatan hainliği olacaktır, bir Yahudi’nin de Siyonist propaganda yapması bundan farklı değildir.” denilerek, bu yaklaşımların artmaması için gereken önlemlerin alınması gerektiğini de yazısının sonuna eklemektedir.¹²⁹

Siyonizm fikri ve bu fikir etrafında bir araya gelen insanların çeşitli ülkelerde oluşturdukları Siyonist teşkilatların bir Yahudi devletinin kurulması, bu devletin desteklenmesi için çeşitli ülkelerde siyasi baskılar oluşturulması, Filistin bölgesine Yahudi göçünün teşvik edilerek bu göç hareketliliğinin maddi olarak finanse edilmesi gibi amaçlarla hareket edildiği bilinen bir gerçektir. Nitekim 1800’lerin sonlarından başlayarak teşkilatlanmış “Siyon Âşıkları” gibi platformlar, büyük maddi yardım yapan Edmond de Rothschild gibi baronlar Siyonizmin amaçları için hizmet etmişlerdir.¹³⁰ Bu küresel organizasyon ise gün geçtikçe siyasi ve ekonomik gücünü arttırmıştır. Dolayısıyla Filistin toprakları üzerinde yapılan mücadele o topraklarla sınırlı kalmamakta, Filistin halkı için küresel bir organizasyona karşı verilen mücadeleye dönüşmektedir. 1976 yılı *Sebil* dergisinde “Talihsiz Filistin” başlığı ile bir yazı kaleme alan Kadir Mısıroğlu yazıda tehcire zorlanmış olan Filistin halkının girişmiş olduğu şiddet eylemleri ve silahlı direniş ile alakalı yapılan eleştirilere dair bazı fikirleri beyan etmektedir. Mısıroğlu şiddet eylemlerini kınayanların meselenin diğer hüzün verici yönlerini düşünmediklerini ifade etmektedir. İsrail Devleti ibaresini tırnak içinde kullanarak bazı insanların bilerek ya da cahilce İsrail Devleti’ni sadece orada yaşayan halktan ibaret zannettiğini ancak uluslararası Siyonist kuruluşlarının desteklerinin göz ardı edildiği, büyük devletlerin desteğinin görmezden gelindiğini bundan dolayı Filistinlilerin şiddet eylemlerine mecbur bırakıldığını ifade etmektedir. Filistin halkının nihai çırpınışları gibi görünen bu şiddet eylemlerinin esasında bir çıkar yol olmadığını belirten Mısıroğlu, bunun dışında Filistin halkına makul ve hukuki bir yol gösterecek birilerinin

¹²⁹ Ömer Rıza Doğrul, “Memleketimizdeki Siyonistlere Bir Ders” *Selâmet*, Sayı:3\60, 23 Temmuz 1948, s. 2.

¹³⁰ Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistlik ve Masonlar*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1991. s. 40.

de çıkmadığını belirterek varlığını şiddetle birlikte gösteren direniş hareketlerinin bu halkın çocuklarının kendilerini ateşe atarak yapmış oldukları son şey olduğunu vurgulamaktadır.¹³¹

Dergilerde Siyonizm'in gizli hedefleri olan, birçok yerden destekler alan bir yapı olduğu çokça vurgulanan bir husustur. Bugün Filistin toprakları üzerindeki hedeflerini adım adım gerçekleştirmesinin bu yapının gizli hedeflerinin bir tezahürü olarak okunmaktadır. Diğer yandan dikkat çekici bir husus Siyonizm'in temel hedeflerinden birinin de Türkiye olduğu üzerine yapılan vurgulardır. Gerek tarihte gerek bugün medya diğer bir takım araçlarla ülkemizde bu yapının propagandasının yapılmasının kabul edilemeyeceği ve mutlaka devletin bu hususta önlem alması gerektiği bu hususta yazılmış yazılarda yer bulan bir konudur.

¹³¹ Kadir Mısırlıoğlu, "Talihsiz Filistin", **Sebil**, Sayı: 2/34, 20.08.1976, s. 1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMCI DERGİLERDE FİLİSTİN MESELESİ: İSRAİL'İN KURULUŞU ÖNCESİ VE SONRASI SİYASİ GELİŞMELER

Çalışmanın bu bölümünde Filistin sorunun kısa tarihine değinildikten sonra İsrail devletinin kuruluşu öncesindeki süreçler, devletin kurulması ve uluslararası sistemde tanınması gibi siyasi gelişmelerin Türkiye’de Müslümanların gündemine yansımaları incelenecektir. Filistin ve bölge tarihi açısından önemli bir kırılma noktası olan 1967 savaşı, Filistin mücadelesi ve mücadelenin örgütlü temsilcisi Filistin Kurtuluş Örgütü, Filistin Devletinin Kurulması, Kudüs gibi temel noktalar ve bunların yansımaları da bu bölüm altında ele alınacaktır.

3.1 “İSRAİL DEVLETİ”Nİ HAZIRLAYAN SÜREÇ: OSMANLIDAN 1948’E FİLİSTİN BÖLGESİNDEKİ DURUM VE BÖLGEYE YAHUDİ GÖÇLERİ

M.Ö. I. yüzyılda Roma’nın Filistin topraklarını işgal etmesi üzerine buradan kaçan Yahudiler, Tanrının kendilerine vaat etmiş olduğu Yahudi krallığının kurulması için kutsal topraklara dönüşü dini bir ideal olarak taşımaya devam etmişlerdir. Ancak IX. yüzyıla gelindiğinde dünyada değişen siyasi ortamdan Yahudi topluluklar da büyük oranda etkilenerek, yaşadıkları ülkelerdeki antisemitik tavırlar karşısında dini inançla beraber milliyetçiliğin de yer aldığı siyasal bir Siyonizm fikrine yaklaşmışlardır.¹³²

Siyonist hareketin bizzat başlatıcısı olmamakla beraber Theodore Herzl Siyonizm’in örgütlü ve uluslararası bir harekete dönüşmesini sağlayan kişi olarak öne çıkmaktadır. Budapeşteli Yahudi bir ailenin çocuğu olan Herzl, Viyana’da Hukuk Fakültesi okudu ve ardından gazetecilik yaptı. Mesleği esnasında antisemitizmin görünür etkilerine çokça rastlayan ve bunun çok derin bir fikir olduğunu fark eden Herzl, 1896 yılında Yahudi Devleti (The Jewish State) isimli eserini yazdı. Dini bir yönü olmakla beraber eser Yahudilerin bir millet olduğunu

¹³² William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Mehmet Harmancı (Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004, s. 267.

vurgulayarak, onların kendi siyasal egemenliklerini sürdürebilecekleri ve ancak bir devlet olarak içinde buldukları siyasal ve kültürel baskılardan kurtulabileceklerini ifade etmektedir.¹³³

29 Ağustos 1897 yılında İsviçre'nin Basel kentinde ilk dünya Siyonist kongresi toplandı. Kongre neticesinde Yahudilerin buldukları ülkelerde örgütlenmesi ve Yahudi bilincinin arttırılması, Siyonizm'in temel hedefi olan Yahudi devletinin kurulması noktasında desteği alınabilecek hükümetlerle gerekli çalışmaların ve hazırlıkların yapılması, Filistin'e Yahudi çiftçi ve tüccarların düzenli bir program çerçevesinde yerleştirilmesi gibi önemli hedefler belirlenmiştir. Bu kongreden sonra Siyonist teşkilat yaptığı kongreler, belirlediği politikalar ve yol haritaları ile Filistin'e göç ve yerleşme ve bu bölgedeki siyasi ve iktisadi yapılanmalar hususunda Yahudilerin en temel temsilcisi olma niteliği kazandı.¹³⁴ Bu kongrede Theodore Herzl Siyonist hareketin temellerini attı. Kongrede henüz Osmanlı İmparatorluğu'ndan talep edilen toprak hususunda herhangi bir yol alınmamış olsa bile kongreye katılanlar arasından Uluslararası bir Yürütme Kurulu, bir fon ve toprak satın almak üzere bir banka kuruldu. Bir devlet kurma hedefi ile bir araya gelen bu kişiler fiili olarak ortada olmayan devletin simgesi ve bayrağı hususundan birtakım kararlar aldılar. Theodore Herzl'in aynı günün akşamı defterine şunları not ettiği ifade edilmektedir: "Basel'de Yahudi Devleti'ni kurdum bunu şimdi yüksek sesle söylesem, evrensel bir kahkaha tufanına yol açabilirim. Belki beş yıl sonra; ama kuşkusuz elli yıl sonra herkes için kesin bir gerçek olacaktır bu."¹³⁵

1897 yılında Basel'de yapılan kongreden bir sene sonra ikinci bir Siyonist kongre düzenlenerek burada "İsrail Ülkesi" amacından hareketle kolonyalist bir yol izlenmesi, 1899 yılında düzenlenen üçüncü Siyonist kongrede ise Osmanlı padişahı II. Abdülhamit'ten Filistin topraklarından bir kısmının kiralanması talebinde bulunularak Yahudi yurdu kurma idealine uluslararası meşruiyet kazandırılması önerilmiştir.¹³⁶ Diğer yandan temel hedefi Yahudileri kendi ifadeleriyle tarihi yurtlarına çağırarak Filistin'de Yahudi bir devlet kurmak olan Siyonizm bu hedefi gerçekleştirmeye dönük somut adımlar atmaktaydı. Özellikle Yahudiler'in en yoğun yaşadığı bölge olan Rusya'daki *Siyon Âşıkları Hareketi* bölgeye ilk bilinçli göç hareketini başlatarak, Yahudilerin bölgeye göçünü ifade eden ve kelime anlamıyla yükselme manasına

¹³³ Age, s. 268.

¹³⁴ Karaman, **Uluslararası Yaşayan Filistin Sempozyumu**, s. 186

¹³⁵ Larry Collins, Dominique Lapierre, **Kudüs Ey Kudüs**, Aydın Emeç (Çev.), İstanbul: Kronik Kitap, 2017, s. 51.

¹³⁶ Ilan Pappé, **Modern Filistin Tarihi**, Nuri Plümer (Çev.), Ankara: Phoneix Yayınevi, 2007, s. 36.

gelen *Aliyah* sürecinin de temellerini atmış oldu. Aliyah hareketi 1948 öncesinde beş safhadan meydana gelmekte olup, İlk Aliyah 1880-1903 yılları arasında gerçekleşti ve bu tarih itibariyle bölgeye düzenli ve bilinçli bir göç akışı yaşandı.¹³⁷ İlk göç Rusya, Romanya ve Galiçya'dan 20-30 bin kişi civarında Yahudi'nin Filistin Bölgesine gelmesiyle sonuçlandı. Daha sonra süreç içerisinde 1900-1914 yılları arasında ekseriyetle Rusya'dan 35.000-40.000 civarında kişi, 1919-1923 arasında Rusya, Polonya ve Romanya'dan içlerinde ileriki zamanlarda İsrail'in siyasi önderleri olacak kişilerin yer aldığı 35.000 kişi, 1924-1931 yılları arasında Polonya'dan gelen 88.000 kişi, 1932-1938 arasında ise bilhassa batıda Nazizm'in yükselişi ile Orta Avrupa'dan kopup gelen 215.000 kişi Filistin'e göç etti.¹³⁸

I. Dünya Savaşı esnasında bir takım uluslararası çıkar ilişkileri ve aynı zamanda ülkesinde Haim Weizmann başta olmak üzere ileri gelen bazı Siyonist liderlerin İngiltere'de yapmış oldukları lobi çalışmaları neticesinde İngiltere kabinesinde de Siyonizm'in İngiltere'nin çıkarlarına hizmet edebileceğine dair inanç oluşmuştur.¹³⁹ İngiltere'nin Siyonizmin hedeflerine yapmış olduğu katkıda Yahudilerin kutsal topraklara dinmesi halinde bu durumun İsa'nın dönüşünü de hızlandıracağı şeklinde temel bir inanca sahip İngiliz Hristiyan Siyonistlerin yaptığı çalışmaların katkısı büyük olmuştur.¹⁴⁰ Bu süreç Balfour Deklarasyonunun ortaya çıkışında etkili olmuştur. 2 Kasım 1917 yılında İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, önde gelen Siyonist liderlerden Lord Rothschild'de “Krallık hükümeti Filistin'de Yahudi halkı için bir milli yurt kurulmasını uygun karşılamaktadır ve bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır; ayrıca Filistin'deki Yahudi olmayan toplumların sivil ve dini haklarına ya da başka ülkelerde yaşayan Yahudilerin hak ve siyasal statülerine zarar verecek bir uygulamaya gidilmeyeceği kabul edilmektedir” ifadelerini de içeren Balfour Deklarasyonunu bildirmiştir.¹⁴¹ Bu deklarasyonun yayımlanmasından kısa bir süre sonra Filistin toprakları Aralık 1917 yılında İngiltere tarafından işgal edilerek Osmanlı İdaresi'nden çıkmış ve 1920'de İngiltere mandasına verilinceye kadar İngiltere'nin askeri İdaresi altında yönetilmiş, bu tarihten sonra ise İngiltere'nin

¹³⁷ Karaman, *Uluslararası Yaşayan Filistin Sempozyumu*, s. 186

¹³⁸ Age, s. 187

¹³⁹ Cleveland, s. 271.

¹⁴⁰ H. Sule Albayrak, “ABD’de Hristiyan Siyonizmi: Kökeni, İnanç Esasları ve Günümüz Amerikan Siyasetine Etkisi,”

Darulfunun ilahiyat, 30/1, Haziran 2019, s. 152.

¹⁴¹ Cleveland, s. 271.

sivil idaresine geçmiştir. 1917 tarihi itibariyle ve sonraki süreçte İngiltere bölgede Yahudi emellerinin gerçekleşmesini kolaylaştıracak adımları atmıştır.¹⁴²

İngiliz mandası ve bölgeye Yahudi göçü ile ilgili Arapların direnişleri 1920'lerde başlayıp artarak devam etmiş, Filistin'deki direnişin ön plana çıkan ismi ise Kudüs müftüsü Hacı Emin El Hüseyini olmuştur. Ancak Yahudilerin sistemli ve örgütlü yapısına karşın, Arapların örgütsüz ve dağınık yapısı, iç çatışmaları, büyük aileler arasındaki rekabet ve sorunlar Arapların mücadelesini Yahudiler karşısında zayıflatırken, Yahudilerin mülkiyetleri ve göçle artan nüfusları büyümeye devam etmiştir.¹⁴³ Filistin'in büyük şehirlerinde bulunan Müslüman ve Hristiyan derneklerinin yerel şubelerinden otuz civarı delegenin bir araya gelerek oluşturduğu Filistin Arap Kongresi, Filistin'deki Yahudi yerleşimlerine karşı ilk örgütlü tepkiydi. Bu kongre sonraki yıllarda da bir araya gelerek Filistinlilerin İngilizler ve Siyonistler ile olan ilişkileri ile alakalı kararlar almıştır.¹⁴⁴

1933'ten sonra Almanya'da Nazizm'in yükselişi ve Orta Avrupa'da bu ideolojik yapının programlı bir şekilde Yahudilere yönelik soykırımı, Siyonizm'in dünya kamuoyunda daha fazla destek almasına zemin oluştu. Prag'da yapılan kongrede Nazilerin uygulamış olduğu politika sebebiyle Yahudilerin programsız ve sınırsız göçüne yönelik destekler karşılık bulmuş ve birkaç yıl içerisinde Filistin'deki Yahudi nüfusu Arapların üçte birlik oranına yükseldi.¹⁴⁵ 1936 yılında direniş komiteleri tarafından ilan edilen bir grev yaklaşık bir yıl sürdü ve yayıldı. Filistin coğrafyası üzerinde gruplaşmaların, şiddet hareketlerinin artması ve manda yönetiminin sorunlara çözüm üretememesi üzerine İngiltere durumu ilgili rapor ortaya koymak üzere Lord Palace başkanlığında bir Komisyonu görevlendirdi. Komisyon manda yönetiminin Araplarla Yahudiler arasındaki çatışmaları önleyemediği ve manda yönetimi sürdüğü sürece de bu istikrarsız durumun devam edeceğini belirtti. Buna karşılık manda yönetimine Filistin'in Yahudiler ve Filistinliler arasında bölünmesi teklif edildi. Ancak Filistinli temsilciler bu kararı, Filistinlilerin haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle reddettiler, Yahudiler ise bölünme teklifini kabul etmekle beraber bu teklifte Yahudilere ayrılan alanı yeterli bulmadılar. Bu durum raporun önermiş olduğu teklifin

¹⁴² Age, s. 273.

¹⁴³ Karaman, *Uluslararası Yaşayan Filistin Sempozyumu*, s. 193.

¹⁴⁴ Cleveland, s. 275.

¹⁴⁵ Karaman, *Uluslararası Yaşayan Filistin Sempozyumu*, s. 193-194.

gündemden çıkmasını zorunlu kıldı. Ancak yerli halkın direniş ve şiddet eylemleri büyüyük devam etti ve bu süreç içerisinde çok sayıda büyük çaplı isyan hareketi yaşandı.¹⁴⁶

1936-1939 yılına gelindiğinde İngiltere bir türlü istikrarı sağlayamadığı manda yönetiminde çözüm önerisi olarak *Beyaz Kâğıt* (White Paper) ismi ile tanımlanan bir politika belirledi. Bu politika dâhilinde Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasının İngiltere'nin politikaları arasında yer almadığı, bu tarihten itibaren Filistin'e Yahudi göçünün her sene 15.000 ile sınırlı olması ve beş senenin sonunda göçün devam edip etmeyeceğine Arap toplumunun karar vermesi, Yahudilere toprak satışının belli bölgelerle sınırlandırılması, on yıl sonrasında Filistin'e bağımsızlık verilmesi gibi birtakım hususlar yer alıyordu. Kudüs müftüsü Hacı Emin El-Hüseyini bu öneriyi Filistin'e hemen bağımsızlık tanınmasını istediği için kabul etmese de birçok Arap lider belgeyi bir zafer olarak niteledi. Yahudiler kanadında ise bu belge büyük bir tepki topladı. Bir taraftan da II. Dünya Savaşı'nın başlaması, Almanya'nın Yahudilere karşı izlediği politika Yahudilerin İngiltere'nin tamamen karşısında yer almasına engel oldu. Daha sonradan İsrail'in ilk başbakanı olacak olan Ben Gurion “Bu savaşta *Beyaz Kâğıt* yokmuş gibi Büyük Britanya ile birlikte savaşacak, savaş yokmuş gibi de *Beyaz Kâğıt*'la mücadele edeceğiz” diyerek kendilerinin tutumunu belirledi.¹⁴⁷

II. Dünya Savaşı ile beraber Siyonist hareketin kurumsallaşması, askeri olarak güç ve tecrübe kazanması 1920'de Yahudilerin kurmuş olduğu *Haganah* silahlı örgütünün Filistin'de daha geniş bir alana yayılmasında önemli bir etken oldu. *Haganah* örgütünden ayrılan ve daha sert eylemlere başvuran *Irgun* hareketi hem Araplara hem de manda yönetimine yönelik şiddet eylemleri gerçekleştirmekte idi. Ayrıca bu örgüt Yahudi devletinin kurulması için silahlı eylemleri önemli bir ön şart olarak görmekteydi. İngiltere'nin manda yönetimine yönelik açık eylemler yapan Siyonizm'in bu örgütleri Nazizm hareketi sebebiyle Dünya kamuoyunda topladıkları desteği arttırdı ve çalışmalarını yoğunlaştırdı. ABD'nin Baltimore kentinde 11 Mayıs 1942 tarihinde Siyonist Konferansı düzenlenerek bu tarihten itibaren Siyonizm'in sonraki programını da belirleyecek olan Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyonizm'e desteği alındı.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Cleveland, s. 286-287.

¹⁴⁷ Age, s. 288-289.

¹⁴⁸ Karaman, *Uluslararası Yaşayan Filistin Sempozyumu*, s. 193-194.

3.2 1948 SAVAŞI VE FİLİSTİN'DE YAHUDİ DEVLETİNİN İLANI

II. Dünya Savaşı'nda özellikle Almanya'nın Yahudilere karşı izlemiş olduğu siyaset Siyonizm'in batılı bazı devletlerce özellikle Amerika Birleşik Devletleri tarafından daha fazla desteklenmesine ve Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması sürecinin hızlanmasına sebebiyet verdi. Önceki dönemde Siyonizm ile ilişkisi daha kısıtlı olan Amerika Birleşik Devletleri II. Dünya Savaşı ile beraber Siyonist hareketin propagandasının yoğunlaştığı bir sürece evrildi. II. Dünya Savaşı'nda binlerce Yahudi gönüllünün İngiltere saflarında savaşa dâhil olması sonraki süreçte modern savaş yöntemlerini ve araçlarını ustalıkla kullanabilen bir ekibin de oluşmasına ortam hazırladı. Manda yönetimi altındaki Yahudi yerleşimlerini korumakla görevli Yahudi paramiliter örgütü *Haganah* özellikle II. Dünya Savaşı sırasında elde edilen tecrübe ile faaliyetlerini üst bir noktaya taşımış oldu.¹⁴⁹

1945 ve 1947 yılları arasında bir yandan Yahudi silahlı örgütlerinin bölge halkına saldırıları, diğer yandan örgütlü olmamakla beraber yerel Arap isyanları ve saldırıları devam ediyordu. Şubat 1947 tarihinde İngiltere bölgede kontrolü sağlayamadığını ilan ederek meselenin çözümü için Birleşmiş Milletler'e başvurdu. Birleşmiş Milletler 11 ülkeden oluşan Birleşmiş Milletler özel komitesini oluşturarak bu komiteyi bölgeye dair bir rapor hazırlanması için görevlendirdi. Hazırlanan rapora göre bölgede İngiliz mandasının sona erdirilerek¹⁵⁰ ekonomik bir birlik altında bölgenin iki halka bölünmesi fikri teklif edildi. Bir takım itirazlara rağmen karar 29 Kasım 1947'de oylanmak üzere kurula getirildi. Kurul Filistin toprakları ile alakalı olarak, Kudüs'ü özel bir statüye almak şartıyla taksim kararını verdi. Bu karara göre Filistin Kudüs hariç yedi bölgeye ayrılarak Yahudilere ve Filistinlilere üçer bölge verilecekti. Yafa şehri ise Yahudi bölgesi içerisinde kalmasına rağmen Araplara verilmiştir. Ancak bu taksim planında Filistin topraklarının %56,4'ü Yahudi tarafına verilmiş oluyordu, diğer yandan yıllardır Yahudilerin bilinçli göçüne rağmen o tarihte Yahudi nüfusun diğer nüfusa oranı %30'larda bulunuyordu.¹⁵¹

Filistin halkının direnişini yakından takip eden ve gelişmeleri düzenli olarak okuyucuya aktaran *Selamet* dergisi Filistin meselesinin Birleşmiş Milletlere taşınması hususunda henüz taksim kararı verilmeden önce "İslam Âleminin Davaları: Kazanılan Büyük Bir Zafer" başlığıyla bir yazı yayımlamıştır. Dergi Birleşmiş Milletler kurulunda Filistin taksim projesinin gündeme

¹⁴⁹ Cleveland, s. 289-290.

¹⁵⁰ Age, s. 292-295.

¹⁵¹ Karaman, *Uluslararası Yaşayan Filistin Sempozyumu*, s. 195.

getirildiği günden bu yana *Selâmet* dergisi olarak daima bu projenin iflas edeceğini, Filistin davasının kazanılacağını ve İsrail'in Siyonist bir devlet kurma hayalinin mutlaka suya düşeceğini söylediklerini ifade etmektedir. Bugün gelinen noktada ABD'nin böyle bir taksim projesinin Ortadoğu'da birçok karışıklığa neden olacağı ve uzun vadede Amerika'nın petrol ticaretine de engel olacağını düşünerek, taksim projesinden vazgeçtiğini ilan etmesinin ardından, bazı başka devletlerin de kendisine destek çıktığını ve bu projenin Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna yeniden tartışılmak üzere taşınması kararının alındığına dikkat çekilmektedir. Dergiye göre bu kararın en açık sonucu ve manası Filistin'de bir Siyonist devletin kurulmayacağıdır. Böyle bir kararın çıkmasında Müslümanların mücadele etmiş olmasının çok önemli bir etkisi olduğunu belirten yazar, bunun yeterli olmadığını ve şu aşamada öncelikli hedefin bölgede bağımsız bir Filistin devleti kurmak olduğunu vurgulamaktadır. Birleşmiş Milletler' in şu anki kararına göre uluslararası gücün bir müddet için bu bölgeyi vesayet altında tutacağını, ancak vesayetin ne şekilde teşekkül edeceğinin henüz belli olmadığı ifade edilmektedir. Bölge halkının ancak Arap âleminin vesayetini kabul edeceğini ki bunun da burada bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasına zemin hazırlayacağını belirtmektedir. Yazıda bu tablodan çıkarılacak genel sonucun Müslümanlar ve bölge halkı için tek kurtuluş yolunun mücadele olduğu, mücadele edildiği takdirde kurtuluşun da peşinden geleceğinin anlaşıldığı belirtilmektedir.¹⁵²

Birleşmiş Milletlerin taksim planı Yahudiler tarafından kabul edilirken, örgütlü bir temsilcisi bulunmayan ve Arap Birliği tarafından temsil edilen Filistin tarafı ise bu planı reddetti. Filistin'i temsil eden Arap birliğindeki ülkeler bölgede bir Yahudi Devleti istemediklerini Filistin Araplarını askeri olarak savunacaklarını bildirerek uzlaşma tekliflerini reddettiler. İngiltere 1947 Eylül ayında, Mayıs 1948'de bölgeden çekileceğini ilan etti. Ancak bu tarih itibarıyla bölgedeki şiddet olayları büyük bir hızla arttı. Yahudiler BM kararları ile kendilerine verilmesi taahhüt edilen bölgelerdeki Arap nüfusuna yönelik şiddet eylemlerini arttırdı. Yahudi çetelerinin Deyr Yasin köyünde gerçekleştirdiği katliamda 250 sivil katledildi. Bu bölgelerde Araplar belli düzeyde direnişlerde bulunsalar da dağınık haldeki Arap birlikleri örgütlü ve savaş teknikleri hususunda tecrübeli olan *Haganah* karşısında başarılı olamadı.¹⁵³ Nitekim 14 Mayıs 1948'de İngiltere'ye ait son birliğin de Filistin'den ayrılması üzerine Tel Aviv kentinde bir araya gelen bir takım Siyonist önderler "İsrail" adını verdikleri devleti kurduklarını bir bildiri ile ilan ettiler. Bu

¹⁵² **Selâmet**, "Kazanılan Büyük Zafer", Sayı:2\46, 2 Nisan 1948, s. 6.

¹⁵³ Cleveland, s. 292-295.

bildiride İsrail Devleti ile alakalı olarak yer alan “Yahudi halkının tabii ve tarihi haklarına dayanarak” ifadesi bu devletin kurulduğu bölgede Yahudilerin vaat edilmiş topraklar inancına işaret etmekteydi.¹⁵⁴ 14 Mayıs 1948'de İsrail'in kendisini devlet olarak ilan etmesi ile beraber 15 Mayıs gece saat 01.00'de Amerika Birleşik Devletleri başkanı Harry Truman bu ülkeyi fiilen tanıdığını, iki gün sonra ise Sovyetler birliği İsrail Devleti'ni fiilen ve hukuken tanıdığını ilan etti. Bundan sonraki aşamada ise ard arda birçok devlet İsrail'i tanıdığını ilan etti.¹⁵⁵ Kurulduktan dakikalar sonra Amerika Birleşik Devletleri tarafından resmen tanınan İsrail, aynı yıl içerisinde Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edildi.¹⁵⁶

Hareket dergisi Ercümen Konukman imzalı “Arap-İsrail Harbi Acı Gerçekler” başlıklı yazıda İsrail'in kurulma sürecini kapitalist ekonomik düzenin Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak olduğu ifade edilmektedir. Yazara göre Arap ülkelerinin bu bölgede bir birlik oluşturması Anglo-Amerikan kapitalistleri açısından bölgedeki sömürü düzenini sarsacağından ötürü, bu durum İngilizleri Siyonizm'i desteklemeye zorlamış ve bu şartlarda Yahudi Devlet'inin kurulduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁵⁷

1948 yılı Mayıs ayında daha önce bölgedeki Filistin Arap güçleri ile savaşan Haganah, bu tarih itibariyle düzenli Arap orduları ile karşı karşıya kalarak savaşı sürdürdü. İsrail'in kurulmasından birkaç saat sonra Ürdün, Mısır, Lübnan, Suriye, Irak askerleri Filistin'e girmeye başladı. Böylece İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki ilk savaş başladı. Mısır, Suriye, Irak ve Lübnan'ın Filistin'e giren toplam kuvvetleri 50.000 civarında idi. Diğer yandan İsrail için asıl güçlü ordu Ürdün'ün eğitimli ve düzenli olan 75.000 kişiden oluşan Arap lejyonu idi. İsrail'in ise 75.000 kişiden oluşan Haganah Kuvvetleri ve buna ek olarak II. Dünya savaşında İngiliz saflarında savaşmış olan 32.000 civarında Yahudi kuvveti vardı.¹⁵⁸ D Planı olarak isimlendirdikleri savaşla ilgili stratejilerinin ilk hedefi İngilizlerin terk etmiş olduğu askeri ve sivil tesisleri ele geçirmek ve ikinci hedefi ise Yahudi Devleti'ni kurmayı hedeflediği Filistin topraklarındaki Filistinlileri bölgeden çıkarmak idi.¹⁵⁹ Nitekim bu plan çerçevesinde bölgedeki 58 köy tamamen yok edilerek, yüzbinlerce insan bu alandan sürülerek mülteci konumuna düşürüldü.

¹⁵⁴ Karaman, *Uluslararası Yaşayan Filistin Sempozyumu*, s. 196.

¹⁵⁵ Pappé, s. 180.

¹⁵⁶ Karaman, *Uluslararası Yaşayan Filistin Sempozyumu*, s. 196.

¹⁵⁷ Ercümen Konukman, “Arap-İsrail Harbi Acı Gerçekler”, *Hareket*, Sayı: 5/19, Temmuz 1967, s. 6.

¹⁵⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*, İstanbul: Kronik Kitap, 2017, s. 94.

¹⁵⁹ Pappé, s. 177.

İsrail'in kendisi için kurtuluş ve kuruluş savaşı olarak nitelendirdiği bu olay Filistinliler tarafından Nakba, yani kıyım olarak hafızalara kazınmıştır.¹⁶⁰

Manda yönetiminin bölgeden tamamen çekildiği 14 Mayıs 1948 tarihinden bu aşamaya kadar bir iç savaş manzarası ile devam eden çatışmalar kısmen siperlere çekilerek düzenli Arap ordularının da sürece dâhil olması ile birlikte başka bir veçhe kazandı. Ancak Arap ordularının Filistin'in kurtarılmasına yönelik bir iradesi bulunmakla beraber, politikacıların buna yönelik ortak bir hareket planı ancak 1948 Nisan ayının sonlarında oluştu ki, bu planın içeriğinde Filistin'in önemli bir bölümünün savaşa katılan Arap devletleri arasında ilhak edilmesi bulunuyordu.¹⁶¹

3.2.1 Ortadoğu'da Gayrı Meşru Bir Devlet: İsrail

1948 yılı savaşı İsrail'in hem topraklar üzerinde hâkimiyet kurması hem de etnik kıyım yapması sonucunu doğurmuştur. Nitekim savaş, İsrail'in mevcut Filistin topraklarının çok önemli bir kısmını ele geçirmesi ile yaklaşık 1,4 milyon olan Filistin nüfusunun ise 750.000'nin sürgünü ile sonuçlanmıştır. Filistin nüfusu hem azınlık konumuna girmiş hem de bu tarih itibariyle mülteci olarak yaşamak Filistinli kimliğinin bir parçası haline gelmiştir. Bir halkı tamamen yok etme, köylerini ve şehirlerini yakma ve onları mülteci konumuna düşürme pahasına bu fiili gerçekleştiren İsrail kendisi açısından Siyonizm'in ideal olarak belirlediği hedefi gerçekleştirirken bu vaka Filistinliler açısından bir felaketi (Nakba) ve kopuşu ifade etmektedir.¹⁶² Dolayısıyla bu temeller üzerine kurulan İsrail; Filistinliler ve diğer Müslümanlar açısından meşruluğu sorgulanan bir yapı olarak görülmüş ve nitekim sorgulanmıştır. Bu sorgulamaya hem ilgili tarihlerde çıkan başta *Sebilürreşad* olmak üzere *Selamet* gibi dergilerde hem de sonraki dönemde çıkan *Hilâl*, *Tevhid* dergisinde sıkça rastlamak mümkündür.

İsrail'in kurulması sürecini ve bu süreç içerisinde İngiltere'nin destek ve yardımlarını anlattığı *Sebilürreşad* 1857 yılındaki yazısına Cevat Rifat Atilhan "Orta Şarkta Kangren" başlığını atmış ve İsrail'in var olduğu sürece bu bölgeyi tehdit edeceğini, bölgede barışın ve

¹⁶⁰ Age, s. 186.

¹⁶¹ Age, s. 179.

¹⁶² Hamit Bozarslan, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi: Osmanlı İmparatorluğunun Sonundan El-Kaide'ye*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 81.

huzurun önünde hep bir engel olarak kalacağına işaret etmiştir. Kuruluş sürecini Atilhan şöyle ifade etmektedir:

“İki Teşrin 1917 tarihinde İngiliz hariciye nazırı Müsyö Balfour bir beyanname neşr etmiş ve tekmil Filistin’i bol keseden İsrail oğullarına bağışlamıştı. Bu gün yalnız Ortadoğu'nun değil bütün dünyanın huzurunu kaçıran İsrail devleti o beyanname ve cömert İhsanın mahsulüdür. Bu lütuf ve kereme mukabil Müsyö Roçild'de beyaz bir çeki İngiliz kuvvetine takdim etmiş, facia ve felaketlerin tohumu Mukaddes Filistin topraklarında böylece atılmıştır.”¹⁶³

Yazıda İsrail için “tehlikeli bir çıban” ifadesini de kullanan yazar bu tehlikenin bertaraf edilmesinin zaruri olduğu, aksi halde İslam dünyası içinde, tüm cihan içinde herhangi bir huzur ve sükûnetin imkânsız olacağını belirtmektedir. Çözüme yönelik İslam dünyasına öneride bulunarak dört büyük millet olan Türk, Arap, Fars ve Hint milletlerinin el ele vererek bu kangreni yok edebileceğini böylece hem bizlerin hem de tüm dünyanın bu “fitne ocağından” kurtulmuş olacağını belirtmektedir.¹⁶⁴ Cevat Rifat Atilhan “Filistin İçin Cihadı Mukaddes” başlıklı bir başka yazısında ise Yahudi devleti için 1896 tarihinden beri Theodor Herzl tarafından uydurulmuş hayali bir devlet tanımlamasını yapmaktadır.¹⁶⁵

M. Raif Ogan *Sebilürreşad* dergisinde Suriye ile alakalı yazmış olduğu “İsrail Saltanatı Mı? Yahudi Mezalimi Mi? -Suriyede Gördüklerim” başlıklı bir gezi yazısında İsrail ile ilgili olarak:

“İki umumi harbin sonunda yine Yahudilere müsait bir rüzgâr esti. Bu kere mandasız ve kontrolsüz bir Yahudi saltanatının İslam Araplarının halen zararlarına bütün Ortadoğu İslam devletlerinin istikbalde maruz kalacakları tehlikelere rağmen kurulması kabil olabildi. İsrail devleti hukuk anda hükümrânlık hakkını haiz müstakil bir şahsiyeti maneviye oluverdi. Eğer bir şahsiyeti maneviyyenin arazisi olmak başka devletler tarafından istiklali tasdik edilmek, bu arazide sakin bir halka dayanmakla “devlet” olduğu kabul olunursa “İsrail devleti” basitçe bir varlık adıdır. Fakat hudutları gayrimuayyen, tanzimatı dâhiliyesi yok, toprakları üzerinde sakin halklar arasında boğuşma mevcut, asırlardan beri o topraklara sahip halklardan bir kısmını cebri şiddet bir kısmını terhip ve tedhiş ile kaçmağa mecbur eden hudutları içine resmi pasaportla bile girilemeyen karmakarışık bir teşekküle “devlet” denilmezse İsrail adı altında bir şahsiyeti siyasiyenin varlığını farz etmek vehim ve hayale kapılmak olur.” ifadelerini kullanmakta ve açıkça bir devlet olarak görülemeyeceğine işaret etmektedir.¹⁶⁶

¹⁶³ Cevat Rifat Atilhan, “Orta Şarkta Kangren” *Sebilürreşad*, Sayı: 10\236, Ocak 1957, s. 169

¹⁶⁴ Agm, s. 169

¹⁶⁵ Cevat Refik Atilhan, “Filistin İçin Cihad-ı Mukaddes:2”, *Sebilürreşad*, sayı:1/2, Mayıs 1948, s. 20.

¹⁶⁶ M Raif Ogan, “ İsrail Saltanatı Mı? Yahudi Mezalimi Mi? -Suriyede Gördüklerim”, *Sebilürreşad*, Sayı:3/52, Temmuz 1949, s. 22.

Yazının devamında Yahudilerin İsrail'i kurarken yapmış oldukları hak ve hukuk ihlallerini öne sürerek işgali meşrulaştırmaya ve temellendirmeye çalışmaları, daima kendilerini mazlum göstererek Nazi zulmünü öne sürmelerinden ötürü onlara “zulüm gördükleri doğrudur ancak, ustaları Nazilerin kendilerine tatbik ettiklerinden aldıkları dersleri çok daha mütakâmil ve pek daha insafsız şekillerle zavallı İslam Araplara şiddet ve dehşet ile tatbik eylemek de gerçekten üstün başarı göstermektedirler” diyerek Batılı devletlerin Siyonizm'e destek verirken çoğunlukla gerekçe gösterdikleri Nazi politikasının kullanışlı bir politik gerekçe olduğunu ve bugün Nazi politikasına benzer bir tavır sergileyen İsrail'in bulunduğu uluslararası desteğin anlaşılmağına dikkat çekilmektedir.¹⁶⁷

1979 yılında *Tevhid* dergisinde İsrail'in bir devlet olarak meşruluğunu kurulma biçimi üzerinden eleştiri konusu edinen Ali Bulaç "İsrail gasp yoluyla ve zorbalıkla kurulmuş bir devlettir" diyerek bu yapının kabul edilemeyeceğini vurgularken burada yaşayan Yahudilerin sosyal konumlarına da değinmekte ve onların büyük İslam ülkesi içerisinde zımniler olarak, İslam ülkesinin topraklarında yaşamlarını sürdürebileceklerini ifade etmektedir. Bulaç, İsrail'in devlet olarak kabulü ve muhatap alınması şeklindeki uzlaşmacı tavrı paylaşmadıklarını ve bu tavırları İslam'a aykırı gördüklerini ifade etmektedir.¹⁶⁸

Hilâl dergisi 1956 yılında Salih Mehmedoğlu imzasıyla okurla paylaşılan ve “Müslüman Afrika'yı Saran Tehlike” başlığı ile yayımlanan yazıda İsrail'in “Müslüman Arapların gözünde bir rahne” açarak kurulduğunu ve bugün de hala “suni devlet” olma vasfını sürdürdüğü belirtilmektedir. Mehmedoğlu, Suni olarak nitelediği bu devleti devlet yapan üç temel faktörün bulunduğunu ifade etmektedir. İsrail'i bugün somut olarak önümüze bir devlet olarak çıkaran temel şeylerden birisi bu yapıyı meydana getiren ırkın asırlar boyunca hahamların nesilden nesile aktardıkları devşire geldikleri dinleri, İkincisi ırk birliği, üçüncüsü ise dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen Yahudi sermayesi. Yazar özellikle Yahudi sermayesinin bu suni devleti yaşatma ve sürdürme hususunda çok önemli bir faktör olarak ortaya çıktığına işaret etmektedir. Suni bir devlet olan İsrail'in elinde bulunan sermayeyi ülkesi dışında Ortadoğu ve Afrika bölgelerinde de yatırım aracı halinde kullanmaya çalıştığını ve maalesef Afrika bölgelerinde

¹⁶⁷ Agm, s. 22.

¹⁶⁸ *Tevhid*, “Carter'in Dolarlarına Topraklarımızı Satmayacağız”, *Tevhid*, Sayı: 15, 2 Nisan 1979, s. 10.

birçok yatırım yapma imkânı bulduğunu bunu yaparken de beyaz adamdan usanan Afrika'ya karşı kendini şarklı olarak tanıttığını belirtmektedir.¹⁶⁹

Ortadoğu'da Müslümanların yaşadığı coğrafyanın merkezinde ikame edilmiş yabancı bir unsur olarak İsrail'in bu coğrafya için bir güvensizlik ve tehdit aracı olarak görülmesi de son yarım asırdan daha fazla bir süredir tecrübe edilen bir husus olarak görülmektedir. İsrail ile alakalı bu endişenin devletin kuruluş aşamasında öngörülmüş ve ifade edilmiş olması önemli bir tespit olarak karşımıza çıkmaktadır. *Sebilürreşad* dergisi "İslam Dünyasına Büyük Suikast" başlığı ile paylaştığı bir yazıda haftalık yayımlanan millet sesi gazetesinden bir bölümü okuyucuları ile paylaşmaktadır. Yazıda İsrail'in bütün Akdeniz ve Ortadoğu'da bir istikrarsızlık kaynağı olacağını, ayrıca bu bölgede kurulacak ve Yahudi göçleri ile durmadan güçlenecek bir yapının sadece bölgenin kendisi ile yetinmeyeceği, çevresindeki diğer zayıf komşularının kaynaklarına da göz dikeceği belirtilmektedir. "İsrail Devleti" için yazıda İslam dünyasının ortasına konulmuş bir kundak benzetmesi yapılmış bu yapının teşekkülünde İngiltere'nin geniş desteğinin olduğu kadar Müslümanların cansız ve plansız siyasetinin de hissesinin bulunduğunu ve gelecekte bölgede barışın bir hayal olarak kalacağı ifade edilmektedir.¹⁷⁰

Cevat Rifat Atilhan ise *Sebilürreşad* dergisi 1957 yılında "Ortadoğu Davası" başlığıyla yayımladığı yazıda Ortadoğu'nun kaynayan bir kazan olduğunu ve buradaki vaziyetin bütün dünyayı üçüncü bir dünya savaşına götürebileceğini ifade ediyor. Atilhan'a göre bu meseleyi anlamak ve karmaşık görünen bu durumu izah etmek o kadar da zor değil; çünkü bunun kökenleri tarihi bir takım hedeflere dayanıyor ve bugün biz o hedeflerin günbegün gerçekleştirilme durumunu seyrediyoruz. 1897 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde yapılan Siyonist kongre de temel hedeflerden birisi şu şekilde belirlenmişti. "Türk İmparatorluğunu parçalamak ve ondan sonra Nil Nehrinden Fırat nehrine kadar uzanacak ve boğazları içine alacak geniş arazi üzerinde siyon devletini kurmak." Yazının devamında İsrail'in Ortadoğu'da kurduğu yapı ile alakalı olarak Atilhan, "Arapları silahsız bırakmak ve aralarında türlü tefrikalar meydana getirmek ve Yahudileri teşci ve teslim etmek suretiyle meydana gelen İsrail devleti huzursuzluk ve İstikbal için daimi bir endişenin kaynağı olmuştur." demektedir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Salih Mehmetoğlu, "Müslüman Afrika'yı Saran Tehlike", *Hilâl*, sayı:1\10, Ekim 1959, s. 8.

¹⁷⁰ *Sebilürreşad*, "İslam Dünyasına Büyük Suikast", Sayı:2\26, Ocak 1949, s:10.

¹⁷¹ Cevat Rifat Atilhan, "Ortadoğu Davası" *Sebilürreşad*, Sayı: 11\252, Eylül 1957, s:28-29

3.2.2 Türkiye’de İsrail’e Destek Veren Kişi ve Kurumlara Yönelik Tepkiler

İsrail’in bir devlet yapılanması şeklinde ortaya çıktığı 1948 yılı öncesindeki tartışmalarda olduğu gibi, 1948 sonrası devlet olarak; siyasi, iktisadi, ticari yollarla devletler, kurumlar ve kişilerle kurduğu ilişkilerle de Türkiye kamuoyunda ve medyasında olumlu ve olumsuz tepkilere neden olmuştur. Dergilerde zaman zaman medyada çıkan haberler ile ilgili eleştirilerin yer aldığı görülmektedir. Mayıs 1948 yılının Selâmet dergisinde *Filistin Harbi Henüz Başlamamıştır* başlıklı yazı ile Ömer Rıza Doğrul, Filistin İsrail Savaşı’nda gelinen noktada bazı gazetelerin savaşın İsrail lehine sonuçlandığına dair haberler yaydığını ve bunun Müslüman Türk halkını üzdüğünü ifade etmekte ve bu yayınların kötü niyetli olduğu ve infial yarattığını belirtmektedir. Şu ana kadar savaşta yaşanan manzaranın Filistin’deki yerli bazı silahlı gruplarla Siyonistler arasında yaşandığını ancak henüz asıl savaşın başlamadığının ifade edildiği yazıda, Arap ülkelerinin İngiltere ile çatışmamak için şu ana kadar harekete geçmediğini ancak 15 Mayıs’tan sonra Arap ülkelerinin düzenli ordularıyla bu savaşa dâhil olacağını ve umut edilenin büyük ve şerefli bir zaferle bu savaştan çıkılacağı yönündedir denilmekte ve dualarla yazı bitirilmektedir.¹⁷²

Sebilürreşad’da 242. sayıda “İslam Dünyasındaki Kalkınma Ve Uyanış” başlıklı yazısı ile Cevat Rifat Atilhan, İsrail devleti ile alakalı “İsrail devletinin kuruluşu bir faciadır ve daha tesis olunurken havsala-i beşerin kabul etmediği hıyanetler, casusluklar ve nankörlüklerle temelleri atılan uydurma, minyatür bir hükümet bütün beşeriyetin huzur ve sükûnunu ihlal ediyor ve uykusunu kaçırıyor” demekte ve aynı yazının devamında Türkiye’de bazı çevreler -ki Atilhan bunları “bazı kırılmalı kalemler” olarak nitelendirmektedir- Filistin’in elimizden çıkması ve ordumuzun yaşadığı mağlubiyetlerden rahatsızlık duymadıkları gibi bu konuda rol oynayan İsrail Oğullarını da methedip din kardeşlerimizi yerin dibine batırmaktadırlar.¹⁷³

“Hakikatler Konuşuyor” başlıklı Sebilürreşad 1949 yılındaki bir başka yazıda ise Atilhan, İsrail için henüz hudutları taayyün edilmemiş bir devlet tanımlaması yaparak, ABD’nin İsrail’in varlığını kabul etmesi ile birlikte Türkiye’deki mason teşkilatların toplantısı arasında bir bağlantı kurmak suretiyle bunun Türkiye ve Türk insanı için bir tehlike yarattığı vurgusunu yapmaktadır.

¹⁷² Ömer Rıza Doğrul, “ Filistin Harbi Henüz Başlamamıştır” *Selâmet*, Sayı:2\52, 14 Mayıs 1948, s. 2.

¹⁷³ Cevat Rifat Atilhan, “İslam Dünyasında Kalkınma ve Uyanış” *Sebilürreşad*, Sayı: 10/242, Nisan 1957, s:266.

Masonlarla ilgili tehlikenin gözden kaçırılmaması gerektiğini nitekim bu teşkilatın Atatürk inkılaplarına da karşı çıktığını ve Atatürk'ün mason teşkilatını dağıttığını ve bugün bunlar karşısında alınacak tedbirlerin Atatürk'ün ruhunu da şâdedeğini belirtmektedir.¹⁷⁴ Atilhan'ın masonlarla mücadeleyi Atatürk ilkelerinin hedefleri ile paralel bir biçimde anlatarak fikrini temellendirmesi dönemin İslamcılık fikriyatını anlamak için önemli bir ipucu sunmaktadır.

1961 yılında *Sebilürreşad* dergisinde Cevat Rifat Atilhan Türkiye'de yayımlanan Dünya Gazetesinde Ali İhsan Barlas imzalı ve “Bir Yıl Dönümü” başlıklı İsrail'in teşekkül eden 13 yılını tebrik eden, bu hususta İsrail'in yanında olduğunu belirten, Yahudi halkına övgüleri sıralayan ve bir medeniyet yaratıcısı olarak İsrail'in o topraklar üzerinde saadet ve refah içinde yaşamasını temenni ederek nihayetlendirilen yazıyı köşesinde sert bir biçimde eleştirmektedir. 44 yıl öncesinde Gazze Cephesi'nde savaşmış biri olarak o döneme dair yaşananları, ordunun göstermiş olduğu mukavemeti uzun uzun anlattıktan sonra bahsi geçen yazının bazı bölümlerini alıntılama suretiyle, bu tarz yazıların o toprakları kaniyla sulanmış olan Türklerin asabını bozduğunu ve bu yazının da bardağı taşıran son damla olduğunu belirtmekte ve böyle bir yazının Türk birisinin kaleminden çıktığına inanmanın ise oldukça güç olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁵

Türkiye'de İsrail'e destek veren bir takım medya organlarına, yazarlara ve kurumlara karşı dergilerde sert eleştirilerin yapıldığını ve bu yapılırken yer yer İsrail'e desteğin devlet, millet ve tarih düşmanlığı olarak kodlandığı görülmektedir.

3.2.3 Türkiye'nin İsrail'i Tanınmasına Yönelik Tavırlar: Tenkit, Stratejik Zorunluluk ve Savunmacı Söylem

Türkiye'nin Ortadoğu bölgesi ve Filistin'e olan ilgisi hem jeopolitik hem de jeokültürel parametreleri bulunan bir meseledir. 20. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olan bölge, imparatorluğun dağılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile beraber bölgeye karşı tam bir kayıtsızlığın yaşandığı bir sürece evrildi.¹⁷⁶ Türkiye 30 Ekim 1947 yılında Birleşmiş Milletlere getirilen Filistin Bölgesi'nin taksimi

¹⁷⁴ Cevat Rifat Atilhan, “Hakikatler Konuşuyor” *Sebilürreşad*, Sayı: 2/ 31, Şubat 1949, s:88

¹⁷⁵ Cevat Rifat Atilhan, “Çok Yanılıyorsunuz Efendiler!” *Sebilürreşad*, sayı: 13/323, Nisan 1961, s. 362.

¹⁷⁶ Mesut Özcan, “Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye”, M. İbrahim Turan (Hz.), *Filistin Çıkmazdan Çözümüne* içinde (s. 63-100), İstanbul: Küre Yayınları, 2003, s. 65.

ile ilgili oylamada bölge ile ilgili politik bir takım endişeler sebebiyle taksim projesinin aleyhinde oy kullandı. 1948 Savaşı sırasında tarafsız bir politika izleyen Türkiye daha sonra Birleşmiş Milletler tarafından kurulan Filistin uzlaşma komisyonunun kurulmasını onayladı ve bu komisyonda bulunan 3 ülkeden birisi oldu.¹⁷⁷ ABD, Fransa ve Türkiye'nin yer aldığı bu komisyon çeşitli görüşmeler yaptı. Bu görüşmeler arasında İsrail birliklerinin Birleşmiş Milletlerin belirlemiş olduğu sınırlara çekilmesi, Kudüs'ün statüsü ve Filistinli mültecilerin geri dönüşü gibi meseleler yer alıyordu. Bu esnada İsrail başkentini Tel Aviv'den Batı Kudüs'e taşıdı. Süreç içerisinde Filistin halkına uygulanan şiddet ve zaten var olan Filistinlileri yok sayma düşüncesini bir örgütsel organizasyondan devlet terörüne dönüştürdü.¹⁷⁸

Türkiye'nin genelde Arap ülkeleri ile özelde Filistin meselesi ile ilgili siyasetinin belirlenmesi Sovyet Rusya'ya karşı Batı ülkelerinin ve Amerika Birleşik Devletlerinin yanında yer alması ile ilintilidir. 1946 yılında Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak talebi sorununda İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'nin yanında yer alması bundan sonraki politikalarda İngiltere ve ABD etkisini arttırmıştır. Nitekim Türkiye'nin Ortadoğu bölge siyasetinde önemli ölçüde batıya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne verdiği taahhütler etkili olmuştur.¹⁷⁹ Uzlaştırma Komisyonu Türkiye temsilcisi olan Hüseyin Cahit Yalçın görevi sebebiyle İsrail'e bir ziyaret gerçekleştirerek, bu ziyaret sonrası hazırlanmış olduğu raporda Türkiye'nin endişe ettiği gibi İsrail'in komünizm ile yakın bir ilişkisinin bulunmadığını, bu nedenle Türkiye tarafından İsrail'in resmi olarak tanınması gerektiği noktasında beyanda bulundu. Nitekim 8 Mart 1949 yılında, yani İsrail'in kurulmasından yaklaşık 10 ay sonra Türkiye İsrail'i resmen tanıdı. Türkiye'nin İsrail'i tanımada II. Dünya Savaşı sonrası Batı bloku içerisinde yer almaya çalışması, NATO'ya girme çabaları, Ortadoğu ülkeleri içerisinde batının bir temsilcisi olarak liderlik vasfı yüklenme çalışması gibi reel politik bir anlayışın etkili olduğu söylenebilir.¹⁸⁰

Henüz İsrail'in Türkiye tarafından tanınmadığı Aralık 1948 yılında Eşref Edip imzasıyla *Sebilürreşad* dergisinde çıkan “Türklerin Kalplerine Sokulan Siyonist Hançeri: “İsrail Devletinden Haberler Bülteni” başlıklı yazıda İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın haftalık Türkçe bir

¹⁷⁷ Özcan, s. 67.

¹⁷⁸ Ali Öner, *Çatışmalar ve Görüşmeler Sarmalında Filistin İsrail*, İstanbul: Mana Yayınları, 2012, s. 92.

¹⁷⁹ Kemal H. Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 200.

¹⁸⁰ Özcan, s. 67.

bülten çıkarmaya başladığı ve bunun binlerce nüshasının Türkiye'deki bazı şahıslara ve gazete yönetimlerine gönderildiğini, bu bültenlerin ilkinde kendisini devlet olarak “Ortadoğu'nun siyasi, içtimai ve iktisadi bünyesinin yeni bir uzvu olarak” tanımladığını belirtmektedir. Eşref Edip yazı boyunca Siyonist teşkilatların ve casusların tarihte, devletimize, milletimize ve Arap haklarına verdiği zararları vurgulayarak, İsrail'in bir devlet olarak kabul edilmesinin gafillik olacağını belirtmektedir. Zamanında bu teşkilatlara karşı yeterince önlemlerin alınmamasının bugün bizi bu hale getirdiğini belirten Eşref Edip, Beyrut'ta yapılan bir toplantıda Türkiye'nin temsilcisi tarafından Yahudi delegelerinin toplantıya katılmasının desteklendiği hakkındaki haber ve aynı zamanda İstanbul, Ankara, İzmir gibi şehirlerde Siyonist bir teşkilat olan farmason teşkilatlarının şubelerinin açılması ile alakalı kararın da bu zamana denk geldiği ve bir an önce bu gaflet ve dalalet uykusundan uyanmak gerektiğini belirtmektedir.¹⁸¹

Hareket dergisinde Ahmet Debbağoğlu, *Hareket* dergisindeki “Nato ve Türkiye Açısından Ortadoğu Dengesi”, Türkiye'nin İsrail'i tanınmasını o tarihte dış politikada yaşanan bir takım problemlerden kaynaklı stratejik bir zorunluluk olarak yorumlamaktadır. Debbağoğlu'na göre 2. Dünya savaşı öncesi denge politikası izleyen Türkiye'nin savaş sonrası Sovyetlerin Kars ve Ardahan'ı istemesi nedeniyle dış politikasında değişikliğe giderek kendisi için tehdit haline gelen toprak bütünlüğü meselesi nedeniyle Amerika'ya yakınlaştığını ifade etmektedir. Amerika'da çeşitli platformlarda Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile alakalı çağrılarda bulunması ve bu bütünlüğün Ortadoğu'daki barış için de gerekli olduğunu vurgulaması ve politikalarını bu yönde geliştirmesi Türkiye'yi Sovyet tehdidine karşı Amerika'ya yakınlaştırmıştır. Bu durum Türkiye'nin Filistin meselesinde de tavrı değişikliğine neden olmuştur. Böylece, 1947 yılında Birleşmiş Milletler' de Filistin taksim projesine Araplarla birlikte karşı çıkan Türkiye 1949 yılında İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olmuştur.¹⁸² Aynı sürecin öncesi ve sonrasına dair tablonun Türkiye'nin ve Türk aydınlarının bölgeyle yaşadığı kültürel kopuşla ilişkili olduğuna işaret edilmektedir. Yazara göre II. Dünya Savaşı'ndan güçlü çıkan İngiltere'nin bölgeyi Amerika'ya bıraktığı, bunun hemen ardından İsrail'in kendisini devlet olarak ilan ettiği ve Amerika'nın ise onu tanıyan ilk devlet olduğu ifade edilmektedir. İsrail'i tanımlarken “Ortadoğu'da Konumlanan Batı” ifadelerini kullanan yazar, bölgede bulunan Arap hükümetlerinin ise batının çıkarlarını güttüğünü ve aslında İsrail'in kurulmasını hazırlayan sürece

¹⁸¹ Eşref Edip, “Türklerin Kalplerine Sokulan Siyonist Hançeri: ‘İsrail Devletinden Haberler’ Bülteni”, *Sebilürreşad*, sayı:25, Aralık 1948, s. 390-391.

¹⁸² Ahmet Debbağoğlu, “Nato ve Türkiye Açısından Ortadoğu Dengesi”, *Hareket*, Sayı: 5/109-110, Şubat 1975, s. 14.

de bu haliyle dolaylı destek olduklarını vurgulamaktadır. Yeni oluşan dünya düzeninde Osmanlı'nın bakiyesi olan Türkiye Devlet'inin batılı bir kültür ile yetişen Türk ve Arap aydınları nedeniyle etkileşimin sürdürülemediği, çünkü Arap aydınlarının Osmanlı'yı ve dolayısı ile Türkiye'yi sömürgeci olarak tanımladığı, diğer yandan Türk aydınının ise Arap halkları ile herhangi bir dini ya da kültürel yakınlık hissetmediği bütün bu durumların halklar arasındaki ilişkileri zayıflattığı ifade edilmektedir. Bu aşamada yazar Türkiye'nin dış politikasına da bir eleştiri yöneltmektedir. NATO'ya dâhil olmadan önceki süreçte Ortadoğu bölgesinde Filistin'deki olaylara kayıtsız bir politika göttüğünü, NATO'ya üye olması ile beraber ise artık büyük güçlerin çıkarlarına göre hareket edeceğine dikkat çekilmektedir.¹⁸³

Türkiye'nin İsrail'i resmen tanımasından kısa bir süre sonra Nisan 1949 tarihinde *Sebilürreşad* dergisinden "Siyonist Tehlikesine Karşı" başlığıyla çıkan ve yazarının açıkça belirtilmediği ve "E.E" şeklinde ifade edildiği yazı Türkiye Müslümanlarının oluşan siyasi tablo içerisindeki ruh halini ve yaşadığı şoku, çelişkileri ve kaygıları çok net ifadelerle ortaya koymaktadır. Daha önceki Yahudiler ve Siyonizm ile alakalı yazılarda veya Arap devletlerine yapılan eleştirilerde Türkiye halkının ve Devleti'nin tarihine yapılan göndermelerle beraber daima bu halklara liderlik ettiği, mazlum Yahudilere ev sahipliği yaptığı, tarihini ve şerefini zedeleyecek herhangi bir vakaya karışmadığı şeklinde yapılan vurgulardan sonra Türkiye hükümetinin İsrail'i resmi olarak tanıması ile ilgili yaşanan hayal kırıklığı satırlara yansımaktadır. Yahudilerin yüz binlerce Müslümanı yerinden ve yurdundan çıkardığı, Müslümanlarca mukaddes kabul edilen, yüzyıllardır Müslümanların egemenliği altında olan mekânları gasp etmesinin ve buradaki halkı muhacir duruma düşürmesinin bu emellerini gerçekleştirirken Amerika, Rusya, İngilizlerin yardımını alması gibi olumsuzluklar ifade edilmektedir. Daha sonra ise bütün bunları yapan kişiler tarafından kurulan İsrail'in Müslüman olmayan devletlerce tanınmasının normal karşılanabileceği ancak "Müslüman Türkiye'nin" işgalci bir grubun kurmuş olduğu hükümeti meşru olarak tanımasının hikmetinin acaba ne olabileceği sorulmaktadır. Yazar ayrıca İsrail'i resmi olarak tanıma hususunda neden acele edildiğini sorarak bunun üzüntü ile karşılandığını ifade etmektedir. Yazının devamında Arapların İsrail ile anlaşma sağlamak üzere masaya oturmalarının aslında bir tür karşı tarafı resmi

¹⁸³ Agm, s. 14.

olarak tanıma manasına gelebileceğini ancak bu durumun onlar açısından mecburiyet kesb ettiği belirtilmektedir. Devletin tanınması ile alakalı:

“Siyasi hükümet mahsullerinde ileri sürülen sebep Araplarla Yahudiler arasında yapılan ve yapılmakta olan mütarekelerle Araplar Yahudilerin varlığını kabul etmiş oldukları halde Türkiye'nin bu emrii vâki tanımamakda devamına bir mâna kalmamıştır. Fakat mütareke iki taraf arasında harbi muvakkaten durmaktan ibaret olduğuna göre Yahudi hükümetini tanıma manasını tazammun etmez. Diğer garp devletlerinin tanınmaları da Türkiye için bir memsek olamaz diyorlar. Herhalde hükümet birtakım siyasi sebeplere binaen böyle bir karar iddiasına mecbur kalmıştır.”¹⁸⁴

denilerek siyasi bir takım nedenlerle mecbur kalınmış olabileceği ifade edilmektedir. Yazının devamında yazar iktisadi ve ticari birtakım sebeplerin Yahudi hükümetini tanımak için gerekçe olamayacağını, nitekim yüzyıllar boyunca mert ve kahraman bir tavır göstermiş olan Türk devletinin devlet geleneği açısından böyle bir şey yapmasının mümkün olamayacağını ifade etmekte ve böyle bir kararın alınmasında daha büyük siyasi nedenlerin olabileceği üzerinde tahmin yürütmektedir. Bu noktada Türk Hükümetinin bu kararı alırken Atlantik Paktı'nın dışarısında bırakılma kaygısıyla hareket etmiş olabileceğini ve Amerika'ya hoş görünmek ve onları ziyaret esnasında Beyaz Saray'da sempati ile karşılanabilmek üzere böyle bir karar almış olmak zorunda kaldığı tahmin ile ifade edilmektedir. İşte bu nedenlerden ötürü esasen Türkiye hükümetinin bu tavrının kesinlikle Araplar karşısında Türk-Yahudi işbirliğini tesis etmek şeklinde anlaşılmasında gerektiğini bunun akıllara dahi gelmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir.¹⁸⁵

Yazar tüm bu endişe ve kaygıları ve Türk hükümetine yönelik hüsnü zanları sıralamış olduğu yazının son kısmında ise bu yaşananlardan esasen Türkiye'yi bu duruma getiren noktadan Arapların sorumlu olduğunu, kendi aralarındaki kavgaların ve ayrılıkların neticesinde bugün Türk hükümetinin de müşkül durumda kaldığını ve bu nedenle Arapların gelinen noktada hem kendi şereflerini hem de İslam'ın izzet ve şerefini sarsarak suçlu olduklarını iddia etmektedir. Yazı son olarak artık bu meselenin Arapların davası olmaktan çıktığını ve İslam davasına döndüğünü gerekli tedbirler alınmazsa bunun tüm İslam dünyası için felakete neden olacağını belirtmekte ve İslam dünyasının tamamının bir İslam kongresi düzenleyerek Siyonizm tehlikesi karşısında

¹⁸⁴ **Sebilürreşad**, “Siyonist Tehlikesine Karşı”, Sayı:2/38, Nisan 1949, s. 200.

¹⁸⁵ Agm, s. 200.

ortak tedbirleri alması ve uygulamasının bir zaruret haline geldiğini bu hususta kaybedilecek bir vaktin bulunmadığını ve kongrenin bir an önce tertip edilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁸⁶

İsrail'in resmi olarak tanınması ile ilgili *Selâmet* dergisinin tavrı oldukça ilginçtir. Dergide bir çok sayısının Filistin hakkındaki yazılarında Filistin mücadelesinin yakından takip edildiği özellikle Ömer Rıza Doğrul'un süreç ile ilgili sürekli ümit var konuştuğu, gelişmeleri her dergide aktardığı, Arap devletlerinin konuya yaklaşımlarını sürekli olumlu bir takım gerekçelerle aktardığı görülmektedir. Ancak bütün bu tablonun arkasından Selâmet dergisi 1949 yılı 6 Nisan tarihli sayıda çıkan ve "İsrail Devleti'ni Tanımak" adını taşıyan yazı derginin önceki süreçte Filistin meselesi ile alakalı göstermiş olduğu tavrın tamamen dışına çıkan, bu aşamaya kadar mücadeleye Arap ülkelerinin katkısını sürekli olumlu yönleri ile anlatan tavrın tersine son derece suçlayıcı ibareler kullanan ve Türk Hükümetin İsrail'i tanınmasını savunmacı bir dille gerekçelendiren bir üsluba evrildiği görülmektedir. Yazıda İsrail'in devlet olarak tanınması ile alakalı şu açıklamalar bulunuyor:

"Nihayet bizde İsrail devletini tanımaya karar verdik. Çünkü başka türlü hareketimize imkân kalmamıştı. Arap kardeşlerimiz büyük bir muvaffakiyet kazanmış ve Filistin'i kurtarmış olsaydılar muhakkak ki onların muvaffakiyetlerini tanıyacak ve bu tanıma bize sevinç ve iftihar verecekti. Fakat Arap kardeşlerimizin uğradıkları acı yenilgi dolayısıyla İsrail Oğulları Filistin topraklarında yerleşmiş oldukları ve Arap kardeşlerimiz de kendileriyle mütareke yapmak zorunda kaldıkları için biz de onların mevcudiyetini tanıma lüzumuna hissediyoruz. Hükümetin bu hareketine hiçbir diyecek yok. Bize hükümetin bu hareketini takdir ve takip etmek icap eder...."¹⁸⁷

Aslında Türkiye hükümetinin 10 ay gibi kısa bir süre sonra İsrail Devleti'ni tanınması ve halkı Müslüman olup resmi olarak tanıyan ilk ülke olması gibi önemli bir detay ortadayken yazar bu yazıda Türk hükümetinin elinden geleni yaptığını, süreç boyunca Türk kamuoyuna gereken saygıyı gösterdiğini, Türkiye halkının Araplarla olan kardeşlik hislerine anlayışlı davrandığını, Birleşmiş Milletler toplantılarında Filistin halkından yana tavır sergilediğini kısaca elinden gelen her şeyi yaptığını ve dünyadaki diğer ülkeler İsrail'i tanıma hususunda birbirleriyle yarışırken Türkiye'nin son ana kadar beklediğini ve ancak Arapların anlaşma için masaya oturmasından sonra İsrail Devleti'ni resmi olarak tanıdığını ifade eden savunmacı bir dil kullanmıştır. Bu konuda Türkiye'ye gelebilecek bir eleştiri karşısında tarihten de örnekler verilerek savunmacı dilin sürdürüldüğü görülmektedir.

¹⁸⁶ Agm, s. 200.

¹⁸⁷ *Selâmet* "İsrail Devletini Tanımak", Sayı: 4\81, 6 Nisan 1949, s. 12.

“...Biz Türkler asırlarca Filistin’i her istilaya karşı müdafaa etmiş bir milletiz, Filistin ve Filistin’deki mukaddes mekanlar Biz Türklerce daima hürmet ve takdirle karşılanmıştır. Biz Türkler Filistin’i olduğu gibi Arap kardeşlerimize devrettik. Araya İngilizler girdiyse onları bir sokmadık. Çünkü İngilizler Mısır’dan ve Hicaz’dan geldiler de Filistin’e girdiler sonra İngilizler Siyonistlere bir milli yurt vadettilerse ona da biz amel olmadık I. Dünya harbi sırasında İngilizlerle beraber hareket eden fakat onlardan sıkı teminat almayan Araplara amel oldular. Hülasa biz vakti ile gayet dürüst hareket ettiğimiz gibi sonra da çok şükür son derece dürüst hareket ettik. Gerçi Araplar içinde bize karşı - Siz bizim din kardeşlerimiz değil misiniz? Niçin yardımımıza koşmadınız ve niçin bizi yalnız bıraktınız? diyenler vardır, fakat sözleri saçmadır. Çünkü Araplara düşen şey evvela kendi aralarında birleşmek kendi davalarını benimsemek kendi davaları uğruna canla başla dövüşmek ondan sonra aciz kaldıkları takdirde başka din kardeşlerinden yardım istemektir.”¹⁸⁸

Yazıda bu durumun sebebinin Araplar arasındaki ayrılıklar olduğu çokça vurgulanmış ve bu neticenin onların uyanışına vesile olması temenni edilmiştir. Ayrıca yazar, kendi üzerlerine düşenin yapacaklarını ve Arapların uyanması için güçlü bir birliğe davet etmeye devam edeceklerini ifade etmektedir.¹⁸⁹

Bu konudaki tepkiselliğin başka bir biçimini ise Türkiye siyasetine karşı tavrını açık bir biçimde ortaya koyamayan *Sebilürreşad* dergisinin Filistin meselesine yaklaşımını Pakistan hükümetinin icraatları üzerinden yansıtmıştır. 1955 ve 1956 yıllarındaki sayılarında birçok yazıda Pakistan’ın Filistin hususunda yapmış olduğu konferanslar, ilmi toplantılar, yardımlar, örgütlenme girişimleri, Pakistanlı siyasetçilerinin konu ile ilgili yapmış olduğu açıklamalar, mülteciler hususunda atılan adımlar gibi meseleleri istikrarlı bir biçimde dergiye taşımıştır. Örneğin; 1956 yılında derginin 250. sayısında “*Pakistan ve Araplar*” başlığıyla çıkan bir yazıdan Pakistan başbakanı Suhrawardi’nin Arap İsrail ihtilafında kendi ülkelerinin arabulucu olarak araya girmesi hususunda başbakanın öyle bir durumun söz konusu dahi olamayacağını; çünkü Pakistan’ın İsrail’i ne bir devlet olarak ne de bir yapı olarak tanımadığını ve ülkesinin bu konudaki siyasetinin de hiçbir zaman değişmeyeceğini ifade ettiği haberi paylaşmıştır.¹⁹⁰ *Sebilürreşad*’ın bu konuları gündeme taşımasının aslında Türkiye’nin İsrail’i erken tanıyan ülkelerden birisi olması hususundaki üzüntüsünün ve eleştirisinin bir neticesi olarak anlaşılması mümkündür.

İsrail’in bir devlet olarak meşru olmadığı vurgusu neredeyse bu konudaki tüm yazılardan açık bir biçimde ifade edilirken, Türkiye’nin İsrail’i tanınması süreci ile ilgili kısmen eleştirilerin

¹⁸⁸ Agm, s. 12.

¹⁸⁹ Agm, s. 12.

¹⁹⁰ *Sebilürreşad*, “Pakistan ve Araplar”, sayı: 10\250, Ağustos 1957, s. 397.

ancak çoğunlukla meşrulaştırıcı gerekçelerin öne sürülmesi bu konuda bir kısmı Osmanlı son dönemini de tecrübe etmiş olan yazarların devlet karşısındaki muhafazakâr tutumlarını göstermesi bakımından ilginç bir tablo ortaya koymaktadır. Diğer yandan İsrail'in meşru bir yapı olmadığı konusunda bu kadar net tavır ortaya koyulmasına karşın, Türkiye'nin İsrail'i tanınması hususunda ortaya konulan tutumların dönemin İslamcılık fikriyatının baskı döneminden sonra devletin kararlarına karşı temkinli duruşunun da bir sonucu olarak okunabilir.

3.3 MÜSLÜMANLAR NEDEN YENİLDİ? 1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE BİR YENİLGİNİN ANALİZİ

1948-49 Arap İsrail savaşı İsrail'in kuruluş savaşı iken, Süveyş Savaşı olarak da bilinen 1956 yıllı savaşı büyük oranda Mısır'la Batı dünyasını karşı karşıya getiren ve İsrail'in de savaşa yan kuvvet olarak dâhil olduğu bir savaş olmuştur. Ancak 1967 Arap İsrail Savaşı, tüm Arap ülkeleri ile İsrail'i karşı karşıya getiren ve sonuçları itibariyle Ortadoğu'da siyasetin şekillenmesinde etkisini günümüze kadar sürdürmüş olan yeni bir dönemin de açılmasına neden olmuştur.¹⁹¹

1955 yılından başlamak sureti ile 1956 yılı olayları ve onu takip eden dönemde bölgenin en önemli aktörü olan Mısır Devlet başkanı Cemal Abdülnasır Arap ulusçuluğunun temsilcisi ve lideri konumuna yükseldi. Araplar için 1900'lerin ilk yarısının sonlarından başlamak üzere merkezi sorun olarak belirleyici olan mesele İsrail ile olan ilişkiler olduğundan onları bir lider etrafında toplayan ideoloji bununla ilintili idi. Elbette Abdülnasır'ın bu yükselişinin arkasında Mısır Arap ülkelerinin lideri olarak konumlanma siyaseti de yer buluyordu.¹⁹² 1956 yılında Cemal Abdülnasır'ın Süveyş kanalını millileştirme hamlesi ile birlikte nihayetinde İsrail başbakanı Ben Gurion ve Genelkurmay Başkanı Moshe Dayan savaş için aradıkları gerekçeyi bulmuş olarak, Gazze şeridinde bulunan Filistinlilere operasyon yapmak üzere İsrail ordusunu bu bölgeye yönlendirdi. Bu durum İsrail ile Nasır'ın ordusunu karşı karşıya gelmeye zorladı. İsrail bu savaşta İngiliz ve Fransız Hava kuvvetlerinin de desteğini alarak önemli bir askeri zafer kazanmış olsa da siyasi açıdan ortaya çıkan kazanımlar pek fazla olmadı. ABD ve Sovyetler'in de yoğun siyasi

¹⁹¹ Armaoğlu, s. 199.

¹⁹² Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, Yavuz Alagon (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları: 2001, s. 474.

girişimleri neticesinde İsrail işgal etmiş olduğu Sina Yarımadası'ndan askerlerini geri çekti.¹⁹³ Savaşta askeri bir yenilgiye uğrasa da, masada SSCB'nin de desteği ile siyasi bir zaferle ayrılmış olan Mısır ve lideri Nasır yükselen Arap milliyetçiliğinin lideri olmuştu.

Arap milliyetçiliği ve sosyalizminin lideri olması hasebiyle Nasır, bu siyasetinin önemli bir aracı olan Filistin meselesinde 1967 yılına kadar gelinen sürede İsrail ile tekrar kaybedeceği bir savaşa girmeyi tercih etmemekteydi. Nitekim İsrail'in 1967 yılında Suriye toprakları üzerinde gerçekleştirdiği askeri saldırılarda Mısır, tavrını konuya sessiz kalmakla sürdürmeye çalışsa da yaşanan askeri ve politik süreçler neticesinde Mısır, Suriye ve Ürdün aralarında askeri bir ittifak oluşturdu. Bu ittifak hareketi neticesinde Levi Eskhol yönetimindeki İsrail hükümeti İsrail ve Mısır arasında bulunan İsrail birliklerine askeri takviyede bulunarak yanıt verdi. Mısır lideri Cemal Abdülnasır ise buna karşılık Tiran boğazını kapattı ve İsrail'in mallarının taşındığı bölgedeki deniz trafiğini bloke etti.¹⁹⁴ Kendisine karşı önemli gerilla faaliyetlerinde bulunan Filistin El-Fetih hareketinin faaliyetlerine son vermek, Siyonizm'in Arz-ı Mevud olarak ifade ettiği ülke idealine ulaşmak gibi nedenlerle de, Haziran 1967 tarihinde İsrail Arap ülkelerine karşı saldırıya geçti. Altı gün sürdüğü için tarihe Altı Gün Savaşı olarak da geçen bu karşılaşmada İsrail Mısır bölgesinden Sina Yarımadasını, Suriye bölgesinden Golan tepelerini ve Ürdün'ün hâkimiyeti altında bulunan Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü ve Filistin toprağı olan Gazze şeridini işgal etti. Araplar için maddi kayıpları kadar psikolojik sonuçları da çok ağır olan 1967 Savaşı, Arap Devletlerinin Filistin politikalarında da bir takım değişikliklere gitme sonucunu doğurdu. İsrail'in gayrimeşru olduğu ve ortadan kaldırılması gerektiği şeklindeki politikalar çoğunlukla kaybedilen toprakların geri alınması şeklindeki bir mücadeleye evrildi.¹⁹⁵

İsrail 1967 Arap İsrail Savaşı neticesinde mevcut topraklarının üç katı kadar daha toprak elde etti.¹⁹⁶ Bu durum Ortadoğu'daki güç dengesinin değişmesi ve İsrail'in bölgede oluşabilecek herhangi bir Arap ittifakı karşısında daha güçlü olduğu sonucunu ortaya çıkardı. Bu savaş aynı zamanda Arap ülkelerindeki siyasi ve askeri kapasite sorununun da belirgin bir biçimde ön plana çıkmasına zemin hazırladı.¹⁹⁷ Savaştan sonra Mısır ciddi anlamda itibar kaybı yaşadı. Bununla

¹⁹³ Pappé, s. 226.

¹⁹⁴ Pappé, s. 261.

¹⁹⁵ M. Lutfullah Karaman, "Filistin", **DİA**, c. 13, s. 97.

¹⁹⁶ Armaoğlu, s. 257.

¹⁹⁷ Hourani, s. 477.

birlikte diğer Arap yönetimlerine de olan güvenin zayıflaması Filistin Ulusal Hareketinin de nüfuzunu artırmasıyla sonuçlandı. Savaşın olumsuz sonuçlarından birisi de Filistin Kurtuluş Örgütü ve diğer Arap ülkelerinin bundan sonraki süreçte 1967 Savaşı'nda kaybettikleri toprakları tekrar kazanmak için 1948 tarihinde işgal edilen bölgelerden taviz vermesi oldu.¹⁹⁸

1967 savaşı sonuçları itibariyle ağır bir yenilgi olması, neden olduğu maddi kayıplar ve yarattığı olumsuz psikolojik etki ile Müslümanlar arasında ciddi yankılar uyandırmıştır. Nitekim Türkiye'deki tartışmalara da bu açık bir biçimde yansımıştır. 1956 ve sonra yaşanacak olan 1973 Yom Kipur savaşına kıyasla 1967 savaşı Türkiye'deki dergilere damgasını vurmuştur. 1967 ile ilgili dergilerde en fazla yer bulan tartışma yenilginin sebepleri üzerine olmuştur. *Hareket* dergisinde 1967 yılında "Arap-İsrail Harbi Acı Gerçekler" başlığıyla çıkan yazıda Ercüment Konukman, savaşta Birleşmiş Milletlerin ilkesiz bir tavır ortaya koyduğu ve savaş öncesi beyan etmiş olduğu sözlerin arkasında durmadığını ifade etmekte ve 1967 Savaşı'nı kapitalist dünyanın açık bir desteği ve yardımı nedeniyle İsrail'in galip tamamladığını belirtmektedir. Bu yenilgi de emperyalizmin desteği ile beraber Arap milletlerinin genel olarak milli bir şuurdan yoksun olmalarının da önemli bir etken olduğunu ancak mağlubiyetin sonrasında birtakım olumlu gelişmelere yol açarak şuurlu bir Arap milliyetçiliğinin uyanışına da vesile olduğunu belirtmektedir. Yazar, savaş sonrasındaki Arap milliyetçiliğinin oluşumundan Nasır'ın çok önemli bir etken olduğu onun milliyetçi ve dindar bir sosyalizm etrafında Arap halklarını toplayarak daha sonrasında zaferler elde edeceğini de ümit ettiklerini belirtmektedir.¹⁹⁹

Kendisini Anadolu Sosyalizminin bir temsilcisi ve savunucusu olarak niteleyen *Hareket* dergisinin 1967 savaşının Arap sosyalizminin bir kaybı olarak okunmaması şeklindeki çabası da dikkat çekicidir. Osman Selim Kocahanoğlu imzasıyla çıkan yazıda 1967 Savaşı'nın yenilgisi üzerine bir takım analizler yapılmakta, yazıda yenilgi de birtakım çevrelerin ifade ettiği gibi yenilenin Arap sosyalizmi ya da milliyetçiliği olmadığı aksine burada Müslüman ülkelerin yöneticilerinin yapmış olduğu ihmalkârlıklar ve beceriksiz yönetici tavırlarının olduğu vurgulanmakta ve buradaki yöneticilerin emperyalist devletler elinde kukla olmaya devam ettiği sürece de benzer durumun devam edeceği ifade edilmektedir. Diğer yandan galibiyette tek aktörün İsrail olmadığı, meselenin kökenlerine gidilerek gerek 1948 gerek 1956 savaşlarında

¹⁹⁸ Saleh, s. 88.

¹⁹⁹ Ercüment Konukman, "Arap-İsrail Harbi Acı Gerçekler", *Hareket*, Sayı: 5/19, Temmuz 1967, s. 6.

olduğu gibi yine İngiliz ve Fransız emperyalist ordu güçlerinin desteği ile İsrail'in böyle bir zafer kazandığına dikkat çekilmektedir.²⁰⁰

Arap yönetimlerinin eleştirildiği bir diğer yazı *Hilâl* dergisi 1967 yılında “Arap-İsrail Çatışması” başlığıyla yayımlanmıştır. Yazıda İsrail'in varlığı Batının 1948'den bu yana bütün Müslümanların başına bela ettiği bir mesele olarak tanımlanmaktadır. 1967 yılında yaşanan çatışmalar ile alakalı Golan tepeleri meselesi vurgulanarak İsrail'in bu tarihten beri daima insanlığa ve İslam'a zarar verdiğini sürekli çeşitli hilelerle hareket ettiğini ifade etmektedir. Yakın tarihte bu yapının Mısır'la, bugün de Suriye ile çok ciddi sıkıntılar yaşadığını zaten Batının İsrail'i bu coğrafyaya koyarken ki maksadının da sürekli Müslüman ülkeleri huzursuz ederek onları kendine mahkûm etmek olduğundan bahsedilmektedir. Yazı Ortadoğu'da vuku bulan tüm olayların mutlaka İsrail ile alakalı olduğunu ifade etmekte, ancak bu vaziyet karşısında bizlerin aldığı tavrın ise çözümü yine Batıdan bekleyerek sadece protesto etmek olduğunu söylemektedir. Bu meselelerde Batının etkisi kadar Müslüman ülkelerin başında lider olarak bulunan devlet adamlarının da ciddi bir sorun teşkil ettiğini bunun da sorunu çözümsüz hale soktuğunu ifade eden yazar yazının sonunda garp yani Batı kelimesinden kastettiği şeyin sadece coğrafi olarak batı olmadığını bir zihniyeti ve anlayışı temsil ettiğini vurgulamaktadır.²⁰¹

Savaşta yenilginin Batılı destekler ve Arap yönetimleri kadar Müslümanların karakterleri ve aralarındaki ihtilaflar nedeniyle olduğuna dikkat çekilen 1967 yılı “Ortaşarkta Büyük Facia” başlığıyla *Hilâl* dergisinde Ebul Ala El-Mevdudi imzalı bir yazının tercümesi okuyucusuyla paylaşılmıştır. Yazı 1967 Arap-İsrail Savaşının ortaya korkunç bir tablo çıkardığını ve bu tablo üzerine Müslümanların ve Arap ülkelerinin muhasebe yapması gerektiğini belirterek başlamaktadır. 1948'den bu yana 19 sene geçmiş ve bu süre zarfında savaş sonucunda ki tabloya bakıldığında İsrail'in gücünü son derece arttırdığı, nitekim altı Arap Devleti'nin İsrail'in bu kuvveti karşısında sadece dört gün direnebildiği ifade edilmektedir. Yazara göre savaşta bu yenilginin üç temel sebebi bulunmaktadır. Bunların ikisi dış kaynaklı birisi ise İsrail'in kendi iç dinamikleri ile ilgilidir. Birinci sebep Yahudi hareketi bir Haçlı hareketi gibi, yine bu ruh ve heyecanla hareket ettiğinden birçok ülkeden maddi ve manevi destek almaktadır. İkinci sebep Batılı bazı devletlerin aleni bir şekilde İsrail'e silah ve maddi yardımlarda bulunduğu ve bu

²⁰⁰ Osman Selim Kocahanoğlu, “Arap-İsrail Savaşı”, **Hareket**, Sayı: 5/19, Temmuz 1967, s. 12.

²⁰¹ Hilâl, “Arap-İsrail Çatışması”, *Hilâl*, sayı:6\70, **Mayıs** 1967, s. 16.

ülkelerin bunu yaparken Ortadoğu coğrafyasındaki kendi menfaatlerini de korumaya dönük hareket etmeleridir. Ancak netice itibariyle sayıca Arap coğrafyasında çok az olan bu yapının dışarıdan aldığı desteklerle gücünü ve işgal ettiği toprakları arttırdığı görülmektedir. Ayrıca batılı devletler savaşta da fiili olarak bazı destekler sağlamışlardır. Yazıda dikkat çekici husus İsrail'in başarısının önemli sebebinin aslında iç dinamikleri ile alakalı olduğu kısımdır ki bu şöyle ifade edilmektedir:

“İsrail 19 seneden beri hiç bir ihtilafa düşmeden bütün gücünü kendini kuvvetlendirecek işlere hasretmesidir. Herkesin bildiği bir hakikattir ki bu uzun zaman içinde İsrail'de hiçbir darbeyi hükümet olmamıştır, Orada hiçbir siyasi fırka, diğer fırkaları yok etmeğe çalışmamıştır. Yine bu zaman içinde kendini milletin yegâne kurtarıcısı ilan ederek milletin kendine tapmasını isteyen bir diktatör de çıkmamıştır. İsrail'de hiç kimseye bir diğer kimseyi ihaneti vataniye ve garp uşaklığı ile itham etmemiştir. Yahudi devletini teşkil eden insanlar dünyanın dört bir bucağından gelen; yüz dile sahip ve sayısız örf ve adetlerin hamili idiler ve bu sebeple ihtilafa düşmeleri normal sayılırdı. Yahudi dininden başka onları birbirine bağlayacak hiçbir unsur da yok idi. Dini bakımdan bile çeşitli mezheplere ayrılıyorlardı. Siyasi cepheden ise İsrail de muhtelif partiler vardı, her parti insanları ayrı ayrı fikirlere davet ediyor ve ayrı bir yolda yürümesini istiyordu. İktisadi meselelerde de aralarında çatışmalar vardı bütün bu farklılıklara rağmen memleket içinde demokrasi tatbik etmekte tam bir ittifak halindeydiler, genel seçimleri tam bir dürüstlikle yapmaktaydılar.”²⁰²

Yenilgide Arap devletleri ve Müslümanların hatalarının analiz edildiği yazının devamında *Hilâl* dergisi başta okuyucusuna ve onların nezdinde tüm Müslümanlara çözümün yolunu da işaret etmektedir. Sadrettin Yüksel tercümesiyle yayımlanan Mevdudi'nin ikinci yazısında 1967 yenilgisi ile alakalı olarak Arap devletleri arasında çekişmelerin bulunduğu, ihtilallerin vuku bulduğu, devletlerin kendi içlerinde ayrışmaların, komploların ve zararlı propagandaların bulunduğunu ve bütün dünyanın ise bu durumu istihza ile seyrettiği ifade edilmektedir. Savaşın çok kısa bir süre, sadece beş saat önce yapılan Arap Zirvesi Toplantısında bile İslam dünyası arasında ittifak kurma meselesinde ciddi tartışmaların yaşandığı düşünüldüğünde hezimetin sebeplerinin daha net anlaşıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca Arap devletlerinin genel olarak bir savaş durumunda Rusya'dan yardım geleceği şeklinde bir düşünceye kapılması ve Amerika ve Rusya arasındaki tablonun doğru okunmamış olmasının da yenilgide etkileri olduğunu söylemek

²⁰²Ebu'l A'lâ el-Mevdûdi , “Orta Şarktaki Büyük Facia-1-”, *Hilâl*, sayı:6\72, Temmuz 1967, s. 25.

mümkün. Arap devletlerinin kendi içlerinde çözüm olarak Arap milliyetçiliği ile hareket etmeleri ancak kendi iç ihtilafları sebebiyle bunu da başaramıyor olmaları bir diğer sorundur. Yazar öteden beri İslam çatısı altında tüm Müslümanların birleşmesine dönük bir fikri dile getirdiklerini, ancak bunun maalesef karşılık bulmadığını ifade etmektedir ve şöyle devam etmektedir: “Arap liderleri intibaha gelip büyük bir hakikati idrak edebilseler. O büyük hakikat de şudur, kendilerinin içinde buldukları durumdan kurtulmaları için yegâne çare İslamiyet’tir. Dünyada Müslümanlardan başka samimi yardımcıları yoktur, bütün Müslümanların yalnız Allah'a güvenen bir İslam birliğini meydana getirmeleri zaruridir. Bu da ancak İslam'a sarılmakla, İslami teşekkülleri teşvik etmekle, İslami şuuru yaymakla, İslam yolunda savaşmaya teşvik etmekle, İslam uğrunda mal ve canını feda etmek fikrini yaymakla tahakkuk eder.”²⁰³

1967 savaşının Müslümanlar üzerinde yarattığı ağır psikolojik yıkım Türkiye'nin kendi iç kamuoyunda da bir takım grupların ülkedeki Müslümanlara yönelik İslam aleyhinde yazılar yazmasına neden olmuştur. Gerek basında çıkan haberler, gerekse hükümetin bu olaylar karşısında aldığı tavır dergilerde eleştiri konusu olmuştur. Örneğin; Ercüment Konukman 1967 Savaşı ile alakalı Türkiye'nin tavrına da vurgu yaptığı *Hareket* dergisi 1967 yılındaki yazısında Türkiye'de Yahudi sermayesini elde etmek maksatlı, menfaati için Müslüman ve Arapları aşağılayan, işgalci İsrail'i öven açıklama ve bildirimlerin yer aldığı Türk basınının tavrının utanç verici olduğunu ifade etmektedir. Konukman; aynı meselede Türkiye'nin bir takım politik mülahazalarla İsrail'e karşı görünmekle beraber, ülkenin dış politikada daha şahsiyetli bir tavır geliştirmesinin vaktinin geldiğini vurgulamaktadır. İslam dünyası ile ilgili böyle meselelerde dışarıya bağımlı bir tavrıdan kurtularak emperyalizmin ve Amerika'nın menfaatlerine hizmet eden anlayıştan sıyrılarak ilkeli bir tavır alınması gerektiğini ve ülkemiz için kaçınılmaz ve gerekli olan bir adım atılarak İslam birliği içerisinde de yer almasının elzem olduğuna dikkat çekilmektedir.²⁰⁴

Nurettin Topçu, 1967 Savaşı münasebetiyle medyaya yansıyan haberlerdeki Siyonist etkisine dikkat çekerek, savaşın kaybedilme nedeni olarak İslam dinini gösterenleri eleştirmektedir. 1967 Temmuz ayı *Hareket* dergisinde “*İslam Davası*” başlığı ile yayımlanan yazıda Nurettin Topçu Arap-İsrail savaşı ile ilgili İslam ülkelerinde Yahudiler hakkında bilinçli

²⁰³ Agm, s. 6.

²⁰⁴ Ercüment Konukman, “Arap-İsrail Harbi Acı Gerçekler”, **Hareket**, Sayı: 5/19, Temmuz 1967, s. 6.

bir tepkinin oluştuğunu ancak diğer yandan Türkiye'de Siyonizm fikrinin ciddi manada güç kazandığını, bu anlayışın gerek medyada gerek ekonomik sahada İsrail'in sözcülüğünü yaptığını belirtmektedir. 1967 savaşını değerlendirirken Arapların savaşı kaybetme sebeplerinin tabii oldukları din sebebiyle olduğunu, Yahudilerin teknik siyasi ve askeri gücünü ise alkışlayan yayınların medya aracılığıyla Siyonizm taraftarlarını sevindirdiği belirtilmektedir.²⁰⁵

1967 Savaşının Filistin bölgesindeki reel sonuçlarından daha fazla İslam dünyasında yenilginin teknik ve siyasi nedenlerinden çok dini olana yönelik tartışmalara neden olduğu ve bu tartışmaların Türkiye'de etkili bir biçimde gerçekleştiği dergilere yansımaktadır. Başta Arap ülkeleri olmak üzere İslam dünyası karşısında İsrail gibi farklı etnik gruplardan oluşan küçük ve yeni sayılabilecek bir devletin nasıl olup da Müslümanları bu kadar ağır hezimetlere uğrattığı, bunu hangi iç ve dış motivasyonlarla yaptığı sorgulanmaktadır. Diğer özelde Türkiye genelde İslam dünyasının Siyonizm ve İsrail'e karşı ortak ve etkili bir tavır geliştirememesi bu vesile ile sorgulanmış ve eleştirilmiştir.

3.4. DAVANIN FİLİSTİNLİLEŞTİRİLMESİ: FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ VE YASER ARAFAT

1967 ve 1987 tarihleri arasında Filistin mücadelesinin Araplık boyutu gittikçe zayıflarken Filistin ulusal fikri güçlendi ve yaygınlık kazandı.²⁰⁶ Filistin halkı ve önderlerinin yapılan savaşlar ve politika mücadeleleri sonucu Filistin sorununun İsrail ve Arap devletlerinin çatışma veya anlaşmalarıyla çözülebileceğine dair olan inancını yitirmesi ve Arap ülkelerinin Filistin meselesini çoğunlukla kendi politik menfaatleri için bir araç olarak kullandığını fark etmesi ile birlikte ulusal bir Filistin kimliği gelişmeye başladı.²⁰⁷

Filistin halkının Siyonist Yahudilere karşı olan mücadelesi çok eskiye dayanmakla beraber bu mücadelenin örgütlü bir biçimde ortaya çıkışına ancak 1950'lerin ortalarına rastlanmaktadır. Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın Gazze'de mücadele eden birlikleri bir araya getirip, belli eğitimlere tabi tutarak "Fedayin" adı verilen birlikleri kurması, aslında bu örgütlü

²⁰⁵ Nurettin Topçu, "İslam Davası", *Hareket*, Sayı: 5/19, Temmuz 1967, s. 3-5.

²⁰⁶ Saleh, s. 90.

²⁰⁷ Zafer Balpınar, *İsrail: Güvenlik Politikasında Süreklilik ve Değişim (1948-2008)*, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, s. 81.

mücadelenin de ortaya çıkışı olarak kabul edilebilir. Bu örgütlenme 1956 Süveyş Savaşı'ndan sonra İsraililerin kontrolüne geçmiş ve etkisiz hale getirilmiştir. Ortaya çıkış tarihi ile ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte Hüseyinî ailesinden olan Yaser Arafat liderliğinde kurulan El-Fetih Hareketi, bu örgütlü mücadelenin ikinci safhasını oluşturmaktaydı. Örgüt lideri Yaser Arafat aslen Gazzeli olup, Filistin mücadelesinin önemli ailelerinden olan Hüseyinî ailesinden gelmektedir. Ancak Arafat mücadeleyi daha etkili bir biçimde sürdürebilmek için Araplar arasında itibar kaybına uğrayan Hüseyinî ailesi ile olan ailevi bağlarını açıklama hususunda ketum davranmıştır. Bu haliyle örgüt içindeki konumunu daha etkili bir biçimde sürdürmüştür. İsrail'e karşı silahlı mücadelede bulunmuş olan Yaser Arafat Filistin kurtuluş fikrini önceleyerek, İntikam kuşağı olarak isimlendirdiği mücadele arkadaşlarıyla beraber Filistin davasını hezimet kuşağı olarak nitelendirdiği kişilerin elinden aldığı ifade etmekteydi. Arafat'a göre Arap devletleri Filistin meselesini kendi iç ve dış siyasetlerinde bir araç olarak kullanmaktaydı. Bu nedenle El-Fetih'in ortaya çıkışında bağımsız bir Filistin'in varlığı fikri temel bir argüman olmuştur.²⁰⁸

Asıl adı Filistin Milli Kurtuluş Hareketi olan ve ismini Arapça adının baş harflerinin alınarak oluşturulan ve El-Fetih olarak isimlendirilen örgüt 1956 yılında ortaya çıkmıştır. Bu örgüt dünyanın birçok bölgesinde Filistin mücadelesi ile ilgili oluşturulmuş grupların çıkarmış olduğu *Filistinuna* (Filistinimiz) adlı dergi vasıtasıyla diğer direniş gruplarıyla daha fazla iletişim kurmuş ve nihayet 1962 yılında Kuveyt'te yapılan bir toplantıda bütün bu gruplar El-Fetih adı altında birleştirilmiştir. Netice olarak denilebilir ki El-Fetih dünyanın çeşitli yerlerinde mülteci olarak ya da sürgün halde bulunan Filistinlilerin oluşturmuş olduğu, birtakım gerilla hareketleri ile silahlı mücadele yürüten, Filistin meselesini Filistinlileştirmek isteyen ve Filistin mücadelesini Arap devletlerinden bağımsızlaştıracak bir biçimde yürütmeyi hedefleyen bir örgüt olarak öne çıkmaktadır.²⁰⁹

El-Fetih hareketi bir taraftan Filistin hususunda siyasi bir takım girişimlerde bulunurken, bir taraftan da Cezayir bölgesinde birliklerini eğitmeye başladı. Filistin sorununun ancak Filistinliler tarafından çözülebileceği fikrinden hareketle ortaya çıkan bu girişim kendi iç ve dış siyasetinde önemli ve kullanışlı bir araç olarak Filistin meselesini kullanan Arap ülkelerini

²⁰⁸ Armaoğlu, s. 220-222.

²⁰⁹ Karaman, *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1991, s. 86-87.

rahatsız etti. Özellikle Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır bu hareketi bölgedeki otoritesine karşı bir başkaldırı olarak gördü.²¹⁰ El-Fetih hareketinden duyulan genel rahatsızlık konunun görüşülmesi için Kahire’de bir toplantı yapılması kararını doğurdu. Bu toplantıda Filistin sınırları dışında bir Filistin hükümeti kurulması, bir ordu oluşturulması ve bir meclis çalışması yapılması kararları alınsa da başta Ürdün olmak üzere bu yapılanmaya karşı çıkan ülkeler oldu. Bununla birlikte Kudüs’ün Arap bölgesinde 1964 Mayıs ayında Filistinlilerin ilk meclis çalışması olarak da kabul edilen bir kongre organize edildi. Bu kongrede 29 maddelik Filistin Milli Misakı kabul edilerek Filistin Kurtuluş Örgütü’nün de kuruluşu resmen yapılmış oldu. Bu misakın temel maddelerinden bir tanesi 1917 Balfour Bildirisi ve 1947’de yapılan taksim planını reddederek Filistin’i Filistinlilerin ana vatanı kabul ediyor ve bu hususta yapılacak mücadelenin meşru olduğunu ifade ediyordu. Başkanlığına Ahmet Şükayri’nin getirildiği Filistin Kurtuluş Örgütü merkezinin de Kahire’de olması nedeniyle Arap devletlerinin hâkimiyeti altında faaliyetlerini sürdürdü. Filistin meselesine olan yaklaşımları nedeniyle Filistin Kurtuluş Örgütü ve El-Fetih hareketi arasında bir rekabet oluştu.²¹¹ El Fetih Hareketi ve Filistin Kurtuluş Örgütü arasındaki bu rekabet 1967 Arap-İsrail Savaşından sonra El-Fetih’in, Filistin Kurtuluş Örgütü’nün kontrolünü ele geçirmesi ile beraber farklı bir noktaya evrildi. Filistin Kurtuluş Örgütü’nün Anayasası olarak kabul edilen Filistin Milli Misakı 1. maddesi “Filistin, Filistin halkının vatanıdır” ve 2. maddesi “İngiliz mandası altındaki topraklar sınır kabul edilerek İsrail’in varlığı reddedilmektedir” şeklinde değiştirilerek süreç devam ettirildi.²¹² *Vesika* dergisi 1976 yılında “Lübnan Türkiye İçin “Dert Deposu” Filistin Kurtuluş Örgütü’nün içerisinde bütün dinler ve ırklardan vatandaşların teşekkül ettiği bir Filistin devleti kurmak hedefinde olduğunu ifade ettiği bir yazıda bu devletin yönetim şeklinin ise sosyalizm olacağı belirtilmektedir. Dergide devletin bu özelliğinden dolayı faşist ve solcu ırkçılar tarafından tasvip edilmeyeceği vurgulanmaktadır.²¹³

Filistin Kurtuluş Örgütü çatısı altında bir araya gelen Filistin direniş gruplarından en büyüğü olarak El-Fetih hareketinin örgüt hâkimiyetini ele geçirmesinden sonra örgütün mücadelesi; Filistin’i kurtarmak, bu hedef için silahlı mücadele vermek, Filistin’in öz teşkilatlanmasına dayanmak, dost Arap ve milletlerarası güçlerle ittifaklar kurmak temelleri

²¹⁰ Karaman, *DİA*, s. 96.

²¹¹ Age, s. 97.

²¹² Armaoğlu, s. 223-224.

²¹³ *Vesika*, “Lübnan Türkiye İçin “Dert” Deposu”, *Vesika*, Sayı: 19, 1 Eylül 1976, S. 8.

üzerine oturtuldu.²¹⁴ 1969 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün liderliğine Yaser Arafat getirildi. Bu tarihten itibaren ise Filistin direnişi belirgin bir biçimde büyüdü.²¹⁵ Nihayet Arap Zirvesi 11 Eylül 1974 yılında Rabat'ta yaptığı bir toplantı neticesinde yayımladığı bildiride Filistin Kurtuluş Örgütünü işgal altındaki Filistin topraklarında ve bu topraklar dışında mülteci olarak yaşamını sürdüren üç milyon Filistinlinin tek meşru temsilcisi olarak kabul ettiğini deklare etti.²¹⁶ Nitekim örgütün Filistin tek temsilcisi olması hususu dergilere zaman zaman konu olmuştur. *Hilâl* dergisi FKÖ'den bahsettiği Sezai Göner imzalı bir yazıda "1967 Savaşından sonraki dönem Filistin Kurtuluş Örgütü'nün siyasi başarılar kazandığı parlak bir dönem olarak yaşanmıştır. 1970'lerden sonra çeşitli batı ülkeleri Filistin Kurtuluş Örgütü'nü Filistin'in resmi yönetim olarak görmüş çeşitli ülkelerde temsilcilikleri açılmış Birleşmiş Milletlerin toplantılarına temsilci olarak katılmışlardır. Herhalde sorunu için yalnız başlarına yorulan bu örgüt bütün İsrail saldırılarında yine yalnız başlarına yiğitçe direnmiştir" denilerek onun Filistin davasında yalnız bırakıldığına da dikkat çekilmektedir.²¹⁷ Filistin Kurtuluş Örgütü'nün temel maddelerinden birinde "Silahlı mücadele esnasında Filistin halkı ile Arap halkı kaynaşmalıdır. Filistin ulusal devrimi öncesi Filistinlilerin özü ve desteği Araptır, Filistin devriminin amaçları ve sonuçları ulusaldır." denilmektedir. *İslami Hareket* dergisinde "Gündemdeki Filistin" başlığı ve Ömer Fatih imzasıyla 1979 yılında yayımlanan yazıda FKÖ'nün temel ilkelerinde her ne kadar Filistin meselesi temelde Arap sorunu ile beraber düşünülüyor ise de bunun sadece teoride böyle olduğu, ancak pratikte Arap ülkelerindeki yönetimlerin genel tavırlarının Filistin Kurtuluş Örgütü'nü maddi olarak desteklemek olsa bile, bu ülkelerin kendi çıkarları ve ulusal politikaları söz konusu olduğunda Filistin halkının ve davasının aleyhinde tavırlar ortaya koydukları belirtilmektedir. Yazıda şu ana kadar Arap ülkelerinin politik meseleler karşısındaki tavırlarının Filistin sorunu ile Arap sorununun özdeş olmadığını kanıtladığı ifade edilmektedir.²¹⁸

Filistin mücadelesinin en önemli temsilcisi olan Filistin Kurtuluş Örgütü mücadelesiyle, lideri Yaser Arafat'ın eylemleri ve söylemleriyle ve belki de en fazla ideolojisiyle Türkiye Müslümanlarının gündeminde yer bulmuştur. Dergilere yansıyan tabloda övgüden sert eleştirilere kadar geniş bir düzlemde FKÖ'nün gündeme gelmesi Türkiye'de Filistin mücadelesine

²¹⁴ Karaman, "Filistin Kurtuluş Örgütü", *DİA*, c. 13, s. 104.

²¹⁵ Saleh, s. 90.

²¹⁶ Karaman, *DİA*, s. 98.

²¹⁷ Sezai Güner, "Lübnan Savaşı Filistin Devleti İçin Bir Başlangıçtır", *Hilâl*, sayı:20\235, Ağustos 1982, s. 4.

²¹⁸ Ömer Fatih, "Gündemdeki Filistin" *İslami Hareket*, Sayı: 2/20, 1979, s. 8.

yaklaşımlardaki farklılığı da göz önüne sermektedir. Kimi dergilerde FKÖ'nün yapısı ve eylemleri desteklenirken kimi dergilerde ise FKÖ bir komünist proje olarak nitelendirilmiştir.

3.4.1 İdeolojik Karşıtlık : “FKÖ Kızıl Çin Uşağıdır”

Filistin Kurtuluş Teşkilatı ve bu teşkilatın yöneticileri hakkında dergilerde karşımıza çıkan yaklaşımlardan biri örgütün içindeki kişilerin fikirleri üzerinden yapılan ideolojik eleştirilerdir. Bu eleştirilerin en katı olanlarına ise Konya merkezli imam hatip okulları ve İslam Enstitüleri mensupları tarafından çıkarılan *İslamın İlk Emri Oku Dergisinde* rastlamaktayız. Örneğin “Haberler ve Kritiği” başlığıyla çıkan yazıda Filistin Kurtuluş Örgütü'ne dair haberlere yer verilmiş teşkilatın belki de bugün Filistin toprakları için Yahudilere karşı gerçekten mücadele eden tek örgütlü yapı olduğu takdir edici bir üslupla belirtilmiştir. Yazının devamında ise üzücü olan şeyin bu güçlü ve örgütlü yapının gayesinin hiçbir şekilde İslam olmadığı, ırkçı ve komünist bir fikirden beslendiği ve böyle bir amaç güttüğü ifade edilmektedir. Yazıda ayrıca Müslümanlara bir özeleştiriri yapılarak içinde bulunduğumuz bu durumun Müslümanların problemlerine duyarsız kalınması sebebiyle meydana geldiği belirtilmektedir.²¹⁹

Yine aynı derginin “*Ortadoğu Yanıyor Ürdün Faciası*” başlığıyla yayımlanan bir başka yazısında Filistin Kurtuluş Örgütüne Ürdün'de gösterdiği faaliyetler üzerinden ciddi eleştiriler yapılmaktadır. Bu örgütlenme Ürdün içerisinde devlet içinde devlet şeklinde çalışan bir yapı olarak tanımlanmakta ve bu yapıyı oluşturan El-Fetih ve lideri Yaser Arafat, yapının diğer ayağı olan Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve lideri George Habbaş hakkında sert eleştiriler yapılmaktadır. Yapının temel gayesinin Filistin devleti kurmak olduğu belirtilirken, örgütün İslam'la herhangi bir bağının olmadığı altı çizilmektedir. Her iki liderin komünist ideolojiyi benimsediği, Yaser Arafat'ın temeli Arap sosyalizmine dayanan ırkçı ve komünist bir Filistin devleti kurmayı hedeflediği ifade edilmektedir.²²⁰

1967 savaşı neticesinde Amerika ve Rusya'nın iş birliği yaparak bir barış planı ortaya koydular. Rogers Barış Planı olarak adlandırılan bu anlaşmaya göre İsrail 1967 savaşı sırasında işgal ettiği topraklardan çekilerek Savaş öncesi sınırlarına geri dönecekti. Ancak Filistin Kurtuluş

²¹⁹ *İslamın İlk Emri Oku*, “Haberler ve Kritiği”, Sayı: 10\104, Kasım 1970, s. 22.

²²⁰ *İslamın İlk Emri Oku*, “Hadiseler Düşünceler: Ortadoğu Yanıyor Ürdün Faciası”, , Sayı: 10\104, Kasım 1970, s.

Örgütü bu anlaşmayı mücadelelerine zarar vereceği gerekçesiyle Ürdün Devleti'ne karşı çıktılar. Bu durum bir iç savaşa neden oldu, *İslamın İlk Emri Oku* dergisi 104. sayısında paylaşılan yazıda Ürdün ve Filistin Kurtuluş Örgütü arasında yaşanan bu çatışmanın kazananı hangi taraf olursa olsun Müslümanların kaybedeceği ne dikkat çekilmektedir. Savaşın bir tarafı olan Ürdün'ün kazanması halinde Ürdün kapitalist Amerika ve İngiltere'nin kuklası olmaya devam edecek, mücadeleyi Filistin Kurtuluş Teşkilatı kazandığı takdirde ise komünizm dolayısıyla Rusya ve Çin hâkimiyeti bu bölgelerde hâkim olacaktı. Bu nedenle yazı, tarafları Müslüman olan bu iç savaşta bir tarafın kapitalizm diğer tarafın ise komünizm yararına ve hesabına çalıştığını ve Müslümanlar bir an önce uyanmadıkları takdirde her iki durumda da kaybeden taraf olacaklarını vurgulamaktadır.²²¹

Ürdün'de FKÖ ve Ürdün Hükümeti arasında yaşanan sıcak çatışmalar neticesinde suikastle öldürülen bir devlet adamının haberinin paylaşıldığı *İslamın İlk Emri Oku* dergisi 108. sayısında “Haberler ve Kritiği: Filistinli Komandolar ve Öldürülen Ürdün Başvekili” başlığıyla yayımlanan bir yazıda öldürülen kişinin komünizmle mücadele eden birisi olduğu ve suikastin Filistin komandoları tarafından gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Yazı bu gruplar ile alakalı "El-Fetih ve diğer çete grupları bugün iyice belli oldu ki Kızıl Çin hesabına can veren bir karargâh sakinleri halini aldılar" ifadesini kullanmaktadır. Bugün zapt edilemez oldukları ifade edilen bu gruplar karşısında güçlü bir şekilde duran yapının ise Ürdün Devleti olduğu ifade edilmektedir. Ve yazıya göre bu gruplar karşısında Ürdün'ün aldığı tavır gibi Mısır, Suriye ve diğer Arap ülkelerinin de aynı şekilde tavır almalarının yerinde olacağı belirtilmektedir. Yazıda Kızıl Çin'in bu ülkelerde gerçekleştirmek istediği faaliyetleri bu gruplar üzerinden yürüttüğü iddia edilmektedir. Dikkat çeken bir diğer husus ise Türkiye'de bir takım eylemler yapan komünist grupların El-Fetih kamplarında eğitim aldığına işaret edilmektedir.²²² *İslamın İlk Emri Oku* dergisinin dönemin Türkiye'sinde komünizm karşısında aldığı sert tavrın Filistin meselesindeki yaklaşımını da ciddi manada etkilediği görülmektedir.

İslamın İlk Emri Oku Dergisinin bu yaklaşımına karşılık radikal İslami yaklaşımıyla bilinen *Tevhid* dergisi ise El-Fetih'in İslami bir zemini bulunduğunu ve davasında başarılı olabilmesi için biraz daha İslamlaşmaya ihtiyacı olduğuna işaret etmektedir. *Tevhid* dergisi El-

²²¹ Agm, s. 2.

²²² **İslamın İlk Emri Oku**, “Haberler ve Kritiği: Filistinli Komandolar ve Öldürülen Ürdün Başvekili”, Sayı: 10\118, Ocak 1972, s. 20.

Fetih'in başında bulunan Yaser Arafat'ın özellikle İran İslam inkılabı sonrasında kendisine verilen destekten ötürü daha fazla ön plana çıktığı ve mücadelesinde İslami yönü ön plana çıkardığı yönünde analizler yaparak bu sebepten ötürü bazı diğer mücadele gruplarının kendisine tavır aldığını belirtmektedir. Selahattin Eş Çakırgil El-Fetih'in bu tavrının olumlu olduğunu belirterek sadece İslami mücadele yönünün ön plana çıkması değil topyekün İslami bir zemine oturtulması gerektiği konusunda örgütün daha fazla İslamlaşmasına ihtiyaç olduğunu belirterek, ancak bu zemin oluşturulduğunda Filistin mücadelesinin gerçek manada başarıya ulaşacağını ifade etmektedir.²²³

Sebil dergisinde Recep Aslan'ın 108. Sayıda çıkan yazısında FKÖ ile ilgili örgütün adam öldürme, uçak kaçırma gibi bir takım eylemler içerisinde olduğu ancak eylemlerinde başarısız olduğu gibi, eylemlerinin neticesinde İsrail'den çok daha ağır karşılıklar aldığı ifade edilerek, gerilla faaliyetleri eleştirilmiştir.²²⁴

İslamın İlk Emri Oku dergisi FKÖ için onun dış kaynaklı ve kötü niyetli bir proje olduğu şeklinde bir tavır sergilerken, *Tevhid* ve *Sebil* gibi dergilerde örgütün eylemleri bakımından başarısız olduğu ve ideolojik olarak ise İslamlaşmaya ihtiyacı bulunduğu şeklinde bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır.

3.4.2 Türkiye ve Filistin Kurtuluş Örgütü

Birleşmiş Milletlerde Filistin meselesi bağımsız bir biçimde gündeme gelerek Filistin Kurtuluş Örgütü'ne gözlemci statüsü verildi. 1975 yılında çıkarılan BM kararına göre Filistin halkının dış bir müdahale olmadan kendi kaderini tayin hakkı, ulusal bağımsızlık ve egemenlik hakkı, zorunlu göç nedeniyle terk edilen gayrimenkullere geri dönme hakkı gibi Filistinlilerin meşruiyetini destekleyen ve haklarını savunan bir takım kararlar çıkarıldı.²²⁵ Bu hususta *Hareket* dergisinde yer alan bir haber Türkiye'nin bu süreçte BM'de Filistin'den yana tavır koyduğuna dikkat çekerek süreci anlatmaktadır. 1973'te Ekim Savaşı'ndan sonra Ortadoğu bölgesini de aşacak şekilde Arap birliği sağlandığı, bu süreçte II. İslam Zirve Konferansı'nın toplandığı, konferansta 39 İslam ülkesi bulunduğu ve Türkiye'nin de bürokratik olarak alt seviyede bu konferansa dâhil olarak İslam Bankası'nın kurucu ülkeleri arasında yer aldığı ifade edilmiştir.

²²³ *Tevhid*, "El-Fetih İslam'a Daha Sıkı Sarılmalı", Sayı: 31, 23 Temmuz 1979, s. 31.

²²⁴ Recep Arslan, "Tehevür: Filistin Kurtuluş Teşkilatı", *Sebil*, Sayı: 4\186, 27.07.1979, s. 10.

²²⁵ Saleh, s. 90.

Aynı şekilde yazı Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Filistin halkının gerçek temsilcisi olarak kabul edildiğini ve bu kararın Türkiye tarafından da desteklendiğini ifade etmektedir.²²⁶

Filistin Kurtuluş Örgütü'nü Filistinlilerin meşru temsilcisi olarak onaylayan kararda imzası da bulunmakta olan Türkiye, bu tarihlerden itibaren Filistin'le olan ilişkisinde Filistin Kurtuluş Örgütü'nü kendisine muhatap olarak almaya başladı. 1975 yılında Türkiye Filistin Kurtuluş örgütü ile resmi irtibat kurdu ve Türkiye'nin Filistin politikası gündeme alındı. 1975 yılında İstanbul'da İslam Konferansı Örgütü bir toplantı tertip etti ve bu toplantıya Filistin'i temsilen Filistin Kurtuluş örgütü de katıldı. Yine FKÖ'den 1975 ve 1976 yıllarında önemli temsilciler Türkiye'ye ziyaret yaparak Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Türkiye'de temsilciliğinin açılması ile ilgili girişimlerde bulunmuşlardır. Temsilciliğinin açılması hususunda anlaşmaya varılmakla beraber 1979 yılına kadar bu süreç uzamıştır.²²⁷ Nitekim Dergilerde Türkiye'de Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bir büro açması hususu da sık sık dile getirilmiş ve konuda hükümet eleştirilmiştir. Örneğin 1976 yılında İstanbul'da yapılacak olan İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı ile ilgili *Vesika* dergisinde yapılan bir haberde Filistin'in İstanbul'da toplanacak bu konferansta devlet düzeyinde Filistin Kurtuluş Örgütü tarafından temsil edileceği takdir edilirken, Türkiye'de Filistin Kurtuluş Örgütüne bir büro açılmasına daha henüz izin verilmemesinin ülkemizin Filistin ile ilişkilerinde istenilen düzeyde olmadığını bir işareti olduğuna dikkat çekilmektedir.²²⁸

“Türkiye'de Temsilcilik Açması Yılan Hikâyesine Dönen Devlet Filistin” başlığıyla *Sebil* dergisinde yayımlanan yazıda yazar çok uzun bir süreden beri Türkiye'nin Filistin davasını sözlü olarak desteklediğini söylediğini ancak bununla alakalı herhangi bir fiili çabasının bulunmadığını ifade etmektedir. Örneğin; uzun bir süredir Ankara'da Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bir büro açmak istediği nihayetinde bununla alakalı izin çıktığı ancak büronun açılmasından dair sürekli gecikmelerin yaşandığının belirtildiği yazıda ayrıca Filistin Dışişleri Bakanı Faruk Kadduminin bu büro açılma meselesiyle alakalı olarak bir açıklama yaptığını ve bu açıklamada Türkiye'nin Filistin davasında Ortadoğu'daki olaylarda ve İslam âleminde ki konumu ile alakalı da birçok konuda önemli açıklama yaptığı şeklindeki haber gündem yapılmıştır. Faruk

²²⁶ Ahmet Debbağoğlu, “Nato ve Türkiye Açısından Ortadoğu Dengesi”, **Hareket**, Sayı: 5/109-110, Şubat 1975, s. 14.

²²⁷ Özcan, s. 72.

²²⁸ **Vesika**, “Konferansın Ele alacağı Meselelerimiz”, Sayı: 11, 1 Mayıs 1976, S. 21.

Kaddumi'nin açıklaması şu şekildedir: “İstanbul'da İslam Konferansı'nda ofis açılacağını Çağlayangil (Sabri Çağlayangil-Dönemin Dışişleri Bakanı) kabul ve ilan etti. Sonra görüşmeler oldu; fakat Çağlayangil, Amerika ile İsrail'in büyük baskı yaptığı gerekçesiyle şimdilik bu ofis işine el atamayacağını belirtti. Ondan sonra daha ilerici kabul edilen Ecevit hükümeti geldi onlarla temas ettik, bir defasında temsilciliğe itiraz edildi, diğer dört defa da muhtelif sebeplerle ofis açmaktan kaçındılar. Çağlayan gibi açık davranmadıkları için tereddütler belirdi bizde, oysaki ilerici bir hükümet olarak iktidardaydılar. Bu arada devreye bizim tarafımızdan Libya ve Irak girdi. Aslında bizim Türkiye ile münasebetimiz ofisten çok halklarımızın yakınlaşması ve davamıza sahip çıkılması konusudur...”²²⁹

Nihayet Ekim 1979 tarihinde Filistin Kurtuluş örgütü lideri Yaser Arafat'ın da katılımıyla Ankara'da teşkilatın bürosu açılmıştır. Yaşanan bu gecikmenin gerek Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Ankara'daki yönetime yönelik tutumunun gerekse Türkiye'nin Filistin İsrail meselesinde izlemiş olduğu denge politikasının etkisi vardır. Nitekim büro açıldıktan sonra da FKÖ temsilcisine İsrail temsilcisine verildiği gibi maslahatgüzarlık seviyesinde bir yetki verilmiş bu durum örgütte tepkilere neden olmuş ve bir dönem temsilciliğin geri çekilmesi sonucunu doğurmuştur.²³⁰

3.5 ORTA DOĞU'DA BARIŞ ÇABALARI: CAMP DAVID ANLAŞMASI

Mısır ve Suriye 1967 yılı Savaşı'nda İsrail'e karşı kaybettikleri toprakları geri kazanmak amacıyla 6 Ekim 1973 tarihinde İsrail'e savaş açtı. Ancak savaşın neticesinde İsrail mevcut topraklarını biraz daha arttırarak savaştan galip çıktı. Ayrıca bu savaşın neticesinde İsrail bölgedeki devletlere ve Filistin Kurtuluş Örgütü'ne karşı olan tutumunu daha da sertleştirdi.²³¹ 1978 yılına geldiğinde Amerika Birleşik Devletleri Ortadoğu'da topyekün bir barış planı yerine öncelikle Mısır ve İsrail arasında ikili bir barış sağlamak üzere harekete geçti. Bu kapsamda Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ı ve İsrail Başbakanı Menahem Begin'i Camp David'e çağırıp barış için karşılıklı görüşme sağlamaya çalıştı. Bu anlaşmanın içeriğinde İsrail'in 1967 yılında işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi, Filistinlilerin temel ve meşru haklarını elde etmesi ve Filistin halkının kendi kaderini tayin etmesi ve Ortadoğu'daki devletlerin kendi sınırları içerisinde güvenli bir şekilde varlıklarını sürdürmesi gibi maddeler konuşulması öngörülmekteydi. Yine bu

²²⁹ Sebil, “Türkiye’de Temsilcilik Açılması Yılan Hikâyesine Dönen Devlet: Filistin”, Sayı: 4\176, 18.05.1979, s. 8.

²³⁰ Özcan, s. 73.

²³¹ Karaman, **DİA**, s. 98.

anlaşmada Batı Şeria ve Gazze’de 5 yıllık bir geçiş sürecinin yaşanması, bu sürecin ardından halkın bölgenin statüsünü tayin etmesine izin verilmesi öngörülüyordu. ABD Başkanı Jimmy Carter başkanlığında Mısır lideri Enver Sedat ve İsrail Başbakanı Menahem ve arasında Ortadoğu barışı için bir çerçeve çizmek amacıyla Washington’da bulunan Camp David tesislerinde 5 Eylül 1978 tarihinde başlayan görüşmeler yine Washington Beyaz Saray’da 17 Eylül 1978 tarihinde anlaşmanın imzalanması ile sona ermiştir.²³²

Camp David Anlaşması neticesinde İsrail ile Mısır arasında barışın tesisi için üç aşamalı müzakereler yapılması ve bu müzakerelere Ürdün ve Filistin halkının temsilcilerinin de katılması gerektiği belirtilmişti. Birinci aşamada Batı Şeria ve Gazze bölgelerinde halk beş yıllık özerk yönetim süreci başlatacak olan yönetimi belirleyecek, ikinci aşamada bu bölgelerden İsrail askerleri geri çekilecek, üçüncü aşamada ise üç yılın sonunda halk, bu bölgelerin statüsüne kendisi karar vererek süreci tayin edecekti. Ancak bu anlaşmaya Yaser Arafat, Gazze ve Batı Şeria Bölgesi’nde yaşayan liderler milli kurtuluş hareketlerine darbe indirdiği gerekçesiyle sert bir biçimde itiraz ettiler.²³³ Nitekim Camp David Anlaşmasının Türkiye’deki incelediğimiz dergilere yansımaları da bu şekilde olmuş, anlaşmaya genel olarak İsrail’i meşrulaştırdığı için karşı çıkmıştır. Hüsnü Aktaş *Tevhid* dergisinde İsrail’in "Hanefi mezhebine mensup müminler" tarafından meşru bir devlet olarak kabul edilmediğini, bu nedenle gasp üzerine kurulan bu yapının yapacağı uluslararası herhangi bir anlaşmanın da kendilerince makbul olmayacağı ve her müminin bu noktada ayaklanması gerektiğini belirtmiştir.²³⁴ Yine aynı şekilde Selahattin Eş Çakırgil dergideki bir açık oturum konuşmasında Camp David anlaşması sonrasında konuyla alakalı fikrinin sorulması üzerine “Bu şekilde anlaşmaya oturmak bütün İslam ümmetine ait olan topraklarda ümmet adına bu toprakları İsrail’e peşkeş çekmek anlamına gelecektir.” demektedir. Ona göre bu topraklar Müslümanlara aittir ve bu topraklar üzerinde ancak İslam şeriatı ile yönetilen bir devlet kurulması gerekir. “Dünya siyasetinde batılı devletlerin projektörü ile hareket edilirse, bu bizi çözüme asla götürmeyecektir.” ifadeleri kullanılmaktadır. Filistin meselesinde sorunun bütününe bakıldığında bunun bir sistem meselesi olduğu görüleceğini belirten Çakırgil, bu nedenle İsrail’e masaya oturmak onu bir devlet olarak tanımak anlamına geleceğinden bunun yapılmasının kesinlikle kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir.

²³² Armaoğlu, s. 399-407.

²³³ Karaman, *DİA*, s. 100.

²³⁴ *Tevhid*, “Camp David’de İğrenç Oyun”, Sayı: 11, 5 Mart 1979, s. 15.

Ali Bulaç ise konuyla ilgili şu ifadeleri kullanarak, anlaşmanın İsrail'i tanımak anlamına geleceğini ve bölge ile ilgili kararların sadece Arapları değil, tüm Müslümanları ilgilendirdiğini vurgulamaktadır:

“İrak, Suriye, Libya gibi ülkeler İsrail'in varlığını artık kabul ediyorlar ve bölgeden tümü ile atmanın mümkün olmadığını görüyorlar; ama Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün diğerlerinden farklı olarak İsrail'in 1967'de işgal ettiği bütün topraklardan geri çekilmesini veya savaşla çektirilmesini, Filistinlilerin de devlet kurma hakkının tanınması istiyorlar. Şimdi bu görüş gerçekten radikal mi veya İslami mi? Hayır, kesinlikle hayır. Neden diyeceksiniz? Bunda iki temel hata var, birincisi İsrail'in varlığını tanıma, kabul etme işgalden önce de olsa bulunduğu toprakları onun kabul etme hatası. Bu topraklar İslam ülkesinin topraklarıdır ve İsrail batılı emperyalistlerin yardımı hatta zorlaması ile gasp ederek buraya yerleşmiş, Müslüman halkı yurtlarından kovmuştur. Bu topraklar asr-ı saadetten beri Müslümanlarıdır, Kudüs'ü Hz. Ömer teslim almıştır. Bu Arap liderleri kimin malını kime bırakıyorlar. Bu iş sadece Arapları değil bütün Müslümanları ilgilendirir, ümmetin meselesidir. Bu topraklarda Ashab-ı Kiramın, Selahattin Eyyubi'nin, Selçukiler'in ve Osmanlıların kanı vardır. Ümmet yüz binlerce şehit vererek buraları İslam ülkesinin içine katmıştır....”²³⁵

Hilâl dergisinde çıkan “Filistin Sorunsalı” başlıklı yazıda yazar İsrail'le yapılan anlaşmaların ve barış önerilerinin bir anlamda onun meşruiyetini de tanımak anlamına geldiğini ifade ederek bu durumu eleştirmektedir. Yazara göre tarih boyunca İslam ülkeleri başta Mısır olmak üzere İsrail'in varlığını reddederken bile izledikleri politikalar da daima onu bir taraf olarak ortaya koymuşlardır. Örneğin yazara göre Camp David Anlaşmasında İsrail Mısır'a işgal etmiş olduğu Sina yarımadasını bırakırken karşılığında meşruiyetini almıştır. Yazara göre İran lideri Humeyni'nin "bütün Müslümanlar Kudüs'e yürümelidir" sloganı ile başlattığı tavır ise Filistin sorununu ortaya koyma noktasına yeni ve farklı bir zemin üretmiştir.²³⁶ *Tevhid* dergisinde yayımlanan bir açık oturum notlarında Camp David Zirvesi ile Amerika'nın İsrail ve Mısır arasında bir yakınlaşmayı gerçekleştirmeye çalıştığı hakkındaki soru üzerine Hüsnü Aktaş, bu çabanın İran İslam Devrimi neticesinde oluşan politik hava nedeniyle kendi tanımlaması ile "müşrik devletlerin güç dengelerinin tehlikeye girmesi" nedeniyle ortaya çıktığını belirtmektedir. Ayrıca “kâfirlerin metotlarını reddetmek” anlayışı üzerine teşekkül eden İhvan-ı Müslimin Hareketinin de Mısır'ın böyle bir anlaşmaya gitmesinde gereken ayaklanmayı gerçekleştirecekleri ve bunun kendilerinin kuruluş amaçlarına tam da uygun düştüğünü ifade etmektedir. Aktaş Türkiye kamuoyuna da bir eleştiri yönelterek Camp David anlaşmasının Türkiye'nin lehine olacağını ifade eden Türkiye'deki sağcı bazı kişilere ise kendine yazık ettiklerini söyleyerek,

²³⁵ *Tevhid*, “Carter’in Dolarlarını Topraklarımızı Satmayacağız”, Sayı: 15, 2 Nisan 1979, s. 10.

²³⁶ S. Deniz, “Filistin sorunsalı”, *Hilâl*, sayı:20\232, Mayıs 1982, s. 4.

Müslümanlara ait topraklar üzerinde gasp yoluyla devlet kurulmasının kabul edilemeyeceği gerçeğini hatırlatmaktadır.²³⁷

Mısır ve İsrail'in sınır sorunlarını büyük ölçüde çözüme kavuşturarak, Filistin'de ise devletleşmeyi değil özerkliği öngören bir seçenek sunan²³⁸ bu anlaşma İsrail'in siyasette gösterdiği yaklaşım nedeniyle pratikte istenen sonucu doğurmamıştır. “Camp David Antlaşması'nın Yıldönümü Ve İsrail'in Uzlaşmaz Tutumu” başlıklı *Sebil* dergisinde çıkan yazıda anlaşmanın üzerinden bir yılın geçtiğini ve İsrail'in anlaşma maddeleri gereğince işgal etmiş olduğu bazı bölgelerden çekilmek yerine anlaşmayı da ihlal ederek işgal ettiği yerleri Yahudi yerleşimcilere parsellediği belirtilmektedir. Yazı İsrail'i bu anlaşmaya götüren süreçte Amerika'nın İsrail'in savaş yükünü çekmemek maddi olarak ve siyasi arenada zor durumda kalmamak için aracı olduğunu, ancak bugün İsrail'in kural tanımaz ve uzlaşmaz tutumu sebebiyle Amerika'da ve Batı'da çeşitli rahatsızlıkların ortaya çıktığını, ülkelerin bu tavırlarından dolayı petrol fiyatlarının da yükseldiğini ifade etmektedir. Bu nedenle lobilerde ihtilaflar çıktığı, bazı kesimlerin “bir Filistin devleti kurulmalı, İsrail hükümeti inatçılıktan vazgeçmelidir” şeklinde ifadeler kullandığı belirtilmektedir. Yazıda geçmişten de bazı örnekler verilerek aslında Yahudilerin Batı dünyasında sarsılmaz olarak düşünülen itibarlarının bu nedenle sarsılmaya başladığı ve bunun başka dönüşümlere ve değişikliklere yol açabilme ihtimalinin bulunduğu belirtilmektedir.²³⁹

1978 yılına gelindiğinde Camp David ile ilgili neredeyse tüm dergilerde İsrail ile anlaşma yapmanın onu meşru bir taraf olarak görme sonucunu doğurduğunu ve kabul edilemeyeceğini ifadeler olduğunu görmekteyiz.

3.6 KUTSAL ŞEHİR KUDÜS MESELESİ

Filistin bölgesindeki siyasi ve sosyal olayları gündeme taşıyan ve elbette gündemde tutan temel saiklerden birisi semavi olarak kabul edilen üç büyük dinin kutsal kabul etmiş olduğu mekân ve sembolleri barından Kudüs şehridir. Süleyman Mabedinin kalıntısı kabul edilen Ağlama Duvarı, Hristiyanların hac vazifesini yerine getirdikleri temel yerlerden bir olan Kıyamet

²³⁷ **Tevhid**, “Camp David'de İğrenç Oyun “, Sayı: 11, 5 Mart 1979, s. 15.

²³⁸ Balpınar, s. 109.

²³⁹ **Sebil**, “Camp David Antlaşmasının Yıldönümü ve İsrail'in Uzlaşmaz Tutumu”, Sayı: 4\194, 24.09.1979, s. 8.

Kilisesi, Müslümanların İlk Kiblesi olan Mescidi Aksa bu önemli mekânlardan sadece birkaçıdır. Bundan ötürü bu şehrin doğrudan yâda dolaylı olarak etkileyen siyasi ve sosyal meseleler bu din mensuplarının da gündemlerinde yer edinmektedir. Bir mesele olarak Kudüs İslamcı dergiler içerisinde hakkında çokça yazı yazılan bir husus olmuştur. Kudüs'ün Türkiye Müslümanlarının gündemlerinde ve dolayısıyla İslamcı Dergilerde hangi durumlarda ön plana çıktığına bakıldığında onun bir şehir olarak kutsallığına yapılan vurgulara, Kudüs fatihleri Hz Ömer ve Selahaddin Eyyubi hakkında yazılanlara, Kudüs'ü etkileyen siyasi ve sosyal olaylar ile ilgili yorumlar ve çağrılara, şehir hakkında çok sayıda edebi anlatıya (deneme, şiir, seyahat yazısı, hikâye) rastlamak mümkündür.²⁴⁰

Kudüs'ün İslam Peygamberinin Kuran'da ve Hadiste da yer bulan İsrâ ve Miraç olaylarının yaşandığı yer olması, yine Kur'an'da kıssaları anlatılan birçok peygamberin yaşamına ve mücadelesine tanıklık etmesi ve bu tanıklıkların sembolik mekânlarını bünyesinde barındırması, Müslümanların ilk kiblesi olması gibi birçok nedenden ötürü Müslümanların gündemine girmiş ve girmeye de devam edecektir. Diğer dinlere ait kutsalların pek çoğunun aynı zamanda Müslümanlar içinde önemli olması bu mekânların korunması ve diğer din mensuplarının buralarda barış içerisinde yaşamasını temin etmiştir. Kudüs'ün Müslümanların yönetiminde olduğu süre zarfında diğer din mensuplarının barış içerisinde yaşadığına dair vurgu dergilerde öne plana çıkmaktadır. Bu anlatı çoğunlukla Kudüs fatihleri Hz Ömer ve Selahaddin Eyyubî'nin şehir ile ilgili tasarrufları vurgulanarak yapılmaktadır. Örneğin *Hilâl* dergisi 1961 yılı 16. sayısında “İslam Tarihinden Sayfalar: Haçlılar Ve Büyük Sultan Selahaddin” başlığıyla çıkan yazıda haçlıların bölgede yaptığı katliamlar ile Hz Ömer ve Selahaddin Eyyubî'nin fetihler esnasındaki tavırları hakkında anekdotlar paylaşmakta ve Müslümanların diğer din mensuplarına göstermiş olduğu anlayış anlatılmıştır.²⁴¹ Diğer bir anlatı ise Kudüs'ün kurtuluşu için Hz Ömer ve Selahaddin Eyyubî gibi bir kahramanın bekleyişine dairdir. *Sebil* dergisi 1979 tarihli Hatipzâde imzasıyla çıkan yazıda Miraç kandili vesilesiyle Kudüs'ün daha önceki işgal ve fetih süreçlerine değinilmekte ve 1967'de Kudüs'ün Yahudiler tarafından işgal edildiği belirtilmektedir. Bugün bu kutsal mekânın tekrar Müslümanlara geçmesi için Hz Ömer'in ve

²⁴⁰ Asiye Şahin, ‘İslamcı Dergilerde Bir Mesele Olarak Kudüs’, Lütfi Sunar (Ed.), “**Bir Başka Hayata Karşı**”: 1980 sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler içinde (C.3, s. 339-369), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019, s. 346.

²⁴¹ Mehmet Zekai Konraba, “İslam Tarihinden Sayfalar: Haçlılar Ve Büyük Sultan Selahaddin” *Hilâl*, Sayı: 2/16, 1961, 15-16.

Selahattin Eyyubî'nin beklendiği şekilde bir umut dile getirilmektedir. Bu emelin Bir gün mutlaka gerçekleşeceğine dair ayetlerden ve hadislerden örneklerinin verildiği yazıda İslam tarihinde bütün fitne hareketlerindeki Yahudi etkisi hatırlatılarak Miraç kandili vesilesiyle her Müslümanın Yahudi'nin gerçek bir düşman olduğunu hatırlaması ve ona karşı yeniden bilenmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁴²

Filistin bölgesindeki savaşların ve anlaşmalarında temel başlıklarından birisi de daima Kudüs olduğu ve şehrin statüsüne dair tartışmaların temel bir yer teşkil ettiği görülmektedir. 1948 Savaşı'ndan sonra İsrail'in Ürdün'le yapmış olduğu anlaşmada Kudüs kenti Kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinden ikiye ayrıldı. Yeni olan kısmına Batı Kudüs ki bu kısım İsrail tarafında kalmaktaydı, eski kısmına ise Doğu Kudüs isimlendirilmesi yapıldı. Eski Kudüs olarak da anılan doğu tarafı Ürdün'e bırakılsa da şehrin coğrafi olarak çok büyük bir kısmı İsrail tarafında kalmış oldu.²⁴³ 23 Ocak 1950 tarihinde İsrail yönetimi Kudüs'te bir araya gelerek egemenliği altında bulunan Batı Kudüs'ü başkent ilan etti. 1967 savaşında ise Kudüs'ün tamamını egemenliği altına alan İsrail'in Savunma Bakanı Moshe Dayan'ın "İsrail savunma güçleri Kudüs'ü kurtarmıştır. Bizler parçalanmış şehri, İsrail'in başkentini, yeniden birleştirdik. Bu mukaddes mekâna, ondan bir daha ayrılmamak üzere döndük." şeklindeki ifadeleri İsrail'in Kudüs üzerindeki emellerini açıkça dile getirmişti.²⁴⁴

7 Haziran 1967 günü İsrail ordusu Doğu Kudüs'ü Ürdün'ün elinden alarak Kudüs'ün tamamını ele geçirmesi ile birlikte 2000 yıl aradan sonra Kudüs tamamen Yahudilerin eline geçmişti.²⁴⁵ 1967 yılı 16 Haziran tarihinde Pakistan Birleşmiş Milletler genel sekreterliğine bir mektup göndererek ve BM Genel Kurulu'nun daha önce Kudüs ile alakalı vermiş olduğu kararları hatırlatarak Kudüs'ün uluslararası statüsünün korunması ve İsrail işgalinden kurtarılması gerektiğini belirtti. Kararın BM Genel Kurulunda görüşüldüğü esnada İsrail bir taraftan Doğu Kudüs'ün İsrail yönetiminde olduğunu patiklerin bir takım kararlar almaya devam etmekteydi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 4 Temmuz 1967'de Pakistan'ın önerisi ile görüşülmeye başlanan Kudüs'ün uluslararası statüsünün korunması sorusuna Türkiye'nin de desteklemiş olduğu bu kadar kabul edilerek İsrail'in Kudüs'ü hususunda aldığı tedbirleri geri çekmesi

²⁴² Hatipzâde, "Miraç Kandilinin Düşündürdükleri", **Sebil**, Sayı: 4\181, 22.06.1979, s. 11.

²⁴³ Armaoğlu, s. 103.

²⁴⁴ Süleyman Beşli, "Kudüs'ün Statüsü Sorunu", M. İbrahim Turan (Hz.), **Filistin Çıkmazdan Çözüme** içinde (s. 277-308), İstanbul: Küre Yayınları, 2003, s. 286.

²⁴⁵ Armaoğlu, s. 254.

belirtildi. Ancak süreç içerisinde İsrail bu kararı ve bundan sonra alınan kararları tanımadığını Doğu Kudüs ile batı Kudüs'ün entegrasyonunda dönülemeyecek yine aldığı kararlar ve ifadelerle ortaya koydu.²⁴⁶ Diğer yandan 21 ağustos 1969 tarihinde Mescidi Aksa'nın bir Yahudi tarafından yakmaya çalışması İslam dünyasında büyük bir infial yarattı bu durum karşısında İslam Konferansı toplanma kararı aldı. Türkiye'nin üyesi bulunduğu İslam Konferansı toplantısı neticesinde İsrail'in Kudüs'ü terk etmesi gerektiği ifade edilerek Kudüs'e 1967 Savaşı öncesindeki statüsünün tekrar verilmesi istendi.²⁴⁷

1967 ile ciddi bir boyuta ulaşan Kudüs meselesinin uluslararası siyasi boyutta da bir çözüme kavuşturulamaması ve İsrail'in bölgeyle ilgili tasarrufları, Mescidi Aksa'nın yakılması gibi hadiseler nedeniyle 1970'li yıllar boyunca İslamcı dergilerde Kudüs'ün kurtarılması şeklinde bir söylemin ön plana çıktığı görülmektedir.²⁴⁸ İsrail'in 1978 yılı Ekim ayında Kudüs'ü resmen İsrail'in başkenti yaptığını ilan etmesi ve ardından 1980 yılı Temmuz ayında ise Doğu Kudüs'ü Batı Kudüs birleştirdiğini ve tek şehir olarak kendi egemenliği altına aldığı ilan etmesi²⁴⁹ ise Müslümanlar arasında infial yarattı. Kudüs'ün başkent ilan edilmesi hakkında dergilerde pek çok yazı ve tepki yer aldı. *İslami Hareket* 1980 yılında okuyucudan gelen "Kudüs Meselesi Ve Cihat" başlığını taşıyan bir yazıyı okurlarıyla paylaşmaktadır. Mektupta Kudüs'ün İsrail tarafından başkent ilan edilmesi meselesinin 1900'lerden itibaren Halife ve Sultan Abdülhamid'in yazara göre kâfirler tarafından tahttan indirilmesi ile beraber İslami hareketlerin iktidar alanlarından çıkarılmasının bir sonucu olarak tezahür etmektedir. 1979 yılı İran İslam Devrimi'nin Filistin'de mücadele eden ancak ideoloji olarak laik, demokratik ve kimi zaman ırkçı yaklaşımları benimseyen yöneticilerin İslami hareketlerin içerisine çektiğini nitekim eğer Filistin'de ya da dünyanın başka bir bölgesinde mazlumların emperyalist ve Siyonistlere karşı bir zaferi olacaksa bunun ancak İslami hareket içerisinde kalınarak olabileceği belirtilmektedir. Ayrıca bugün Kudüs'ün İsrail tarafından başkent ilan edilmesinin sebebi olarak İran İslam devrimi sonrasında yaşanan İslami hareketlilik olduğu vurgulanmaktadır. Başkent ilanından sonra Suud Kralı Fahd'ın cihat çağrısı yaptığını ancak bu çağrılar halkın yönetimlere olan tepkisini azaltmak için yapılan manevralar olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim 1948 yılında da cihat çağrıları yapıldığı ancak o çağrıyı yapan ülkelerden Mısır'ın bugün İsrail yanlısı bir politika izlediğine dikkat

²⁴⁶ Age, s. 267-269.

²⁴⁷ Karaman, *DİA*, s. 98.

²⁴⁸ Şahin, s. 346.

²⁴⁹ Armaoğlu, s. 267-270.

çekilmektedir. Diğer yandan Suud'un İran'ın Batıya ve ABD'ye uyguladığı petrol ambargosuna karşılık, petrol satışları ve diğer ilişkilerini sürdürmesinin de samimi olmadığına diğer bir alameti olduğu ifade edilmektedir.²⁵⁰ Aynı dergide “Gündemdeki Mesele: Kudüs” başlığıyla çıkan bir başka yazıda ise İsrail yönetimi tarafından Kudüs'ün başkent olarak ilan edilmesinin İsrail'in bu topraklarda kalıcı olarak kalmak istediğinin bir göstergesi olduğunu ifade edilmektedir. İsrail'in Kudüs'ü alakalı daha önce de 1967 yılında böyle bir teşebbüsünün olduğunu bu teşebbüse karşı birçok ülkeden tepkilerin yükseldiğini Ama bu noktada İsrail'in aldırış etmediği ifade edilmekte ve Kudüs'ün başkent ilan edilmesinin daha önce yapılan anlaşmaların bir neticesi olduğuna dikkat çekilmektedir. Buna karşılık bugün Kudüs'ün başkent ilan edilmesi karşısında Türkiye'den Yahudi ibadethanesine yapılan saldırı eylemi ve birkaç özlük anlamının dışında herhangi bir tepkinin olmadığını ancak İran Humeyni'nin 8 Ağustos tarihinin dünya Kudüs günü ilan ettiğini ve herkesin tepki göstermeye çağırıldığını belirtmektedir.²⁵¹

İsrail Meclisi tarafından Kudüs'ün İsrail'in değişmez ve ebedi başkenti olarak ilan edilmesinden sonra Türkiye kamuoyunda da yükselen tepkilerle beraber Türkiye İsrail olan ilişkilerine sınırlandırılmış Türkiye'nin Kudüs'teki Başkonsolosluğu kapatılmıştır. Bu süreçte yeterli düzeyde tepki göstermedim belirtilen Dışişleri Bakanı Hayrettin Ekmen ise görevinden alınmıştır. Yine bu tarihte toplanan Milli Güvenlik Konseyi toplantısında İsrail ile ilişkiler 2 kâtiplik düzeyine indirilmiştir.²⁵² *Sebil* dergisi 1980 yılı Aralık sayısında Türkiye'nin İsrail'e diplomatik ilişkilerini sınırlaması hakkında çıkan bir haberde Türkiye'nin diplomatlarını geri çektiğini, İsrail'in de benzer şekilde kendi diplomatlarını geri çekmesi için de üç ay mühlet tanıdığı belirtilmiştir. Habere göre Türkiye'nin Tel Aviv büyükelçisi Suat Çakır'ın bu konuyla alakalı ilişkilerin sınırlandırılmasına sebep olarak İsrail'in işgal altında tuttuğu Filistin topraklarındaki tutumu, bağımsız bir Filistin hususunda göstermiş olduğu tavrı ve en önemlisi Belki de Kudüs'ün Başkent yapılması hususunda ki kararları olduğunu belirtmiştir. Yazının devamında Türkiye'nin bu tavrı ile alakalı Arap ülkelerinden bazı kişilerin mesele hakkındaki yorumları dile getirilmiş Türkiye'nin İslam âleminin lideri olarak görüldüğünün Arap halklarının bu konuda Türkiye'nin tahlil ile ilgili memnuniyet duyduğunu ve gözlerin Türkiye'ye çevrildiğini

²⁵⁰ **İslami Hareket**, “Kudüs Meselesi ve Cihat”, Sayı: 3/30, 1980, s. 10.

²⁵¹ **İslami Hareket**, “Gündemdeki Mesele: Kudüs”, , Sayı: 3/30, 1980, s. 10.

²⁵² Özcan, s. 75.

belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bu kararının Batıda da şaşkınlık yarattığı hususunda Amerikan Dışişleri Bakanı'nın konuyla alakalı şaşkırdıklarını ve Türkiye'den böyle bir karar alınacağına dair herhangi bir belirtiye rastlamadık yarına dair açıklaması da habere yansıtılmıştır.²⁵³

“Hadiselerin Düşündürdükleri” başlıklı *Hilâl* dergisi haber yorum yazısında Mahmut Alagöz, Kudüs kentinin Yahudiler tarafından işgal edilmesi, Mescidi Aksa'nın yakılması olayı ve şu anda ise şehrin başkent ilan edilmesi durumunun ortaya çıktığını ancak İslam ülkelerinin bu konuda tepki göstermek güçlerinin sorgulanması gerektiği ifade edilmektedir İslam ülkelerine bakıldığında birçoğunun iç ve dış problemlerle uğraştığını ve çoğunlukla kültürel emperyalizm Savaşı'nda yenilgiye uğradıklarını görüldüğü ifade edilmektedir Kudüs İsrail tarafından başkent olarak ilan edilmesinden sonra Türkiye'nin hükümetinin dünyada tepki gösteren ilk hükümetlerden olduğu bu nedenle azı İslam ülkelerinin temsilcilerinin ülkemizi ziyaret ederek Başbakan'a teşekkür ettiklerini ve ana muhalefetten de tepkilerin arttırılması için ricada bulduklarını ifade etmektedir. Aynı şekilde bu durum üzerine Türkiye'nin İsrail'de bulunan büyükelçisini geri çektiğini belirtmektedir. Diğer yandan İslam konferansı bir açıklama yapılarak İsrail büyükelçiliğini nakleden ülkelere İslam ülkelerinin ambargo uygulayacağını dair haberi de yer vermektedir.²⁵⁴

25 Temmuz 1980 yılında Sebil dergisi tahmin ediyorum ki Kudüs'ün başkent ilan edilmesi ve yönetim merkezinin Kudüs'e taşınması kararından sonra “Kudüs İslam'ındır” başlıklı bir yazıyı dergide yayınlıyor bu yazıda “Siyonistler asırlar süren topic emellerinin gerçekleşmesi hususunda son günlerde büyük bir ehemmiyet taşıyan bir adım atmışlardır. Kudüs'ü başşehir ilan etmek. Hakikaten küçük İsrail'in hükümet merkezini Tel Aviv'den Kudüs'e taşınması Siyonizm'in tarihi içinde fevkalade büyük bir ehemmiyet taşır zira bu şehir üzerindeki emelleri yalnız Müslümanlarla değil Hristiyanlarla da çatışmaktaydı” denilmekte ve Meryem Ana efsanesi ortaya çıkmadan önce Hristiyanların da hac için gittiği tek gelin Kudüs'ü olduğunu ifade etmektedir. Hatta bir dönem Ürdün kralı Hüseyin'in tutumundan dolayı Hristiyanların Kudüs'ün birçok tepesine kilise inşa ettiği ifade edilmektedir. Buna karşılık İslam mabetlerinin bakımsız ve sahihsiz kaldıkları özellikle on Arap İsrail Savaşı'ndan sonra ciddi manada işgale uğrayıp harap oldukları belirtilmektedir öteden beri Nil Nehri'nden Fırat nehrine kadar olan bölgeyi büyük bir

²⁵³ **Sebil**, “Haftadan Haber-Yorum”, Sayı: 5\241-242, 18.12.1980, s. 8.

²⁵⁴ Mahmut Alagöz, “Hadiselerin Düşündürdükleri”, *Hilâl*, sayı:18\210, Temmuz 1980, s. 16.

devlet kurma hayali taşıyan Yahudilerin Kudüs'ü Başkent yapma hayalini başından beri taşıdıklarını ve bugün maalesef bunun siyasi ve iktisadi ayaklarını yavaş yavaş gerçekleştirdiklerini ifade edildiği yazıda ayrıca Yahudilerin batıda yapmış oldukları lobi hareketlerinin oradaki ekonomik ve medya güçlerini ellerinde bulundurmaları sebebiyle Hristiyanların lehine olsa bile attıkları adımlar hususunda tedbirli oldukları ve çok zorluk yaşamadıkları ifade edilmektedir ancak zaman içerisinde Yahudilerin gerçek niyetlerini ortaya çıkması ile birlikte yıkılmalarının da kolaylaştıracağını belirterek yazı sonlandırılmaktadır.²⁵⁵

3.7 FİLİSTİN DEVLETİ SÜREÇLER VE YAKLAŞIMLAR

Çalışmamızın bu bölümünde dergilerde yer aldığı şekliyle Filistin halkının kendi iradesini ortaya koyabileceği bir yönetim biçiminin gerekliliğine dair tartışmalara yer verilecek ardından Filistin devletini kurmaya götüren süreçler ve bu süreçlerin dergilere yansımaları ele alınacaktır.

3.7.1 Bir Filistin Hükümeti Gerekli Midir?

Filistin toprakları üzerinde yaşayan halkın taleplerini karşılama, Yahudi işgali karşısında direnişi örgütleme, bölgede yaşanan sorunu düzenli bir biçimde tek koldan yürütme, Filistin sorununu uluslararası mecrada gündeme taşıma ve Filistin halkını temsil etme gibi birçok nedenden ötürü bir Filistin hükümetinin gerekliliği sorunun başlangıcına dayanmaktadır. Nitekim bu hususta bulunan boşluk çoğu kez Filistin halkı adına karar alınmasını diğer Arap ülkelerinin inisiyatifine bırakmakta bu durum ise kendisi henüz bağımsızlığını elde etmiş, birçok iç ve dış problemi bulunan ve kendi aralarında da bir birlik oluşturamayan Arap ülkelerinin Filistin sorununu kendi menfaatleri çerçevesinde ele almasına ve verdikleri kararlardaki sorumluluğu üstlenememesine neden olmaktadır. Bu hususta Ömer Rıza Doğrul “İslam Âleminin Davaları” başlığıyla *Sebilürreşad* dergisinde 1948 yılında neşrettiği yazısında şu ana kadar Filistin’de bir Arap Hükümetinin kurulmamış olmasını çok büyük bir eksiklik ve yanlış olarak nitelendirmekte, bu hususta Arap Birliği'nin ve diğer Arap ülkelerinin bu konudaki hatalı tavırlarını ilginç bulduğunu ifade etmektedir. Doğrul’a göre Arap ülkelerinin kendi iç meseleleri, Filistin topraklarını kendi topraklarına katması ile alakalı Ürdün'ün politikasının diğer Arap ülkeleri

²⁵⁵ Sebil, “Kudüs İslamındır”, *Sebil*, Sayı: 5\235-236, 25.07.1980, s. 8.

tarafından kabul edilemeyeceği gerçeği Filistin meselesinde gerçek bir çözüme odaklanmanın imkânsızlığını ortaya koymaktadır. Bu durum Arap devletlerinin bir zaafı olarak devam ederken, Arap ülkelerinin Filistin'e dışarıdan müdahalesi daima dolaylı bir müdahale olarak kalmakta; ancak bölgede iç sorunlar konusunda başvuracak bir otoritenin olmamasının kötü sonuçlar doğurduğu açıkça görülmektedir. Yazı şöyle devam etmektedir:

“Arap devletleri Arap Filistin'i kurtarmaya en büyük ehemmiyeti verdiklerine göre Filistin halkını ve yurdunu kurtarmayı baş vazife sayacak bir Filistin Arap hükümetini hemen kurmaları icap etmez miydi? Muhakkak ki icap ederdi; çünkü bir Filistin Arap hükümeti Filistin halkını daha iyi kalkındırır daha iyi idare eder ve Siyonistlerin bölgesinden tedhiş zoruyla hicret eden halk hükümete başvurur, onun emriyle ve tensibi ile hareket eder, bu halkın içinde askeri hizmete elverişli olanlar onun tarafından silahlandırılır ve cepheye gönderilir, böylece bu Filistin Arap Hükümeti büyük bir davayı temsil eder ve o davaya müdahale için bütün Arap komşularından faydalanır, Filistin mücahedesini tanzim ederdi”.²⁵⁶

Yazının devamında Doğrul, bir Filistin Arap hükümetinin kurulmamasının neden olduğu hatanın binlerce insanın hayatına mal olduğunu ve bu ihmale sebep olan kişilerin hataları sebebiyle tarihin hükmünü giydiklerini de ifade etmektedir.²⁵⁷

Bu noktadaki sorunu çözmek üzere 22 Eylül 1948 tarihinde Yüksek Arap Komitesi Kudüs Müftüsü ve Direniş lideri Hacı Emin El Hüseyin başkanlığında Şam'da bir toplantı yaparak Filistin topraklarının tamamını kapsamak üzere Gazze'de bir Filistin Devleti kurduklarını ilan ettiler. Kurulan bu devlet Irak, Lübnan, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan tarafından kısa bir süre içerisinde resmi olarak tanındı. Ancak Filistin toprakları üzerinde hâkimiyet kurmayı arzu eden Ürdün bu karara karşı çıkararak Filistin'i tanımayı reddetti.²⁵⁸ Hükümetin başbakanı olarak Ahmet Hilmi Paşa, Dışişleri Bakanı olarak Cemal El Hüseyini görevlendirildi.²⁵⁹ Bu gelişme *Selamet* dergisinde “Arapların Filistin'de Kuracakları Hükümet, Mağrip Diyarını Kurtarmak Komitesi, Mısır Millî Müdafaasının İstiklâli, Keşmir Meselesinin Son Safhası” başlığıyla okuyucuyla paylaşılmış, yazı Filistin'deki Arapları temsil eden bir komitenin Kahire'de toplandığını ve bütün Filistin'i kapsayacak şekilde bir hükümet kurmayı planladıklarını ve büyük ihtimalle bu hükümete Hacı Emin El Hüseyini'nin başkanlık edeceğini ifade etmektedir. Bu gelişmenin Filistin mücadelesinde daha nizami ve sonuç almaya daha uygun olduğu belirtilmektedir. Kahire'de

²⁵⁶ Ömer Rıza Doğrul, “İslam Âleminin Davaları”, *Sebilürreşad*, sayı: 17, Ekim 1948, s. 268.

²⁵⁷ Agm, 268.

²⁵⁸ Karaman, DİA, s. 96.

²⁵⁹ Armaoğlu, s. 98.

İslam Mezheplerini Yaklaştırmak adlı bir cemiyetin bir beyanname yayınladığı ve bu beyannameye göre Sünni-Şii fark etmeksizin tüm mezheplerin Filistin meselesi üzerinde birleştikleri belirtilmekte dergi bu beyannameden hareketle belki de Filistin meselesinin tüm İslam dünyasındaki ayrılıkları yok edecek bir hüviyete bürünebileceğini tahmin ile temenni etmektedir.²⁶⁰ Rıza Nazif Taner ise bir takım tereddütlere karşın Filistin toprakları üzerinde kurulacak bu devletin maksadının Yahudilere zulmetmek olmadığını, aksine Yahudilere azınlık olarak muamele edileceği onların haklarının tanınacağı ve hürriyet içinde yaşamalarının sağlanacağını belirtmektedir.²⁶¹

Kurulan yeni hükümetin hala Arap devletleri tarafından dahi tereddütle karşılandığı, bunun Arap Birliğine henüz dâhil edilmesi ile alakalı pazarlıkların yapıldığı bir problem olarak devam ettiğinin belirtildiği bu yazıda kurulan bu hükümetin güçlendirilmesi hükümet olarak vazifesini yapabilmesi için bütün kurumlarıyla kemale erdirilmesinin geçmişteki hataları telafi etmese de bundan sonraki süreçte sorunların çözümünde çok önemli katkılar sağlayacağı belirtilmiştir.²⁶² Ancak bu hükümet büyük oranda kâğıt üzerinde kalmış, sonrasında yaşanan siyasi olaylar ve kargaşalar nedeniyle varlığını yitirmiş ve beklenen etki ve temsiliyeti sağlayamamıştır.

3.7.2 Sivil Bir Başkaldırı: İntifada ve Filistin Devletinin İlanı

1948 ve 67 savaşları sonrası mülteci konumuna düşen yüz binlerce Filistinli komşu ülke olan Ürdün'de yaşamak zorunda kaldı. Özellikle 67 Savaşı'ndan sonra içerisinde siyasi mücadele yürütülmesi zorlaşan Filistin Kurtuluş Örgütü bu çalışmalarını Ürdün sınırları içerisinde yapmaya başladı. Ülke içerisinde günden güne büyüyen bu siyasi hareketlilik Ürdün hükümetini tedirgin etmekteydi. Zaman zaman bu hususta ülke içerisinde yükselen tansiyon Eylül 1970 tarihine gelindiğinde ciddi bir boyuta ulaştı. Olağanüstü hal ilan eden Ürdün on gün süren iç çatışmalar neticesinde ülkede istikrarı sağladı, ancak bu süreç 3.500 kişinin ölümüne neden oldu. Ayrıca bu coğrafyada yürütülen Filistin Mücadelesi ciddi boyutta zarar gördü. Tarihe Kara Eylül olarak

²⁶⁰ Selâmet, “Arapların Filistin’de Kuracakları Hükümet, Mağrip Diyarını Kurtarmak Komitesi, Mısır Millî Müdafaasının İstiklâli, Keşmir Meselesinin Son Safhası” Selâmet, Sayı:2\35, 16 Ocak 1948, s. 11.

²⁶¹ Rıza Nafiz Taner, “Filistin Uğruna Cihada Hazırlık” Selâmet, Sayı:2\27, 21 Kasım 1947, s. 7.

²⁶² Ömer Rıza Doğrul, “İslam Âleminin Davaları”, **Sebilürreşad**, sayı: 17, Ekim 1948, s. 270.

geçen bu olay Filistin mücadelesinin Ürdün'den Lübnan'a taşınması sonucunu doğurmuştur.²⁶³ Filistin Kurtuluş Örgütü yapılanmasının Ürdün topraklarından Lübnan topraklarına taşınmasının ardından bu bölge öncelikle dolaylı daha sonra da doğrudan İsrail'in hedefi haline geldi. Nitekim 1975 yılında Lübnan'da yaşayan Hristiyan Falanjistlerden bir grubun içinde Filistinlilerin bulunduğu bir otobüse saldırması sonucu ülke içinde çok hassas bir denge içinde yürüyen siyasi hava sertleşti ve Lübnan'da 15 yıl sürecek olan iç savaş başladı. Filistinli grupların ülkedeki varlığı ve eylemleri İsrail'in Lübnan'ı sık sık hedef haline getirmesine yol açmıştır. 1982 yılında ise İsrail birlikleri Lübnan'daki Filistinlilerin siyasi faaliyetlerini tamamen yok etmek üzere 60.000 kişilik bir orduyla ülkeye girdi, çatışmaların yoğunlaşması, sivil ölümlerin artması neticesinde Yaser Arafat ateşkesi imzalamayı kabul etti ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün üyeleri Lübnan'dan tahliye edildi. Bundan sonraki süreç Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kendi içerisinde bir takım ayrışmalar yaşamasına neden oldu ve Aralık 1983'te Lübnan tamamen terk edilerek örgütün merkezi Tunus'a taşındı. Fiziki olarak ortaya çıkan bu uzaklık Filistin mücadelesine de ciddi anlamda zarar verdi ve aynı zamanda örgüt lideri Yaser Arafat'ın da itibar kaybetmesine sebebiyet verdi.²⁶⁴

1985 yılı şubat ayında Ürdün Kralı Hüseyin ile Yaser Arafat arasında Batı Şeria ve Gazze de Filistin'in varlığının kabul edilmesi karşılığında İsrail'e Barış Anlaşması imzalanacağına karar verildi. Bu karara göre Filistin ve Ürdün arasında ise konfederatif bir ilişki tesis edilecekti. Ancak her iki ülke arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkması neticesinde Kral Hüseyin 1986'da anlaşmayı feshetti. İki yıl aradan sonra 1988 yılında Ürdün yönetimi Batı Şeria ile bütün bağlarını kopardıklarını ve yaklaşık 1.300.000 nüfusu bulunan bu bölgenin temsilcisinin bundan sonra Filistin Kurtuluş Örgütü olduğunu ve buradaki halkın Ürdün ile resmi bir bağlantısının kalmadığını ilan etti. Yaser Arafat ise bu karar üzerine Filistin meselesi diplomatik yollarla çözmek için harekete geçti.²⁶⁵

Diğer taraftan İsrail'in başından beri uyguladığı ve 1967'den sonra da işgal ettiği geniş topraklar üzerinde arttırarak devam ettirdiği baskılar, tutuklamalar, evlerin yıkımı, sivillerin

²⁶³ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, **Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin**, İstanbul: İHH Kitap, 2011, s. 45.

²⁶⁴ Age, s. 48.

²⁶⁵ Karaman, **DİA**, s. 101.

öldürülmesi gibi gayri insani tutumların devletin bir rutini haline gelmesi İsrail'e karşı sadece siyasi ve askeri değil sivil bir tepkinin de giderek büyümesine zemin oluşturdu.²⁶⁶ Filistin Kurtuluş Örgütü'nün etkinliğinin azalması, barış görüşmelerinde alınan bir takım kararların İsrail'in uzlaşmaz tavrı nedeniyle uygulamaya konulmaması ve barış görüşmelerinden bu anlamda bir netice alınmaması, Filistinlilerin İsrail'e karşı direnişinin zayıflaması gibi nedenlerden dolayı 8 Aralık 1987 tarihinde Filistin'de toplu halk ayaklanmasının fitili ateşlendi. Filistinli işçileri taşıyan bir araca çarpan Yahudi'ye ait bir kamyonet kazası sonrası çoğunluğunu Filistin İslami Direniş Hareketi (HAMAS) üyesi öğrencilerin oluşturduğu bir grup olaya tepkilerini göstermek üzere hastanenin çevresini sardı. Bu olay Filistin'de kitlesel bir halk ayaklanması olan Birinci İntifadayı HAMAS öncülüğünde başlatmıştı, Gazze'de başlayan intifada hareketi kısa bir süre sonra Batı Şeria'ya da yayıldı. İntifada; sivil itaatsizlik eylemleri, İsrail mallarını boykot, genel grev hareketleri, İsrail'in ağır silahlarına karşı Filistin halkının taş, sapan ve sopalarla direnmiş olduğu kitlesel bir başkaldırıya döndü. İsrail'i birçok konuda adım atmaya mecbur bırakan bu süreç 1993'te imzalanan Oslo Anlaşması ile beraber sona ermiştir.²⁶⁷ 6 yıl süren İntifada eylemlerinin geçici olduğuna ve halkın direnişi sürdüremeyeceğine dair yaygın beklentilere karşı 1989 yılında *Hilâl* dergisinde çıkan bir yazıda

"... Başta İslami Diriliş Hareketi olmak üzere birkaç İslami cemaatin önderliğinde son yılların en soylu bir kıyamı başlıyordu... Bu ayaklanma kısa süre sonra bir başkaldırıya dönmüştü. Başta İsrail ve ABD olmak üzere bütün dünya ve Arap rejimleri Bu hareketin birkaç çocuk tarafından rastgele başlatılmış bir hareket olduğunu sanmıştı. Ama günler geçiyor Bir türlü bu kıyam sona ermiyordu... Sona ermesi gerekiyordu... Neden mi? Çünkü bu ayaklanmaya katılanların hepsi öğrenciydi, işçiydi, çiftçiydi... Hepsi de geçinmek için çalışmak zorundaydı, ellerindeki birkaç kuruş bittiğinde hepsinin işbaşı yapması bekleniyordu; ama bu İslami kıyam bütün Müslümanlar tarafından desteklenmeye başlayınca aylar boyu sürüyor. Hatta ikinci yılını doldurmaya hazırlanıyordu." ²⁶⁸

ifadeleri kullanılarak, direnişin kararlılığına işaret edilmektedir. Ayrıca yazıda Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Filistin Devleti'ni ilan etmek için gerek İsrail'in varlığını kabul etme gerek intifada ile

²⁶⁶ Balpınar, s. 124.

²⁶⁷ Yaşar, Özcan, Kor, s. 48.

²⁶⁸ Muhammed Mutluer, "Filistin Devletine Giden Yolun Arkaplanı ", *Hilâl*, sayı:27\312, Ocak 1989, s. 39.

ortaya çıkan direnişin neticelerini kendi lehine çevirmek konusunda acele ettiğine dair sert eleştiriler de bulunmaktadır.²⁶⁹

ABD, Filistin Kurtuluş örgütü ile diplomatik ilişkiler için örgütün İsrail'i tanınması ve kendi deyimleriyle terör faaliyetlerinden vazgeçmesini şart koştı. Bunun üzerine Yaser Arafat 15 Kasım 1988 tarihinde Filistin Milli Konseyi'ni Cezayir'de toplayarak bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. İlan edilen Filistin devleti yaklaşık 40 kadar ülke tarafından resmi olarak tanındı. Bundan yaklaşık bir ay sonra ise Arafat İsrail'in varlığını tanıdığını ve terör faaliyetlerinden vazgeçtiğini ilan etti. Bunun üzerine ABD ve Filistin Kurtuluş Örgütü arasında Tunus'ta görüşmeler başladı.²⁷⁰

Filistin Devleti ile ilgili İslamcı Dergilerde birbirine neredeyse zıt farklı yaklaşımlar görmek mümkün. Devletin Filistin halkı ve mücadelesi için yaratacağı faydaların önemli olduğu ve bu nedenle bu yapılanmanın desteklenmesi gerektiği ile ilgili yaklaşımların yanında gerek devletin ideolojik yapısı gerek Filistin Kurtuluş Örgütü'nün yaklaşımı nedeniyle böyle bir devletin meşru olmayacağı tartışmalarının yapıldığı görülmektedir. 1975 yılında Yaser Arafat'ın Birleşmiş Milletlerde yapmış olduğu konuşmaya binaen *Hilâl* dergisi bir Filistin devletinin kurulması için zeminin hazırlandığını ve Filistinliler için kurtuluşun şafağının doğmaya başladığını ifade ederek Türkiye'nin de Birleşmiş Milletlerdeki Filistin'in çabalarına destek vermesinin siyaseti açısından olumlu olduğunu bu tavrının geçmişte yaptığı hataları telafi etmesini temenni ettiklerini belirtmektedir.²⁷¹ Yazıda devletin Filistinliler için kurtuluşun şafağı olarak nitelenmesi bir Filistin Devleti fikrine olan yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır. Yine devlet kurulduktan sonra 1988 yılındaki bir başka yazısında şu ifadelerle sürece olumlu yaklaşımlarını ortaya koymuşlardır:

"Yahudi binlerce seneden beri çektiği çilelere rağmen insanlığı öğrenememiştir. Bugünlerde Filistin halkı gözyaşı, işkence ve kanla yoğurularak yenilmez bir kuvvete ulaşacaktır. Bu acımasız özgürlük savaşı Filistinlilere bağımsızlık getirirken Yahudi'ye, insanlığı biraz daha öğretmiş olacaktır. 15 Kasım 1988 günü Cezayir'de Filistin Milli Konseyi Bağımsız Filistin

²⁶⁹ Agm, s. 39.

²⁷⁰ Karaman, *DİA*, s. 101.

²⁷¹ *Hilâl*, "Yeni Bir Devlet Doğuyor", sayı:13\146, Ocak 1975, s. 25.

Devletini ilan etmiştir. Bu yeni devleti bütün kalbimizle kutlar önündeki çetin yolda başarıya ulaşması için Cenabı Haktan yardım dileriz"²⁷²

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ve El-Fetih'in temel amacı olarak "Başkenti Kudüs olmak üzere bağımsız, demokratik, laik Filistin Devleti kurmak ve asıl Filistin halkı arasında din ve fikir ayrılıkları gözetmeksizin meşru hakları korumaktır."²⁷³ Şeklindeki maddeden hareketle *İslami Hareket* dergisinde 1979 yılında "Gündemdeki Filistin" başlığı ve Ömer Fatih imzasıyla çıkan bir yazıda; maddede geçen laiklik ilkesi nedeniyle Türkiye'deki laiklik tecrübesini de göz önüne aldığımızda böyle bir yönetim şeklinin İslam'la bir ilgisi olmadığını, bu sebepten ötürü İslam dışı ve anti ümmetçi olarak nitelendirilebilecek böyle bir yapının ve öngörülen böyle bir devletin Türkiyeli Müslümanlar tarafından desteklenmeyeceğini ifade etmektedir. Aynı şekilde El-Fetih'in ulusalcı bir yapılanma olması da onun diğer bölgelerdeki Müslümanlarca desteklenmesi önünde bir engel olarak yazıda belirtilmektedir. Yazara göre Sosyalist bir yapı şeklinde örgütlenen Filistin Kurtuluş Örgütü'nün öngördüğü Filistin Devleti laik ve ulusalcı özellikleri sebebiyle bir anlamda batılı devletlerin ve emperyalizmin güdümünde bir devlet olacağından kendileri açısından yararlı bir çözüm üretmemektedir. Yazıda dikkat çeken önemli bir unsur ise Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bu tavrını ve yapısını değiştirmedeği sürece onun Filistin toprakları üzerindeki tahakkümünün Siyonistlerinkinden bir farkının olmayacağı şeklindedir. İran'da yaşanan İslam Devriminin Panislamist bir tavrıyla İslam coğrafyasındaki diğer hareketleri de etkileyeceği şeklinde bir ümidin de beslendiği görülmektedir.²⁷⁴

Tevhid dergisindeki genel yaklaşım ise Müslümanların yaşadığı bütün toprakları İslam toprağı olarak görme, dolayısıyla bu topraklar üzerinde kurulmuş modern ve seküler devlet yapılarını tanımama şeklinde bir tavır olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu tavrın Filistin toprakları üzerinde bir Filistin devleti kurma hususunda da aynı şekilde yansıdığını görmekteyiz. Dergi bu bölgede kurulacak modern bir Filistin Devletini kabul etmeme yönünde bir tavır ortaya koymakta, tek çözümün İslam şeriatı ile yönetilen bir İslami devlet olabileceğini öne sürmektedir. Örneğin açık oturum yazılarından birinde Ali Bulaç; Filistin Devleti fikri ile alakalı şöyle demektedir. "Yahudiler 40 asırlık (4000 yıl) miraslara kalkışıyor, arzı mevud diye bizim topraklarımıza sahip çıkıyor da onlarınki çağdışılık değil bizimki mi çağdışılıktır? Şeriat

²⁷² Salih Şahin Öztürk, "Yeni Bir Devlet: Filistin", *Hilâl*, sayı:26\311, Aralık 1988, s. 17.

²⁷³ Ömer Fatih, "Gündemdeki Filistin" *İslami Hareket*, Sayı: 2/20, 1979, s. 8.

²⁷⁴ Agm, s. 8.

ölçüsünü nerede bulmuşlardır? Kürtlerin devlet kurma haklarına şiddetle karşı çıkanlar hangi mantıkla Filistin'in devlet kurma hakkından söz ediyorlar. Eğer yolgeçen hanı gibi herkes İslam ülkesinde devlet kuracaksa bırakın da büyük şehirler, coğrafi bölgelerde devlete dönüşsün bari? Zaten emperyalistlerin de istediği bu değil mi? Filistin toprağı İslam ülkesinin toprağıdır, Filistin Devletinin toprağı değil. Senelerdir yurtsuz topraksız buralarda yaşayan Filistinliler Filistin'de İslam ülkesinin tabii tebaası olarak yaşayabilirler. Yoksa ayrı bir devlet şeklinde değil..." diyerek yazar bütün İslam topraklarını tek bir İslam ülkesi gibi kodlamakta ve bunun dışında herhangi bir devlet yapılanmasına karşı olduğunu ortaya koymaktadır.²⁷⁵

Dergilere Filistin'de bağımsız bir yönetimin olması gerektiği hususunda genel itibariyle bir ittifak mevcutken devleti idare eden FKÖ'nün ideolojisi, yönetici kadrosu gibi nedenlerle mevcut devletin desteklenmediği hatta kimi zaman Siyonizm'e benzetilecek kadar sert eleştirilere maruz kaldığını görmekteyiz. Diğer yandan *Tevhid* dergisi başta olmak üzere Filistin topraklarını "İslam Ülkesi"nin bir parçası olarak niteleyen ve bu topraklar üzerinde kim tarafından kurulursa kurulsun laik ulus devlet yapısının kabul edilemez olduğu şeklinde bir kanaatinde mevcut olduğu görülmektedir.

²⁷⁵ **Tevhid**, "Carter'in Dolarlarına Topraklarımızı Satmayacağız", Sayı: 15, 2 Nisan 1979, s. 10.

SONUÇ

Bölgesel bir sorun olarak Filistin gerek jeopolitik konumundan ötürü siyasal olarak gerekse ortak din ve tarih birliğinden dolayı zihni ve duygusal olarak bigâne kalınmayacak bir mesele olarak geçmişten bugüne gündemimizde yer almaktadır. Türkiye Müslümanlarının fikirlerinin, sorunlarının ve aktüel gündemlerinin hafızasını günümüze taşıyan en önemli bileşen olarak dergiler Filistin gündeminin hafızamızdaki serüvenini izlemek için bir imkân olarak önümüzde durmaktadır.

Günümüzde sıklıkla çatışmalar ve siyasi hareketlilikler nedeniyle medya unsuru aracılığıyla ülkemizdeki Müslümanların hakkında fikir sahibi olduğu ve takip ettiği bir mesele olan Filistin, ülke siyasetimizin tarihi ve bölgesel ve stratejik anlamda önemli bir meselesidir. Ancak konunun toplum tabanındaki hassas yönü onu bazen medya ve iç siyasette de bir propaganda malzemesine dönüştürebilmektedir. Filistin'in Türkiye Müslümanlarının zihinlerinde bir mesele olarak kendi gerçekliği ve gerçekliği dışında işaret ettiği sembolik ve duygusal alanın geçmişte nasıl bir seyir izlediği, ülke siyasetinin seyrine göre verilen tepkilerin şiddetinin ve yönünün değişip değişmediği, Filistin'in hangi siyasi ve sosyal sorunlarıyla tartışmalara konu olduğu soruları bu çalışmayı ortaya çıkaran temel saikler oldu. Filistin meselesinin toplumumuzun gündemine sol tandanslı akımlar neticesinde girdiği şeklindeki yaygın ön kabulde çalışma boyunca bir soru olarak zihnimizde yer etti. Araştırmamızın temel bileşeni olan dergiler için, "İslamcı dergi" tanımlaması isimlendirme olarak tartışmaya açık bulunmakla beraber genel bir isimlendirme olarak çalışma boyunca kullanıldı.

Filistin'in günümüze gelindikçe gerek iletişim araçlarının, gerek bu bölgeler ile gerçekleştirilen siyasi, ticari ve sivil işbirliklerinin artması neticesinde niceliksel olarak daha fazla gündem olduğu söylenebilir. Ancak araştırmamızın kapsamında olan 1940-1990 yılları arasındaki müktesebatın azımsanmayacak düzeyde olduğu görülmektedir. Özellikle 1940'lı yıllar gibi erken bir dönemde bile bölgede Filistin halkının mücadelesi ile ilgili gelişmelerin takip edilerek, düzenli olarak dergilerde okuyucuyla paylaşılmış olması dikkat çekicidir. Filistin tarihi açısından kritik olan siyasi ve sosyal olayların dergilerde önemli yer bulduğu görülmektedir. Bölgede İsrail devletinin kurulması sürecinde başta *Selamet* dergisinin bölgedeki gelişmeleri her ay takip edip okuyucuyla paylaşmış olması günün şartları içerisinde dikkat çekicidir.

Dergilerde Filistin gündemi hakkında en yoğun işlenen hususlardan birisi İsrail'in devletleşme sürecidir. Bu sürecin Müslümanlar üzerinde şok edici bir etki yarattığı yazılardan yansıyan temel hususlardan biridir. Ekseriyetle yazılarda devletin meşru olmadığı ve kabul edilemeyeceği şeklinde bir söylemin yaygın ve net bir biçimde işlendiği görülmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan husus ise Türkiye'nin İsrail'i resmi olarak tanınması sürecinde İsrail'in meşru olmadığı yönünde net beyanları bulunan dönemin dergilerinin devletin kararını çoğunlukla meşrulaştırıcı ve hatta bazen savunmacı bir üslup ile ele almış olmasıdır. Bu tavrın Cumhuriyetten sonra oluşan baskıcı ortamın bir sonucu olması temel nedenlerden birisiyken, İslamcı aydınlar arasında muhafazakâr milliyetçi bir zemine yakın bulunanların devletçi söylemlerinin bir yansıması olarak da okunabilir. Diğer taraftan 1920 ile 1945 yılları arasındaki baskıcı düzenin İslamcılar üzerinde yaratmış olduğu halden sonra 1945-1960 yılları arasında ortaya çıkan kısmi rahatlamanın doğurduğu tedbirli dil ve üslubun etkisinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Sadece Filistin bölgesi için değil, tüm Arap ülkeleri için önemli bir kırılma noktası teşkil eden 1967 savaşı diğer bölgesel çatışmalara nazaran Türkiye'deki Müslümanların gündemini ciddi bir biçimde etkilemiştir. Özellikle yenilginin kaynağının bizzat Müslümanların dinlerinden kaynaklı olduğuna dair tartışmalar oryantalist söylemin Müslümanların dinleri sebebiyle geri kaldığı şeklindeki temel iddiasına işaret etmiş ve dergilerde buna karşı cevaplar da üretilmiştir.

Filistin mücadelesinin Arap ülkelerinin tasarrufundan yavaş yavaş çıkıp Filistin halkının mücadelesine dönmesi ve kurumsallaşması süreçleri de ele aldığımız dergilerde tartışma konusu olmuştur. Özellikle bu hareketlerin en büyüğü olan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün tartışmaların ana odağı olduğu görülmektedir. Bu kurumsallaşma ve mücadele kimi kesimlerce olumlanmakta iken, dönemin Türkiye'deki antikomünizm tartışmalarının etkisi ile *İslamın İlk Emri Oku* başta olmak üzere kimi dergilerde FKÖ bir dış kaynaklı proje olarak görülmüştür.

Dini kutsalları bünyesinde barındıran Kudüs önemli bir gündem olarak dergilerde yer almaktadır. Özellikle 1967 savaşıyla birlikte tamamen işgal edilen şehir hakkında 1970'li yıllar boyunca İslam'ın bu kutsal kentinin düşman işgalinden kurtarılması gerektiği şeklinde bir çağrı yer almaktadır. Filistin halkının devletleşme ve kendi iradesini yürürlüğe koyması yönünde dergilerde çok sayıda destekleyici yazı bulunmaktadır. Dergilerdeki genel kanaat Filistin yönetiminin güçlendirilmesi ve desteklenmesi şeklinde tezahür ederken devlet, demokrasi, İslam

ülkesi gibi 1970’li yılların radikal olarak nitelenen tartışmalarının yürütüldüğü *Tevhid* dergisinin Filistin bölgesinin İslam Ülkesinin bir parçası olduğu, o nedenle burada laik bir ulus devletin desteklenmemesi gerektiği şeklinde bir tavır ortaya koyduğu görülmektedir.

Filistin söz konusu olduğunda tarihi bir İslamcı siyasi ve dini figür olarak Sultan II. Abdülhamid’in hemen hemen tüm dergilerde önemli bir figür olduğu görülmektedir. Kanaatimizce II. Abdülhamid anlatısının üzerindeki vurgu, bugün Arap ülkeleri kadar sürece dâhil olmayan Osmanlı Devleti’nin bakiyesi olan Türkiye Cumhuriyeti’nin Filistin konusunda borcunu tarihte ödediği şeklindeki bir hissiyata da işaret ettiği yönündedir. Aynı zamanda Hz Ömer ve Selahaddin Eyyubi anlatıları gibi II. Abdülhamid anlatısı da genel olarak İslam dünyası ve özelde Filistin için etkili siyasi ve dini bir lider, bir kurtarıcı beklentisinin dışı vurumu olarak okunabilir.

Filistin bölgesindeki sorunu anlama çabasına dönük tarihi bir takım söylemlerin dergilerde ön plana çıktığını görmekteyiz. Yahudilerin karakter olarak tarihten beri daima fitne ve bozgunculuk yaptığı, bugün savaşlarda, anlaşmalarda ya da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu gibi uluslararası girişimler karşısında İsrail’in uzlaşmaz ve kural tanımaz tavrının bu karakteristik özelliklerin sonucu olduğu şeklinde yaygın bir kanaatin mevcut olduğunu görmekteyiz. Yahudilerin Filistin bölgesindeki tarihi hak iddiaları ve bu bölgenin anayurtları olduğu şeklindeki argümanlarına üretilen cevaplarda dergilerde ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan Siyonizm’in ciddi biçimde gizli örgütlenmelere ve planlara sahip olduğu, bu planları adım adım Filistin üzerinde gerçekleştirdiği vurgularıyla Siyonist yayılma tehlikesine işaret edilmektedir. Osmanlı Devleti’nin yıkılışı da dâhil olmak üzere Siyonizm’in birçok olayın arka figüranı olduğu ve temel hedeflerin arasında Türkiye’nin bulunduğu şeklinde uyarılara sıkça rastlanmaktadır. Özellikle *Sebilürreşad* dergisinin bu konuda okuyucusuyla çok sayıda yazı paylaşması, Türkiye’deki Siyonist faaliyetlere karşı insanları uyarması ve hükümetleri önlem almaya davet etmesi ancak bunu yaparken ülkenin İsrail politikasının genel akışına bir itirazlarının olmadığını vurgulaması dikkat çekicidir.

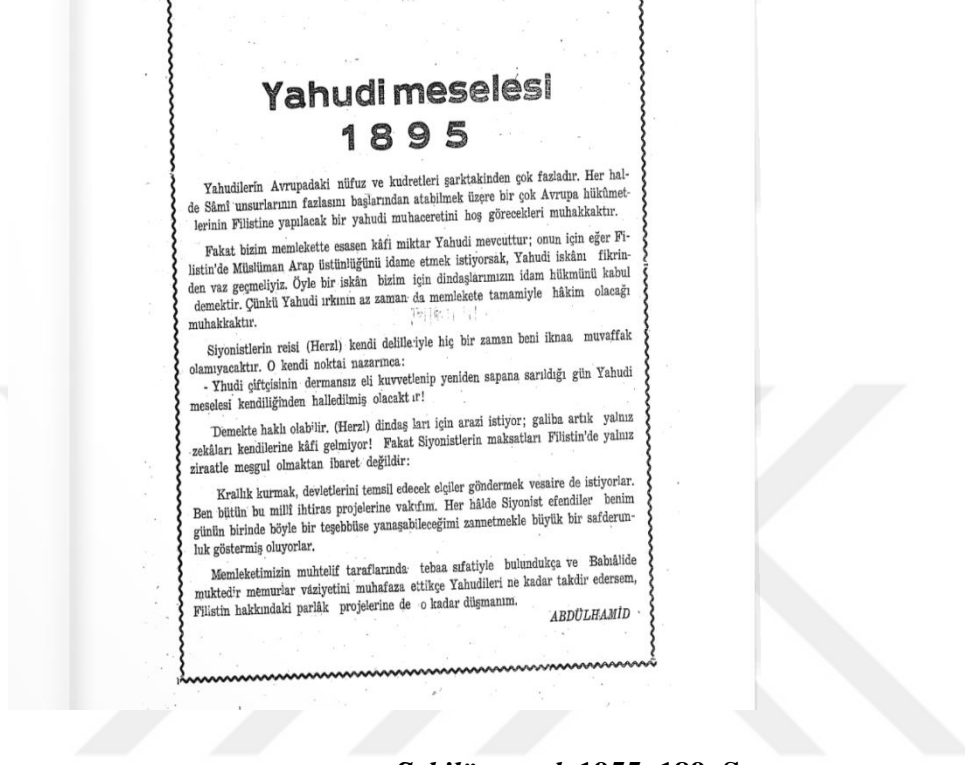
Merkezi bir gündem olarak Filistin meselesinin tarihi, sosyolojik, dini ve siyasi yönleriyle Türkiye’deki Müslümanların gündeminde önemli yansımaları olduğu genel tabloda gözlemlenmektedir. Bunun dışında Filistin’in kendi siyasal, sosyal gerçekliğinin ötesinde bir sorun, bazen bir dava ve bir mücadeleye işaret eden somut bir sembol olarak Müslümanların

topyekûn kendi iç sorgulamalarının ve kendi gerçekliklerinin bir dışavurumu olarak ele alındığı görülmektedir.

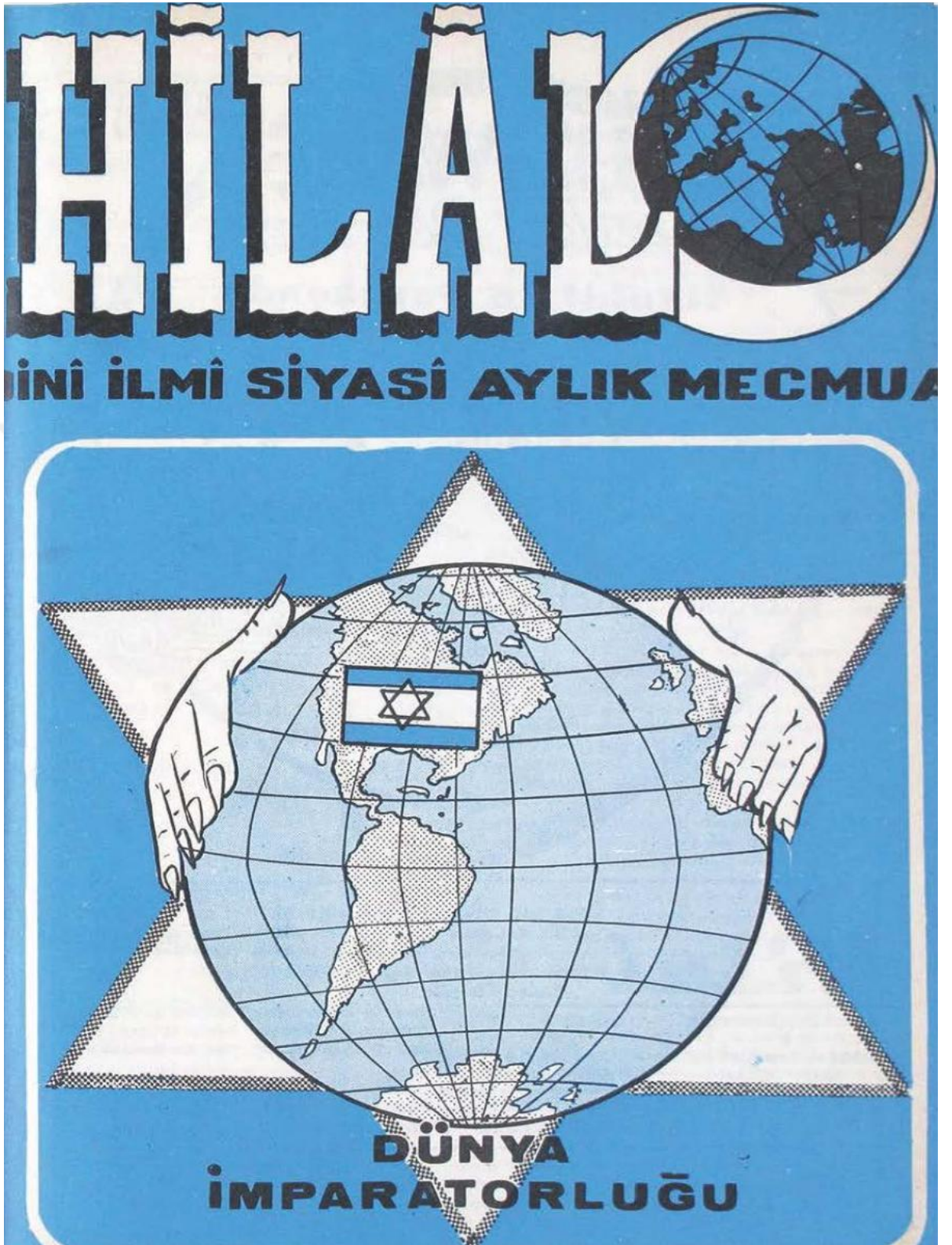
Çalışmamızda 1940-1990 yılları arasında, siyasi söyleme sahip dergilerden bir örneklem oluşturarak Filistin meselesinin Türkiye Müslümanlarının gündemindeki biçimine dair genel bir resim ortaya koymaya çalışıldı. Ancak alandaki müktesebatın hayli fazla olması ve Filistin'in bir mesele olarak Orta Doğu ve uluslararası siyasetteki güncelliğini, Müslümanların nezdindeki anlamını koruması itibariyle daha kapsamlı ve derinlikli çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Alana dair sadece münferit bir başlığın ele alındığı derinlikli çalışmalar, Türkiye'deki grupların konuya yaklaşımına dair karşılaştırmalı çalışmalar ve Türkiye'nin yakın tarihe dair yaklaşımı inceleyen çalışmalar gibi araştırmalar yapılması konunun kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

EKLER

EK-1: Örnek Dergi Nüshaları

Sebilürreşad, 1955, 189. Sayı

Hilâl, 1968, 83. Sayı

Sebil, 1988

Sebil, 1980

Tevhid, 1979, 23. Sayı

Tevhid, 1979, 10. Sayı

KAYNAKÇA

- Ağırbaşı, Ahmet. "Mukaddesatımıza Uzanan Eller". **İslamın İlk Emri Oku**. Sayı: 9\93, Kasım 1969.
- Alagöz, Mahmut. "Hadiselerin Düşündürdükleri". **Hilâl**. Sayı:18\210, Temmuz 1980.
- Albayrak, H. Şule. "ABD'de Hıristiyan Siyonizmi: Kökeni, İnanç Esasları ve Günümüz Amerikan Siyasetine Etkisi," **darulfunun ilahiyat**, 30/1, Haziran 2019.
- Armaoğlu, Fahir. **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları**. İstanbul: Kronik Kitap, 2017.
- Arslan, Recep. "Tehevvür: Filistin Kurtuluş Teşkilatı". **Sebil**. Sayı: 4\186, 27.07.1979.
- Atilhan, Cevat Refik, "Filistin İçin Cihad-1 Mukaddes:2", **Sebilürreşad**, Sayı: 2, Mayıs 1948.
- Atilhan, Cevat Refik. "Filistin İçin Cihad-1 Mukaddes". **Sebilürreşad**. Sayı:1, Mayıs 1948.
- Atilhan, Cevat Rifat, "Hakikatler Konuşuyor" **Sebilürreşad**, Sayı: 31, Şubat 1949.
- Atilhan, Cevat Rifat. "Asrî Ehli Salip: Siyonizm". **Sebilürreşad**. Sayı: 18, Ekim 1948.
- Atilhan, Cevat Rifat. "Çok Yanılıyorsunuz Efendiler!". **Sebilürreşad**. Sayı: 13\323, Nisan 1961.
- Atilhan, Cevat Rifat. "Hakikatler Konuşuyor". **Sebilürreşad**. Sayı: 2/ 31, Şubat 1949.
- Atilhan, Cevat Rifat. "İslam Dnyasında Kalkınma ve Uyanış" **Sebilürreşad**. Sayı: 10\242, Nisan 1957.
- Atilhan, Cevat Rifat. "İslam Dünyasında Kalkınma ve Uyanış". **Sebilürreşad**. Sayı: 10\242, Nisan 1957.
- Atilhan, Cevat Rifat. "İslam Dünyasında Uyanan Şuur-2". **Sebilürreşad**. Sayı:3/5, Ağustos 1949.
- Atilhan, Cevat Rifat. "İsrail Oğullarının Haksız İddiaları". **Sebilürreşad**. Sayı: 10\240, Mart 1957.
- Atilhan, Cevat Rifat. "Orta Şarkta Kangren". **Sebilürreşad**. Sayı: 10\236, Ocak 1957.
- Atilhan, Cevat Rifat. "Ortadoğu Davası". **Sebilürreşad**. Sayı: 11\252, Eylül 1957.
- Atilhan, Cevat Rifat. "Siyonist Protokolleri:2". **Sebilürreşad**. Sayı: 8, Temmuz 1948.
- Atilhan, Cevat Rifat. "Yahudi Küstahlığı". **Sebilürreşad**. Sayı: 1/10, Ağustos 1948, s. 159-160.
- Balpınar, Zafer. **İsrail: Güvenlik Politikasında Süreklilik ve Değişim (1948-2008)**. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.

- Beşli, Süleyman “Kudüs’ün Statüsü Sorunu”, M. İbrahim Turan (Hz.), **Filistin Çıkmazdan Çözümü** içinde (s. 277-308), İstanbul: Küre Yayınları, 2003, s. 286.
- Birekul, Mehmet. “Bir Dönemin Hafızası: Sırât-ı Müstakîm-Sebilürreşad Dergileri ve İslamcılık Düşüncesi Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme”, Lütfi Sunar (Ed.), **İslam’ı Uyandırmak: Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler** içinde (C.1, s. 341-369), Ankara: İlem Yayınları, 2018.
- Bozarslan, Hamit. **Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi: Osmanlı İmparatorluğunun Sonundan El-Kaide’ye**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Bulaç, Ali. “İslamın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık** içinde (48-67), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Cleveland, William L. **Modern Ortadoğu Tarihi**, Mehmet Harmancı (Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004.
- Collins, Larry ve Dominique Lapierre. **Kudüs Ey Kudüs**. Aydın Emeç (Çev.). İstanbul: Kronik Kitap, 2017.
- Çelik, Hilal, Halil Ekşi, “**Söylem Analizi**”, (<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/%20maruaeabd/article/viewFile/1012001642/1012001372>), (erişim tarihi: 20.07.2019)
- Çiğdem, Ahmet. “İslamcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık** içinde (C.6, s. 26-33), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Debbağoğlu, Ahmet. “Nato ve Türkiye Açısından Ortadoğu Dengesi”. **Hareket**. Sayı: 5/109-110, Şubat 1975.
- Deniz, S. “Filistin sorunsalı”. **Hilâl**. Sayı: 20\232, Mayıs 1982.
- Doğrul, Ömer Rıza. “İslam Âleminin Davaları”. **Sebilürreşad**. Sayı: 17, Ekim 1948.
- Doğrul, Ömer Rıza. “İslam Milletlerinin Davaları”. **Sebilürreşad**. Sayı: 19, Kasım 1948.
- Doğrul, Ömer Rıza. “610 Bin Muhacir”. **Selâmet**. Sayı:3\67, 10 Eylül 1948.
- Doğrul, Ömer Rıza. “Filistin Harbi Henüz Başlamamıştır”. **Selâmet**. Sayı:2\52, 14 Mayıs 1948.
- Doğrul, Ömer Rıza. “İslam Milletlerinin Birliğini Belirten Muhteşem Bir Manzara”. **Selâmet**. Sayı:2\29, 5 Aralık 1947.

- Doğrul, Ömer Rıza. “Memleketimizdeki Siyonistlere Bir Ders”. **Selâmet**. Sayı:3\60, 23 Temmuz 1948.
- Doğrul, Ömer Rıza. “Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü El-Kuvvetli ile İslâm Tarihi ve İslâm Davaları Hakkında Mühim Bir Konuşma”. **Selâmet**. Sayı:3\56, 25 Haziran 1948.
- Düzdağ, M. Ertuğrul (hızl.). **Said Halim Paşa Buhranlarımız ve Son Eserleri**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Edip, Eşref. “Türklerin Kalplerine Sokulan Siyonist Hançeri: “İsrail Devletinden Haberler” Bülteni”. **Sebilürreşad**. Sayı:25, Aralık 1948.
- El-Gannuşi, Raşid. **Filistin Sorunu ve FKÖ**, Lütfullah Bender (Ter.), İstanbul: Bir Yayıncılık, 1988.
- El-Mevdûdi, Ebu'l A'lâ “Orta Şarktaki Büyük Facia-2-”. **Hilâl**, Sayı:7\74, Eylül 1967.
- El-Mevdûdi. Ebu'l A'lâ. “Orta Şarktaki Büyük Facia-1-”. **Hilâl**. Sayı:6\72, Temmuz 1967.
- Erdem, Reha. “Siyonist Kin”. **Hilâl**. Sayı:20\234, Temmuz 1982.
- Erken, Mehmet. “1923-1960 Yılları Arasında Türkiye’de İslami Yayıncılık”, Lütfi Sunar (Ed.), **İslam’ı Uyandırmak: Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler** içinde (C.1, s. 29-50), Ankara: İlem Yayınları, 2018.
- Fatih, Ömer. “Gündemdeki Filistin” **İslami Hareket**, Sayı: 2/20, 1979.
- Garaudy, Roger. İsrail, **Mitler ve Terör**. İstanbul: Pınar Yayınları, 2008.
- Garaudy, Roger. **Siyonizm Dosyası**. İstanbul: Pınar Yayınları, 1983.
- Gençosmanoğlu, Alperen. “Hilâl Dergisi ve Hilâl Yayınları: Yerli Bir Neşriyat Harekâtı Olarak Çeviri Faaliyetleri”, Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin (Ed.), **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme** içinde (s. 292-313), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- Gün, Mine Alpay. “Ömer Rıza Doğrul ve *Selâmet* Mecmuası”, Lütfi Sunar (Ed.), **İslam’ı Uyandırmak: Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler** içinde (C.2, s. 269-285), Ankara: İlem Yayınları, 2018.
- Güner, Sezai. “Lübnan Savaşı Filistin Devleti İçin Bir Başlangıçtır”. **Hilâl**. Sayı:20\235, Ağustos 1982.
- Güneş, Mehmed. “Yahudi: Orta-doğu’ya Kan ve Gözyaşını Sokan Lanetli Kavim”. **İslami Hareket**. Sayı: 3/30, 1980.
- Hatemi, Hüseyin Perviz. “Düşünelim ve Doğrulalım”. **Hareket**. Sayı: 5/19, Temmuz 1967.

Hatipzâde. “Miraç Kandilinin Düşündürdükleri”. **Sebil**. Sayı: 4\181, 22.06.1979, s. 11.

Hilâl, “Yeni Bir Devlet Doğuyor”. Sayı:13\146, Ocak 1975.

Hilâl. “Arap-İsrail Çatışması”. Sayı:6\70, Mayıs 1967..

Hilâl. “Ortaşark Harbi Münasebetiyle”. Sayı:6\71, Haziran 1967.

Hourani, Albert. **Arap Halkları Tarihi**. Yavuz Alagon (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları: 2001.

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/100/sebil> (erişim tarihi: 23.04.2019)

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/48/islami-hareket> (erişim tarihi: 15.04.2018)

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/57/vesika> (erişim tarihi: 23.04.2019)

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/62/tevhid> (erişim tarihi: 24.04.2019)

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/73/hareket> (erişim tarihi: 20.04.2019)

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/77/hilal> (erişim tarihi: 19.04.2019)

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/79/selamet> (erişim tarihi 15.04.2019)

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/92/islam-39-in-ilk-emri-oku> (erişim tarihi: 21.04.2019)

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/97/sebilurresad> (erişim tarihi 18.04.2018)

<https://idp.org.tr/>

<https://www.youtube.com/watch?v=qH0W9jXd5U> (erişim tarihi 04.05.2019)

<https://www.youtube.com/watch?v=lPLDihnp5I&t=1s> (erişim tarihi 05.05.2019)

Işık, Vahdettin. “Muhafazakâr Yahut Reddiyeci Okuma Arasında İslamcılığı Yeniden Düşünmek”, Lütü Sunar (Ed.), **“Bir Başka Hayata Karşı”: 1980 sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler** içinde (C.1, s. 19-35), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.

İslamın İlk Emri Oku. “Haberler ve Kritiği: Filistinli Komandolar ve Öldürülen Ürdün Başvekili”. Sayı: 10\118, Ocak 1972.

İslamın İlk Emri Oku. “Haberler ve Kritiği: Tehlikeli Destek”. Sayı: 10\117, Aralık 1971.

İslamın İlk Emri Oku. “Haberler ve Kritiği”. Sayı: 10\104, Kasım 1970.

İslamın İlk Emri Oku. “Hadiseler Düşünceler: Ortadoğu Yanıyor Ürdün Faciası”. Sayı: 10\104, Kasım 1970.

İslami Hareket. “Gündemdeki Mesele: Kudüs”. Sayı: 3/30, 1980.

İslami Hareket. “Kudüs Meselesi ve Cihat”. Sayı: 3/30, 1980.

Kara, İsmail. “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, İsmail Kara, Asım Öz (Ed.), **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi** içinde (15-43), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

Karaman, M Lütfullah. **Siyonizm**. DİA, c. 37.

Karaman, M. Lutfullah. **Filistin Kurtuluş Örgütü**. DİA, c. 13.

Karaman, M. Lutfullah. **Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu**. İstanbul: İz Yayıncılık, 1991.

Karaman, M. Lütfullah. “Filistin’den Filistin Sorunu’na: Yahudi Göçü ve Siyonist Hareketin Rolü”, İDSB Arge Birimi, **Uluslararası Yaşayan Filistin Sempozyumu** içinde (184-196), İstanbul, 2013.

Karaman. M. Lutfullah **Filistin**. DİA, c. 13.

Karpat, Kemal H. **Türk Dış Politikası Tarihi**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Kocahanoğlu, Osman Selim. “Arap-İsrail Savaşı”. **Hareket**. Sayı: 5/19, Temmuz 1967.

Konrapa, Mehmet Zekai “İslam Tarihinden Sayfalar: Haçlılar Ve Büyük Sultan Selahaddin” **Hilâl**, Sayı: 2/16, 1961, 15-16.

Konukman,ERCÜMEND. “Arap-İsrail Harbi Acı Gerçekler”. **Hareket**. Sayı: 5/19, Temmuz 1967.

Köroğlu, Ahmet. “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin (Ed.), **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme** içinde (s. 5-40), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Kutub, Seyid. “Günümüzün Harbi ve İslâm”. **Hilâl**. Sayı:7\77, Aralık 1967.

Mardin, Şerif. **Türkiye’de Din ve Siyaset**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Mehmedoğlu, Ali. “Emperyalizmin Son Katliamı Üzerine”. **İslami Hareket**. Sayı: 1/3, 01.04.1978.

Mehmetoğlu, Salih. “Müslüman Afrika’yı Saran Tehlike”. **Hilâl**. Sayı:1\10, Ekim 1959.

- Mısırlıoğlu, Kadir. “Hangisi Daha Tehlikeli”. **Sebil**. Sayı: 2\48, 26.11.1976.
- Mısırlıoğlu, Kadir. “Talihsiz Filistin”. **Sebil**. Sayı: 2\34, 20.08.1976.
- Mutluer, Muhammed. “Filistin Devletine Giden Yolun Arkapları”. **Hilâl**, sayı:27\312, Ocak 1989.
- Ogan, M Raif. “İsrail Saltanatı Mı? Yahudi Mezalimi Mi? -Suriye’de Gördüklerimiz”. **Sebilürreşad**. Sayı:3/52, Temmuz 1949.
- Öke, Mim Kemal. **Kutsal Topraklarda Siyonistlik ve Masonlar**, İstanbul: Çağ Yayınları, 1991.
- Öke, Mim Kemal. **Siyonizm ve Filistin Sorunu**. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1982.
- Öner, Ali. **Çatışmalar ve Görüşmeler Sarmalında Filistin İsrail**. İstanbul: Mana Yayınları, 2012.
- Öz, Asım. “Hassas Bir Muhalefet Politikası: Geçiş Sürecinde Dindar-Milliyetçi Dergiler”, Lütfi Sunar (Ed.), “**İslam’ı Uyandırmak**”: **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler** içinde (C.2, s. 5-98), Ankara: İlem Yayınları, 2018.
- Öz, Asım. “Kenetlenmenin İmkânsızlığı: 1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğın Macerası Üzerine Bir Değerlendirme”, Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin (Ed.), **1960 1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme** içinde (s. 73-160), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- Özcan, Mesut. “Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye”, M. İbrahim Turan (Hz.), **Filistin Çıkmazdan Çözümüne** içinde (s. 63-100), İstanbul: Küre Yayınları, 2003.
- Özcan, Salih. “Dünya İslam Kongresi Toplandı”. **Hilâl**. Sayı:7\75, Ekim 1967.
- Özdemir, Murat. “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** içinde (C.11, s.323-343), s.336.
- Özdemir, Yasin. “1939-1953 Dönemi Hareket Mecmuasında Milliyetçi-İslamcı Düşünce”, Lütfi Sunar (Ed.), “**İslam’ı Uyandırmak**”: **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler** içinde (C.2, s. 189-204), Ankara: İlem Yayınları, 2018.
- Öztürk, Ali Haydar. “Orta Doğu’nun Nifak Merkezi”. **Hilâl**. Sayı:1\5, Mart 1959.
- Öztürk, Salih Şahin. “Yeni Bir Devlet: Filistin”. **Hilâl**. Sayı: 26\311, Aralık 1988.
- Pappe. İlan. **Modern Filistin Tarihi**. Nuri Plümer (Çev.), Ankara: Phoneix Yayınevi, 2007.
- Rızık, Cabir. “Sultan Abdulhamid Filistin’in Yahudilere Satılmasına Neden Karşı Çıktı”. **Hilâl**. Sayı:16\194, Mart 1979.

Saffet, Mehmed. “Fenâ fi'l Yehud”. **Sebil**. Sayı: 2\103, 16.12.1977.

Salehi Mohsen Mohd. **Filistin Meselesi Tarihi Arkaplan ve Güncel Gelişmeler**. Hakan Demirhan (Çev.). İstanbul: Yurtdışı Filistinli Âlimler Derneği Yayını, 2016.

Sebil, “Türkiye’de Temsilcilik Açılması Yıllan Hikâyesine Dönen Devlet: Filistin”. Sayı: 4\176, 18.05.1979.

Sebil. “Camp David Anlaşmasının Yıldönümü ve İsrail’in Uzlaşmaz Tutumu”. Sayı: 4\194, 24.09.1979.

Sebil. “Filistin”. Sayı: 7\256, 01.12.1988.

Sebil. “Haftadan Haber-Yorum”. Sayı: 5\222, 07.04.1980.

Sebil. “Haftadan Haber-Yorum”. Sayı: 5\241-242, 18.12.1980.

Sebil. “Kudüs İslamındır”. Sayı: 5\235-236, 25.07.1980.

Sebil. “Yahudinin Cüretkârlığı!”. Sayı: 5\237-238, 11.08.1980.

Sebilürreşad, “Beynelmillel Siyonizm”. Sayı: 9\211, Aralık 1955.

Sebilürreşad. “İslam Dünyasına Büyük Suikast”. Sayı:2\26, Ocak 1949.

Sebilürreşad. “İsrail’e Elçi Göndermiyeceğiz”. Sayı: 11\268, Mayıs 1958.

Sebilürreşad. “Pakistan ve Araplar”. Sayı: 10\250, Ağustos 1957.

Sebilürreşad. “Siyonist Tehlikesine Karşı”. Sayı:2\38, Nisan 1949.

Sehmi, Ubeydullah. “Beni Nadr’dan Sina’yı Terke”. **Hilâl**. Sayı:20\236, Eylül 1980.

Selâmet. “İsrail Devletini Tanımak”. Sayı: 4\81, 6 Nisan 1949.

Selâmet. “Kazanılan Büyük Zafer”. Sayı:2\46, 2 Nisan 1948.

Subaşı, Necdet. “1960 Öncesi Neşriyat: Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür”, Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin (Ed.), **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme** içinde (s. 43-69), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Sunar, Lütfi. “İslamcılığı Konumlandırmak: Genel Bir Giriş Tahayyülü”, Lütfi Sunar (Ed.), **“Bir Başka Hayata Karşı”: 1980 sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler** içinde (C.1, s. 1-14), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.

Süheyl, Mehmed. “Kaybeden İslâm Âlemdir”. **Sebil**. Sayı: 2\103, 16.12.1977.

Şahin, Asiye ‘İslamcı Dergilerde Bir Mesele Olarak Kudüs’, Lütfi Sunar (Ed.), “**Bir Başka Hayata Karşı**”: 1980 sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler içinde (C.3, s. 339-369), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019, s. 346.

Tabbara, Afif Abdulfettah. “İsrail Oğullarına Kuran-ı Kerim’in Tavsiyeleri”. **İslamın İlk Emri Oku**. Sayı: 10\111, Haziran 1971.

Taner, Rıza Nafiz. “Filistin Uğruna Cihada Hazırlık”. **Selâmet**. Sayı:2\27, 21 Kasım 1947.

Tevhid, “Boşa mı Öldüler ve Ölüyorlar”. Sayı: 10, 26 Şubat 1979.

Tevhid, “Camp David’de İğrenç Oyun”. Sayı: 11, 5 Mart 1979.

Tevhid, “Carter’in Dolarlarına Topraklarımızı Satmayacağız”. Sayı: 15, 2 Nisan 1979.

Tevhid, “El-Fetih İslam’a Daha Sıkı Sarılmalı”. Sayı: 31, 23 Temmuz 1979.

Topçu, Nurettin. “İslam Davası”. **Hareket**. Sayı: 5/19, Temmuz 1967.

Tunaya, Tarık Zafer. **İslamcılık Akımı**, İstanbul: Simavi Yayınları, 1991.

Tunaya, Tarık Zafer. **İslamcılık Cereyanı**, İstanbul: Baha Matbası, 1962.

Tunç Yaşar, Fatma, Sevinç Alkan Özcan ve Zahide Tuba Kor. **Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin**. İstanbul: İHH Kitap, 2011.

Türköne, Mümtazer. “İslamcılık (Giriş, Teşekkül Devri)”, **DİA**, c. 23, s. 61-2.

Vesika, “Konferansın Ele alacağı Meselelerimiz”. Sayı: 11, 1 Mayıs 1976.

Vesika, “Lübnan Türkiye İçin “Dert” Deposu”. Sayı: 19, 1 Eylül 1976.

Yeşil, Kamil. “Şûrâ-Tevhid-Hicret Gazeteleri ve İslami Düşüncede Radikal Tavrı”, Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin (Ed.), **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme** içinde (s. 418-438), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. 11. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2018.

Zafir, Halil. “Numune-İ İmtisal Şahsiyetler: Ulu Hakan Abdülhamid Han”. **Hilâl**. Sayı:7\75, Ekim 1967.

Zeki, Ali. “Arap Âleminin Milli İslam Âleminin Dini Bir Davası Filistin” **Selâmet**, Sayı:1\16, 5 Eylül 1947.